

д-р Мухаммед Шефик
д-р Мухаммед Ебу-Нимер

“

МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ
ДИАЛОГ В
ИСЛЯМА

”

ГЛАВНО МЮФТИЙСТВО

МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ В ИСЛЯМА

Мухаммед Шефик / Мухаммед Ебу-Нимер

Междурелигиозният диалог в исляма (Bulgarian)

ОРИГИНАЛНО ЗАГЛАВИЕ: *Interfaith Dialogue: A Guide For Muslims*
The International Institute of Islamic Thought, Herndon, 2011.

Copyright © 2011 The International Institute of Islamic Thought

Първо издание на български език. Copyright © 2020 The International Institute of Islamic Thought

Тази книга е защитена с авторско право. Никоя част от нея не може да бъде възпроизвеждана без писменото съгласие на издателите, освен при установено със закон изключение и с оглед разпоредбите на съответните колективни лицензионни договори.

ПРЕВОД: Денислав Хаджиев

РЕДАКТОР: Джемал Хатип

КОМПЮТЪРНА ОБРАБОТКА И ДИЗАЙН: Сухейб Джемайли

ИЗДАТЕЛ: Мюсюлманско изповедание,

Главно мюфтийство,

София, 2020.

ISBN 978-619-7406-36-8

www.grandmufti.bg

Книгата се издава с решение No 25 от 18.05.2020 г. на Комисията по издателска дейност към Висшия мюсюлмански съвет.

д-р Мухаммед Шефик
д-р Мухаммед Ебу-Нимер

МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ В ИСЛЯМА

ГЛАВНО МЮФТИЙСТВО

София, 2020.

Тази книга е издадена със съдействието на
"Международен институт за ислямска мисъл" (ИИТ) и
"Център за академични изследвания" (CNS), Сараево.

СЪДЪРЖАНИЕТО

БЛАГОДАРНОСТИ	9
ПРЕДГОВОР	11
ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ	13
ВЪВЕДЕНИЕ	17
Цел на книгата	17
ВЪТРЕШНОРЕЛИГИОЗЕН И МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ	31
Какво е междурелигиозен диалог	31
Кратка история на съвременния междурелигиозен диалог на Запад	34
Защо някои мюсюлмани възразяват срещу междурелигиозния диалог	40
Какво е икуменизъмът и каква е историческата му значимост?	48
Цели ли междурелигиозният диалог сливане на религиите?	51
Предизвикателства: появата на радикалния евангелизъм	54
Подкрепа за междурелигиозния диалог	59
Основни точки	61
Въпроси за обсъждане	62

НАСОКИ ЗА ВОДЕНЕ НА ВЪТРЕШНОРЕЛИГИОЗЕН И МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ	63
Ръководни принципи	66
Нива на междурелигиозен диалог	78
Други участници и нива на междурелигиозен диалог	86
Примерни теми.....	90
Планиране на междурелигиозни програми	96
Основни точки	99
Въпроси за обсъждане	100
МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА КОРАНА.....	101
Някои коранични термини.....	102
Примери от Корана за помирение и мирно съжителство....	109
Коранът в отговор на някои спорни въпроси.....	114
Вели	121
Ще влязат ли според исляма евреите и християните в дженнета (рая)?.....	126
Дар-ул-ислям	132
Зимме	136
Джизие.....	137
Мирно съжителство, религиозни и човешки права.....	139
Основни точки	145
Въпроси за обсъждане	146
ОТНОШЕНИЕТО КЪМ НЕМЮСЮЛМАНИТЕ В СИЙЕРА НА ПРАТЕНИКА (С.А.С.) И МЮСЮЛМАНСКАТА ИСТОРИЯ ...	147
Отношението на Пратеника Мухаммед (с.а.с.) към мекканците	149
Мухаммед (с.а.с.) се моли за победа на византийците срещу персийците.....	151
Християнският цар на Етиопия посреща топло мюсюлманските бежанци	152
Мухаммед (с.а.с.) в Медина	153
Християнската делегация от Неджран	156

Споразумението при Худейбийе	157
Абасидският период и междурелигиозният диалог.....	159
Андалусия и междурелигиозният диалог.....	163
Кръстоносците и султан	
Селяхаддин ел-Ейюби (Саладин)	167
Османският период	168
Съвременният период.....	169
Основни точки	173
Въпроси за обсъждане	174
АВРААМИЧЕСКИТЕ РЕЛИГИИ: ПРИМЕРЪТ С ОПИТА В	
РОЧЕСТЪР.....	175
Необходимостта от диалог	175
Юдео-мюсюлмански диалог	180
Настоящи предизвикателства пред мюсюлманските	
участници в междурелигиозния диалог.....	183
Авраамическите религии: съвременни примери за	
междурелигиозен диалог	185
Насоки при изготвяне на междурелигиозни програми...	190
Основни точки	194
Въпроси за обсъждане	195
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	197
ПРИЛОЖЕНИЯ	203
Приложение 1 / Първата александрийска декларация ...	203
Приложение 2 / Комисия за християно-мюсюлмански	
отношения (CCMR).....	206
Приложение 3 / Комисия за юдео-мюсюлманско	
разбирателство (CJMU)	209
Приложение 4/ Споразумение за разбирателство и	
сътрудничество	211
Приложение 5/ Католико-мюсюлмански диалог (CMD),	
Северна Вирджиния.....	213
Приложение 6 / Ангажимент за помнене	
и отстояване на мира.....	217

Приложение 7 / Примерни програми за междурелигиозен диалог	219
Приложение 8 / Обучение за мюсюлмански лидери: чувствителност към християнските вярвания.....	225
Приложение 9 / Оценка на междурелигиозния опит/ програма.....	226
Приложение 10 / Изявления в подкрепа на междурелигиозния диалог	228
БИБЛИОГРАФИЯ	229

БЛАГОДАРНОСТИ

Тази книга е спонсорирана от Фонд за преобразуване на конфликти – един междурелигиозен проект под съвместното ръководство на Семинария „Фулър“ и Института за мир и справедливост „Селям“, като представител в сдружение с Ислямско общество на Северна Америка (ISNA) и Више училище за ислямски социални науки (GSISS).

Благодарим на ISNA, и особено на д-р Саид М. Сиед и д-р Лоуай Сафи, и на Международния институт за ислямска мисъл (ИИТ) за професионалната им и морална подкрепа. Институтът за мир и справедливост „Селям“ и Центърът за междурелигиозни изследвания и диалог (CISD) оценяват особените заслуги на Проекта за преобразуване на конфликти, ръководен от Теологическа семинария „Фулър“. Благодарности на д-р Али Нехас за корекцията на черновата и за ценните препоръки, на Лоуай Хаффар – за проверката на бележките под линия, и на многото други, помогнали ни в това свято дело. Благодарим на имам Юсуф Зия Кавачки, имам Ебулфазъл Нахидиан, имам Такийюддин Ахмед, имам Зафер Хан, имам Абдул Малик Джохари, д-р Икбал Юнус, Лоуай Хаффар, д-р Лоуай Сафи и д-р Ешреф Адил за участието им в двудневната конференция, проведена на 9–10 юни 2006 година, с цел да прегледа и подобри черновата. И накрая, изказваме големи благодарности на нашия приятел Джордж Дардис за редакцията и ценните му забележки.

ПРЕДГОВОР

Международният институт за ислямска мисъл (ИИТ) има голямото удоволствие да представи това важно и навременно второ издание на „Междурелигиозният диалог в исляма“ от Мухаммед Шефик и Мухаммед Ебу-Нимер.

Взаимодействието на мюсюлманите с хора от други религии, особено с християни и евреи, поощрявано и от Корана, винаги е било важна част от срещата на исляма с „другия“. Следователно, макар и сравнително съвременен термин, междурелигиозният диалог за мюсюлманите всъщност има дълга и продължителна история, съпътствана от дух на искрен интерес и изпълнен с уважение обмен.

Основната роля на междурелигиозния диалог е да премахва недоразуменията и да помирява различията с цел да се създаде обстановка на мирно съжителство и хармонични обществени взаимоотношения. А понастоящем това е може би по-нужно от всякога преди, днес, когато човечеството все повече е призовавано да проявява толерантност в един подчертано непостоянен свят, в който разнообразието в съвместния живот и работата бързо се превръща в норма. Междурелигиозният диалог изобщо не е лесен – защитните реакции, пораждащият неудобство обмен, непреодолимото желание да се избегне евентуален компромис със съкровени принципи са някои от капаните, които лесно могат да охладят желанието за диалог и да възпрепятстват

и най-добрите начинания. Тази книга прави ценния си принос именно в това отношение. Тя е замислена като ръководство за мюсюлмани, които се интересуват или са ангажирани с изграждане на отношения с християни и евреи с цел да разберат, оценят и уважат техните религии.

Където датите са посочени съгласно ислямския календар (хиджри), следва означението „х.“. В другите случаи следват Григорианския календар и където е необходимо, са означени с „н.е.“. Арабските думи са изписани с курсив, с изключение на тези, влезли в масова употреба. Диакритични знаци са добавени само към тези арабски имена, които не се смятат за съвременни.

От учредяването си през 1981 г. ИИТ служи като основен център за подпомагане на искрените и сериозни научни усилия, основаващи се на ислямски ценности, принципи и визия. Изследователските му програми, семинари и конференции през последните тридесет години са довели до публикуването на повече от четиристотин заглавия на английски, арабски и други основни езици.

Искаме да благодарим на авторите Мухаммед Шефик и Мухаммед Ебу-Нимер, както и на редактора д-р Катрин М. Матюс за качествената ѝ работа. Благодарим също така на редакторския и издателски екип в Лондонския офис на ИИТ, част от който са Селма Мирза и д-р Мерйем Махмуд.

ИИТ, Лондонски офис
август 2011 г.

ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

Група учени от Близкия изток посетиха Ислямския център в Рочестър, Ню Йорк, през 2010 година. Един от тях изнесе лекция за междурелигиозния диалог. Лекцията беше посрещната със съпротива. Ситуацията излезе от контрол, когато един човек от публиката направи коментар, че междурелигиозният диалог е *куфр* (неверие) и тези, които се занимават с него, трябва да се замислят доколко са мюсюлмани. Ученият беше предупреден, че може да гори в джехеннема (ада) заради подкрепата си за междурелигиозния диалог. Хората започнаха да повишават тон и модераторът положи доста усилия, за да успокои обстановката.

От 2007 година насам, след публикуването на тази книга, в Близкия изток бяха направени много неща в подкрепа на междурелигиозния диалог. Големият тласък дойде от Саудитска Арабия, когато крал Абдуллах подкрепи Мадридската междурелигиозна конференция през 2008 година. Днес междурелигиозният диалог в мюсюлманските страни се осъществява както на държавно, така и на обществено ниво. Много мюсюлмани, живеещи на Запад, включително в САЩ и Канада, са активни участници в междурелигиозния диалог, но той все още не е широко разпространен сред мюсюлманите. Има две основни препятствия, с които мюсюлманите, участващи в междурелигиозен диалог, трябва да се справят:

Първо, междурелигиозният диалог е религиозна дейност. Но много мюсюлмани, посещаващи джамии за всекидневните молитви, са против междурелигиозния диалог или имат негативно мнение за него. В много джамии в Америка на междурелигиозната дейност не се гледа еднозначно. Ислямските центрове в САЩ, които се ръководят основно от професионалисти, се притесняват да обявяват междурелигиозните дейности публично. Още по-трудно е да се проведе междурелигиозна дейност в джамия в мюсюлманските страни. Надяваме се, че тази книга ще насърчи вътрешномюсюлманския диалог в джамии по въпросите, свързани с междурелигиозния диалог, и ще разясни на вярващите смисъла, обхвата и съвременната употреба на модерния междурелигиозен диалог от ислямска гледна точка. Съществува опасението, че в джамии ще настъпи разединение, ако мюсюлманите не са подходящо информирани по този въпрос.

Второ, имамите често се въздържат да участват в междурелигиозен диалог. Някои имамы имат погрешното разбиране, че междурелигиозният диалог цели да създаде гражданска религия. Други лидери признават неговата важност, но се страхуват от негативна реакция от страна на редовните посетители на джамии и избягват открито да участват в междурелигиозен диалог. Да се преподава вътрешно- и междурелигиозен диалог в джамии, има необходимост колкото и от преподаването на Коран, хадис, фъкъх и други ислямски дисциплини.

Надяваме се също така, че тази книга ще се преподава като част от програмата на Коран-курсовете за деца. Нашата младеж е нашето бъдеще; от това как я обучаваме и възпитаваме зависят бъдещият ѝ успех и ползата ѝ за мюсюлманската общност и за света. За съжаление, преподаването на световните религии и разясняването на междурелигиозния диалог рядко намират място в джамии дори и в Америка.

Винаги когато се провежда междурелигиозен диалог, немюсюлманите се интересуват от концепции като *зимме*, *джизие*, *дар-ул-ислям*, както и от приложението на *куфр*, *вели* и дали християните и евреите ще влязат в дженнета (рая), или не. Последните три въпроса присъстваха в първото издание; първите три добавихме във второто. В новото издание включихме и последните четири приложения. Те ще са от помощ за организирането и успешното провеждане на междурелигиозен диалог. Освен това редактирахме и нанесохме подходящи промени по целия текст, за да обновим и направим новото издание по-разбираемо. За да запознаем мюсюлманите с неотложната необходимост от междурелигиозен диалог, да покажем как се гледа на мюсюлманите в днешния свят и за да се разбере, че нямаме избор, освен да бъдем проактивни и да се заемем с междурелигиозен диалог, добавихме и няколко параграфа към въведението.

Благодаря на ИИТ за постоянните им усилия в разпространяването на знанието и междурелигиозния диалог и за подкрепата, която оказват на мюсюлманското образование в Америка и по света. Да се инвестира в увеличаване на човешкото знание и разбиране на трудните въпроси, водещи до мирно съжителство, е най-голямата благотворителност в исляма, която някой може да даде на Божието творение. Умолявам ви да прочетете тази книга с отворено съзнание и сърце. Простете ни за несъзнателните грешки. И все пак Аллах знае най-добре.

Мухаммед Шефик

20 реджеб 1451 г. х., 3 юли 2010 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

ЦЕЛ НА КНИГАТА

Когато се вгледаме в историята на исляма и неговите учения, виждаме, че мюсюлманите имат богат житейски опит в мултирелигиозни квартали и общества. Ислямът признава религиозното разнообразие и изисква от мюсюлманите да уважават другите религии. Като цяло те са отговорили положително на този призив, което е видно в богатите исторически сведения за диалог, отразяващи успешната комуникация на всички обществени нива. Тази книга е разработена като ръководство за мюсюлманите, които се интересуват или са ангажирани с изграждане на отношения с християни и евреи¹. Както обяснява това ръководство, Коранът повелява на мюсюлманите да уважават другите религии и техните последователи. Пратеникът

1 Това ръководство има за фокус диалога между евреи, християни и мюсюлмани, защото те принадлежат на авраамическата религиозна традиция. Настоящият фокус не трябва да се възприема като избягване или пренебрегване необходимостта от разработване на подобни ръководства по отношение на индуистите, будистите и други неавраамически религии. Напротив, след като над осемдесет процента от всички мюсюлмани живеят в Индийския субконтинент и Азия, мюсюлманите ежедневно контактуват повече с тях, отколкото с евреи и християни. Нашето ръководство е провокирано от растящото поле на междурелигиозните отношения между евреи, християни и мюсюлмани в резултат на настоящите геополитически динамики.

Мухаммед (с.а.с.)² винаги се е стремил да поддържа мирни отношения с тях. Тъгувал заедно с християните, когато персийците, по онова време зороастрийци, победили византийците християни (ер-Рум, 30: 1–6)³. Когато Пратеникът и другите мюсюлмани се преселили в Медина, той подписал договор за мирно съжителство с местните еврейски племена. Мюсюлманите не само живеели в мир и уважавали евреите и християните, но когато навлезли в Индийския субконтинент, се отнесли по същия начин с индусите и будистите.

В книгата си „Ислям“ Исмаил Р. ел-Фаруки посочва, че договорът на Пратеника с еврейски племена в Медина ги признава за *уммет* (религиозна общност) – термин, използван в Корана за мюсюлманите. Същото обозначение обхващало и християните, а по-късно, на Субконтинента, и индусите и будистите. В резултат на това ислямът гарантирал, че основните права и религиозни свободи на всяка религиозна общност ще бъдат защитени⁴.

Подобно на своите предци, много съвременни мюсюлмани желаят да развиват междурелигиозния диалог. Но за да правят това ефективно, трябва да осъзнаят предизвикателствата, които ги очакват по отношение на немюсюлманите. Сред тях са усвояването на съвременната терминология и правилното ѝ прилагане, създаване на институции и структури, целящи да поддържат едни такива отношения, осигуряване на мюсюлманските професионалисти с необходимото знание, с което да достигнат до верските си общности,

2 (с.а.с.) – Съкратена форма на думите „*Салляллаху алейхи ве селлем* (Аллах да го благослови и смири да го дари“. Казва се всеки път когато бъде споменато името на Пратеника Мухаммед.

3 **Елиф. Лям. Мим. Ромеите бяха победени на най-ниската земя. Но след поражението им те ще победят след няколко години. На Аллах е повелята и преди, и след това. В този ден вярващите ще ликуват с помощта на Аллах. Помага Той комуто пожелае. Той е Всемогъщия, Милосърдния. Обещано е от Аллах. Аллах не нарушава Своего обещание, ала повечето хора не разбират.**

4 Isma'il R. Al-Faruqi, *Islam* (Boston, MA: Argus Communications, 1984), 61-67.

ефективно повдигане на въпроса за политическите реалности на насилие и преследване и откриването на градивни и ефективни методи в подхода към исляма.

Някои мюсюлмани имат опасения по отношение на междурелигиозния диалог, например опасността от смесване на ислямските учения с ученията на други религии. Те виждат междурелигиозния диалог като опит да се създаде една религия, като се съчетаят основните принципи на всички религии, или като опит за създаването на гражданска религия с общо богослужение, ритуали и молитви. Тези опасения могат да бъдат опровергавани единствено от едно споделено разбиране за уникалността и величието на всяка отделна религия, проявени в свободното ѝ и чисто изповядване от страна на нейните последователи, и уважение към всички останали религии. Коранът подчертава тази истина, като настоява, че красотата на света е в расовото и религиозното му разнообразие; иначе Аллах (Бог) не би го създал по този начин (Юнус, 10: 99⁵; ел-Маиде, 5: 48⁶).

Има и мюсюлмански практики, които бъркат междурелигиозния диалог с *дава* (призоваване към исляма). Междурелигиозният диалог не е възможност за обръщане на другите в исляма, защото използването на такива програми с тази цел прави участниците резервирани и ги затваря за диалог като цяло. Искреният междурелигиозен диалог почива на централния принцип, че той не трябва бъде използван за религиозна конверсия. В допълнение, някои

-
- 5 *И ако твоят Господар пожелаеше, на земята цяха да повярват всички до един. Нима ти ще принудиш хората да станат вярващи?*
- 6 *И ти низпослахме Корана с истината, за да потвърди Писанията преди него и да бъде техен свидетел. И отсъждай помежду им според онова, което Аллах е низпослал, и не следвай страстите им вместо истината, която си получил! За всеки от вас сторихме закон и път. И ако желясеше Аллах, щеше да ви стори една общност, но [така стори] за да ви изпита в онова, което ви е дарил. И надпреварвайте се в добрините! Заверъщането на всички вас е при Аллах и Той ще ви разкрие онова, по което бяхте в разногласие.*

мюсюлмани смятат, че междурелигиозният диалог е същото като икуменизма, и затова е и опит на християнското мнозинство да обърне другите. Това, което тези хора трябва да разберат, е, че в днешния речник междурелигиозният диалог означава диалог между различни религии.

Друг момент, който възпира мюсюлманското участие, е вярването, че такъв диалог не е нищо друго освен полемика между теолози от различни религии, която е започнала преди векове между християнски и мюсюлмански теолози и е продължила до модерни времена, особено по време на колониализма. Обаче агресивното и полемично отношение нямат нищо общо с междурелигиозния диалог.

Това ръководство е една образователна инициатива, която цели да изясни тези и подобни недоразумения и да определи и представи междурелигиозния диалог такъв, какъвто е днес. В тази връзка междурелигиозният диалог укрепва разбирателството и изгражда мостове за мирно съжителство. Съответно настоящото „Междурелигиозно ръководство за мюсюлмани“ осигурява:

- Ръководство за подготовка както на лидери, така и на участници за диалог с немюсюлмани.
- Определение на диалога като форма на комуникация, която се различава от познатите в миналото логически или теологически спорове, разпространени както между самите мюсюлмани, така и между мюсюлманите и немюсюлманите.
- Средство за образование и изясняване на терминологията, така че да се избегнат недоразуменията по отношение на групите за междурелигиозен диалог.
- Метод, който да напомни на мюсюлманите за *едеба* (етикета) и етиката на разногласието, основаващи се на Корана и суннета, с който да постигнат най-ефективната форма на комуникация.

Има също така въпроси от местен характер. Мюсюлманите, живеещи на Запад, са разединени по въпроса за участието в междурелигиозен диалог, и то до степен някои джамии да отказват да провеждат *шура* (съвещания) с джамиите, ангажирани с междурелигиозен диалог. Всъщност някои имами смятат междурелигиозния диалог за *бидат* (нововъведение). Дали този възглед е правилен, или ислямът всъщност изисква междурелигиозен диалог, е въпрос, който мюсюлманите трябва да повдигнат в своите вътрешнорелигиозни разговори. Ние се надяваме, че разглеждайки въпроса за междурелигиозния диалог първо на вътрешноислямско ниво, мюсюлманската общност, след като веднъж си изясни собствените си вяра и убеждения, ще продължи да развива увереността и уменията, нужни за ефективно участие в междурелигиозен диалог.

На много от конференциите напоследък мюсюлмански учени обсъждаха необходимостта от подробно ръководство⁷. И въпреки ясната необходимост, почувствана също така и от теоретици и практики на междурелигиозния диалог, единственото налично по въпроса са различни статии, написани от мюсюлмански учени, участващи в това начинание. В тези статии те представят своите мнения за това какво казва ислямът за отношенията между мюсюлманите и немюсюлманите и за религиозната толерантност (например Джемал Бедеви, Музаммил Съддики, Саид М. Сиед, Лоуай Сафи, Гулам Хайдер Аси и Мухаммед Ебу-Нимер). Колкото и безценни да са тези статии, те не предоставят на мюсюлманите систематичен и цялостен обзор на междурелигиозния диалог.

7 Ислямско общество на Северна Америка, "Мисия", Цел №5: установяване на междурелигиозен диалог и сътрудничество. Достъпно на: www.isna.net/about/mission.html; The International Institute of Islamic Thought (IIIT), "Международен семинар", програмата му е достъпна на www.iiit.org/Partner/Seminars%20and%20Research/peaceseminar.asp; Институт за мир и справедливост "Селям", мисията му е достъпна на www.salaminstitute.org/Missionstatement.html.

Днес несъмнено е нужен един такъв подробен подход. Словесните атаки срещу мюсюлманите и исляма от страна на западните медии са объркали много американци и европейци за мирната природа на исляма. Но тази враждебност към мюсюлманите не е нещо ново. Исторически, ислямът приема стереотипа на „враждебния друг“, стереотип, който се засилва по време на кръстоносните походи и Ренесанса. През деветнадесети век той бива подсилен с по-недолови-ми нюанси на предубеденост – като при новата академична дисциплина „Ориентализъм“. Векове на изкривени разбирания са възпитали у западниците подозрение и страх от исляма и мюсюлманите.

След Втората световна война възходът на движенията за национално освобождение и антиколониалните борби в колониите, населени от мюсюлмани, особено в Палестина и арабските страни, довели до още по-страховит образ. Скоро този образ бил приписан на всички мюсюлмани, без значение дали са араби, или не. Въпреки че тези борби целели национална независимост, за хората на Запад Иранската революция е типичен пример.

Холивудските филми осигуряват добър каталог на антимюсюлманските стереотипи на Запад. Много филми са използвали както Близкия изток, така и исляма, за да създадат една екзотична атмосфера на насилие. За съжаление, те са плод на невежество по отношение на истинската природа на ислямската култура и религия. В холивудските филми Иисус (Иса) и Моисей (Муса) използват рационални аргументи, за да спасят човешките души; Мухаммед е представен с меч, предлагайки единствено смяна на вярата или смърт. Популярните западни писатели от деветнадесети век представят исляма като дело на дявола и Антихриста.

Популярната култура не е единственият източник, който представя исляма погрешно. Понастоящем някои

членове на християнското духовенство проповядват, че ислямът е религия на дявола и мрака. Тяхното неоснователно и подстрекателско говорене е било критикувано. Както Лори Гудщайн, автор на „Да виждаш исляма като „зла“ религия, евангелистите в търсене на последователи“, посочва: „Острият език от страна на религиозни лидери като Франклин Греъм, Джери Фалуел, Пат Робъртсън и Джери Вайнс, бивш председател на Южната баптистка конвенция, им е навлякъл критики както от страна на мюсюлмански, така и от страна на християнски групи“⁸.

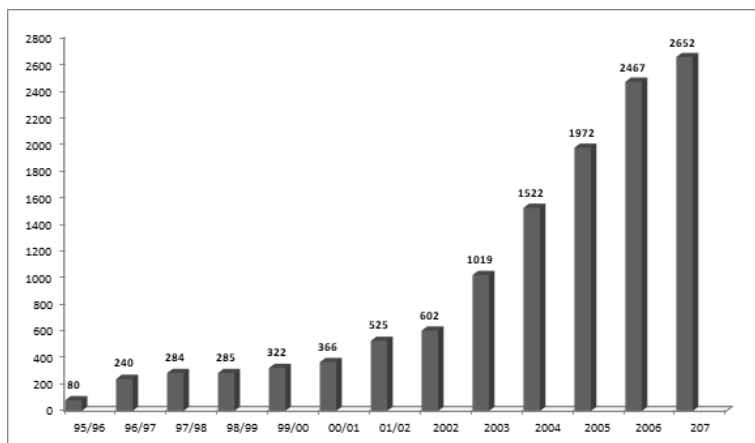
11 септември 2001 година и последвалото след тази дата повдигнаха много въпроси, най-вече доколко ислямът е мирна религия, и затвърдиха вече съществуващите негативни стереотипи за исляма и мюсюлманите. Днес много мюсюлмани на Запад живеят в страх. През 2004 година Съветът за американско-ислямски отношения (CAIR⁹) регистрира 1522 сигнала за нарушаване на граждански права на мюсюлмани, в сравнение с 1019 през 2003 година. Това представлява 49-процентно увеличение на докладваните случаи на тормоз, насилие и дискриминационно отношение и бележи най-високия брой подобни случаи, докладвани някога в CAIR в 11-годишната му история. Освен това в CAIR са постъпили 141 сигнала за действително и потенциално насилствени антимиюсюлмански престъпления от омраза, което е 52-процентно увеличение спрямо 93-те сигнала, постъпили през 2003 година. Десет щата допринасят за почти 79% от докладваните в CAIR инциденти през 2004 година: Калифорния (20.17%), Ню Йорк (10.11%), Аризона (9.26%), Вирджиния (7.16%), Тексас (6.83%), Флорида (6.77%), Охайо (5.32%), Мериленд (5.26%), Ню Джърси (4.53%) и Илинойс (2.96%).

8 Laurie Goodstein, "Seeing Islam as 'Evil' Faith, Evangelicals Seek Converts", The New York Times (27 May 2003).

9 www.cair.com

Дори девет години след атаките срещу САЩ през 2001 г. негативният образ на мюсюлманите в Америка расте. Следващата графика от CAIR предупреждава за нарастване на нарушенията на гражданските права, за които мюсюлманите в САЩ съобщават. Мюсюлманите трябва да действат бързо, като предприемат положителни стъпки, за да възпрат нарастващата омраза срещу себе си¹⁰.

Таблица 1. Брой сигнали за нарушени граждански права по години

Според проучване на института „Пю“ от 2009 година американците също смятат, че мюсюлманите в САЩ са подложени на много повече дискриминация, отколкото други големи религиозни групи. Близко шестима от десет запитани (58%) казват, че мюсюлманите са подложени на много дискриминация, в далеч по-малка степен твърдят същото за евреите, евангелистите, атеистите или мормоните. Всъщност от всички споменати групи, изглежда, само за гейовете и

10 За подробности виж доклада на CAIR за нарушения на гражданските права на мюсюлмани в Америка: <http://www.cair.com/Portals/0/pdf/civilrights2008.pdf>.

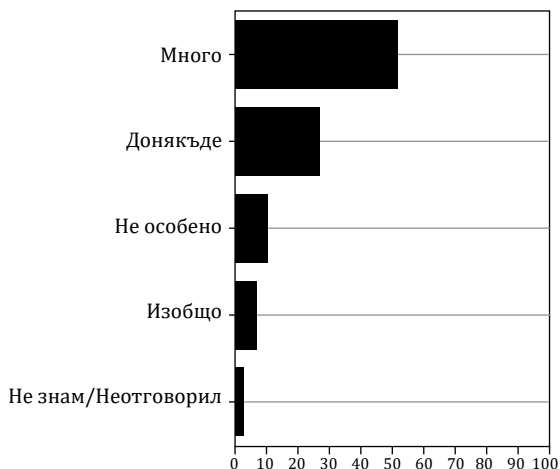
лесбийките се смята, че се сблъскват с повече дискриминация от мюсюлманите, като близо две трети (64%) от обществеността смята, че дискриминацията срещу хомосексуалистите е голяма. Следващата таблица от проучването на „Пю“ е важна за разбирането на това как са възприемани мюсюлманите в Америка в сравнение с другите:

Възприятия за религиозните различия

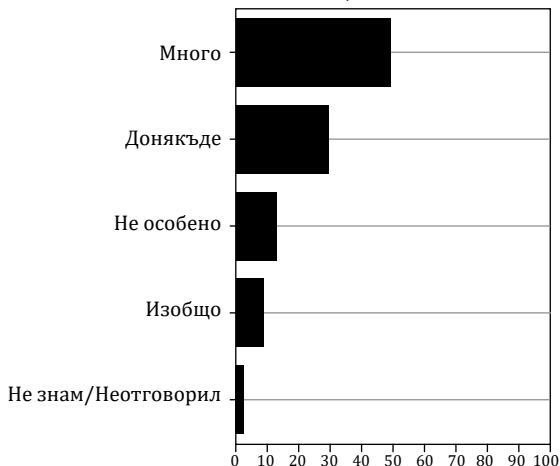
В сравнение с вашата религия	По-скоро сходна %	По-скоро различна %	Не мога да преценя %
Протестантството е	44	38	18
Католицизмът е	43	49	8
Юдаизмът е	35	47	18
Мормонството е	21	59	20
Ислямът е	17	65	18
Будизмът е	15	60	25
Индуизмът е	12	57	31

На базата на запитани, които не изповядват религията, за която става въпрос. Тези, които не се определят с никоя религия, са питани доколко всяка от посочените религии е сходна или различна с техните вявания.

Отговорите (долу) на въпроса „Дали и доколко сте обезпокоени от надигане на ислямски екстремизъм в САЩ?“ ясно демонстрират настроенятия сред американците спрямо мюсюлманската част от страната.

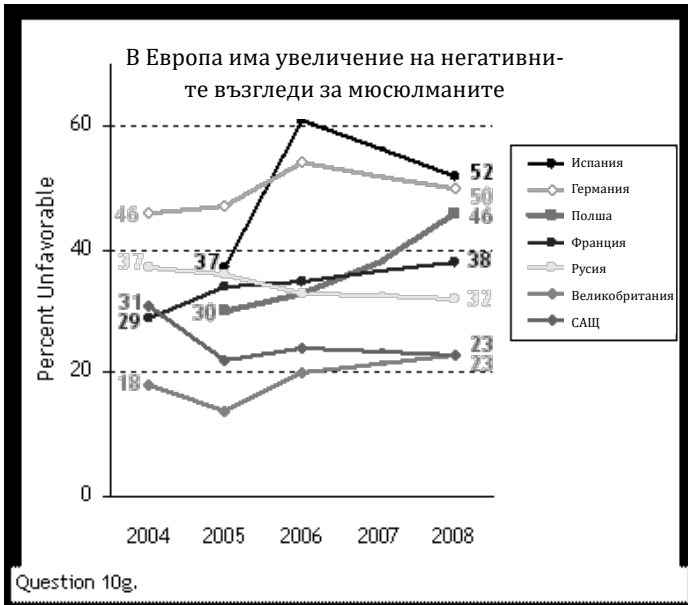

Ако горното се сравни с отговорите на подобен въпрос – „Дали и доколко сте обезпокоени от надигане на ислямски екстремизъм по света днес?“ – проличава, че за участващите в проучването надигането на ислямски екстремизъм е еднакво възможно както в САЩ, така и в останалия свят¹¹.

11 За повече подробности относно изследването на института „Пю“, посетете: <http://www.pewforum.org> и изберете Pew Research Forum on Religion & Public Life Survey (November, 2009).

Мюсюлманският образ в Европа е по-обезпокоителен в сравнение с този в САЩ. Едно проучване, проведено от института „Пю“ през 2008 г., разкри следните неблагоприятни възгледи за мюсюлманите в различни европейски страни:

Медиите продължават да се фокусират върху така наречените „мюсюлмански“ екстремистки групи, а не върху имащите положителен принос мирни ислямски общности. Това избирателно отразяване включва използването на снимки на жени, носещи хиджаб, като символ на първите страници на водещи списания като „Нюзуик“, въпреки че инфографиците и статистиките на статията включват терористични групи, основани на етнически и секуларни идеи, които нямат общо с исляма¹². Бива засегнато дори ежедневието на

12 Christopher Dickey, "Women of Al Qaeda," Newsweek (12 December 2005).

мюсюлманите¹³. Стана трудно да се работи и влиза в зони за сигурност, мюсюлманите са внимателно наблюдавани, когато пазаруват, шофират или се разхождат.

Как мюсюлманите могат да се справят с тези предразсъдъци? Те не бива да се отчайват при вида на тези графики и образи, но все пак трябва да ги вземем на сериозно. Според нас гражданското участие и междурелигиозният диалог са двата съвременни метода, които, използвани правилно, могат да променят негативните представи на хората, да изградят отношения и да доведат до съчувствие от страна на другите. Ако искат ислямът и мюсюлманите да бъдат възприемани положително, мюсюлманите трябва да насочат своите сили и средства в изграждането на мостове и разсейването на погрешните схващания¹⁴.

Това ръководство помага на мюсюлманите да достигнат до немюсюлманите и да опровергават подобни погрешни представи. То подкрепя мюсюлманската общност, като предоставя мирен ислямски подход към междурелигиозния диалог и изгражда необходимите пространство и платформа за успешен обмен. Прави това с твърдото убеждение, че този обмен далеч не отслабва вярата ни, а напротив – укрепва я.

Първа глава разглежда защо това ръководство е необходимо и отговаря на две възражения, които някои мюсюлмани отправят към междурелигиозния диалог. Първо, отговаря на възражението им срещу икуменизма, като ясно дефинира термина и обяснява историята му. След това разглежда безпокойството им от междурелигиозния диалог, като изяснява историческите сведения относно възхода на съвременния междурелигиозен диалог. Втора глава се за-

13 CAIR, "Hate Hurts America Campaign". Available online at <http://cair.com/hatehurtsamerica/hatehurtsamerica.asp>.

14 Мюсюлманските общности могат да се учат от опита на еврейските малцинства на Запад в това как са установили отношения с по-широката общественост.

нимава с обхвата и ограниченията на диалога, както и с необходимите за неговия успех инструменти и атмосфера.

Трета и Четвърта глава целят три неща. Първо, те се занимават с често повдиганите въпроси от страна на възразяващите срещу междурелигиозния диалог мюсюлмани. Второ, напомнят на мюсюлманите за плурализма в началото на исляма, за благоденствието на мюсюлманите, докато съхранявали плурализма, и как създали една нова цивилизация, основаваща се на свободното взаимодействие между мюсюлмани и немюсюлмани. Двете глави разясняват обстоятелствата, *довели* до разцвет в науката, технологията, изкуствата и архитектурата и създали цивилизация, отличаваща се с уважение към човешкото достойнство, в която расата и цветът на кожата не били от значение. Третата цел е да се премахне погрешното схващане, че ислямът е изключваща религия. Поради това Четвърта глава разглежда някои коранични айети, които на пръв поглед твърдят противното.

Пета глава дава някои примери за плуралистичното общество, появило по време на златния век на ислямския свят, общество, вдъхновено от исляма, в което просперирали хора с всякакви религии. Тя също така обяснява как трябва да се провежда междурелигиозният диалог и как да се образува обществеността относно мирното съжителство в общество на религиозно многообразие. Също така излага някои примерни програми, които да са в помощ на интересувашите се при разработването на успешни инициативи за междурелигиозен диалог. Подбрали сме примерни междурелигиозни дейности от няколко града и сме ги изложили тук, за да са от полза за всички.

Надяваме се, че този обхванат подход ще направи това ръководство наистина полезно, както за мюсюлмани, така и за немюсюлмани, и ще спомогне да обединим усилия за изграждане на мостове на разбирателство.

ПЪРВА ГЛАВА

ВЪТРЕШНОРЕЛИГИОЗЕН И МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

КАКВО Е МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Думата „диалог“ произлиза от гръцкото „диа“ (посредством) и „логос“ (език, реч). Речникът „Мериам-Уебстър“ определя диалога просто като разговор между двама или повече хора. Най-близката до диалог дума в Корана е *юхаавир* (ел-Кехф, 18: 34, 18: 37; ел-Мюджаделе, 58: 1), която означава разговор между двама души или две групи. Например: **„Неговият другар, говорейки (юхаавируху [спор, разговор]) с него, му рече: „Нима не вярваш в Онзи, Който те сътвори от пръст...“** (ел-Кехф, 18: 37)¹⁵. Като цяло в ислямската традиция разговорът между отделни хора, групи и религии се приема като средство за по-добър живот. Пратеникът Мухаммед (с.а.с.) с готовност изслушвал другите, били те идолопоклонници, хора на Писанието (евреи и християни) или едновърци мюсюлмани. По-късно ще анализираме неговия диалог с чичо му Ебу Талиб, Утбе ибн

15 Използваните в книгата цитати от Корана са от „Превод на Свещения Коран“ на български език на проф. д.ф.н. Цветан Теофанов; в английското издание кораничните цитати са взимани от Muhammad Asad, The Message of the Qur'an (England: The Book Foundation, 2003) – бел. прев.

Раба (племенен водач от курейшите, който търсел помирение) и една християнска делегация от Неджран.

В своето междурелигиозно значение диалогът отразява това ислямско разбиране за разговор между отделни хора и/или групи. Целта на диалога не е да премахне различията в мненията и убежденията, а да даде възможност за разбиране и приемане на тези различия. Диалогът не цели другите да бъдат оборени или оставени без аргументи, а цели учене, разбиране и увеличаване на личното знание за тях. Пратеникът (с.а.с.) е казал: *„Душите са като наемни войници. Тези, които се опознаят взаимно, ще проявяват разбиране един към друг, а тези, които си останат чужди, са по-склонни да изпаднат в пререкания“*¹⁶. Този хадис прави междурелигиозния диалог необходимо условие за придобиване на по-добро разбиране и изграждане на мостове между различните общности. Много от хадисите, намиращи се в „Книга за помириенето“ от сборника на Бухари, също подкрепят тази идея.

Целите на диалога са да се бори срещу отрицателното настройване и фанатизма и да даде път на изслушването, комуникацията и уважението¹⁷. Според Жако Силие, практикуващ междурелигиозен диалог: *„Участието в междурелигиозен диалог не означава отричане на собствената вяра и религиозна традиция. Напротив, религиозният диалог е градивен само когато хората са твърдо уверени в своите религиозни традиции, с което придобиват готовност да изслушат и уважат вярванията в другите религии“*¹⁸.

Междурелигиозният диалог означава човек да се придържа към вярата си и същевременно да се опитва да разбере вярата на отсрещния човек. Това изисква проява на

16 Sahih al-Buhari, Kitab al-Anbiya, Bab al-Arwah Junudun Mujannadah

17 Mike Leterfield, "The Necessity of Dialogue", The Fountain (November 27, 1999) p. 21.

18 Jaco Cilliers, "Building Bridges for Interfaith Dialogue", Interfaith Dialogue and Peacebuilding, ed. David R. Smock (Washington, DC: United States Institute of Peace, 2002), 49.

честност и уважение от страна на участниците, така че и двете страни да могат откровено да представят своята религия. Не се цели уеднаквяване и единомислие; цели се по-скоро сътрудничество и съчетаване на различните ни силни страни за доброто на човечеството.

Освен отхвърляне на враждебния език междурелигиозният диалог означава и използване на уважителен подход, укрепващ разбирателството между религиозните хора. Представете си следното: какво би било, ако хората от различни религии се отнасяха едни към други с презрение вместо с уважение и разбиране? Никоя общност не може да просперира с подобно мислене, както и никоя страна не може да просперира и да остане мирна, ако таи религиозна омраза и тесногърдие. Коранът повелява на мюсюлманите да уважават другите религии и да бъдат учтиви към последователите им: ***Няма принуда в религията*** (ел-Бакара, 2: 256)¹⁹.

В книгата си „Диалогът от гледна точка на исляма“ Аббас ел-Джирари излага ислямската концепция за диалога: „Диалогът, провеждан съгласно ислямските изисквания, е идеалният начин за достигане до истината. Въпреки това, ако помислим – в светлината на това, което предлага диалогът – над настоящото състояние на живота и човечеството, сме принудени да заключим, че е необходимо да се работи за разбирателство, устойчивост, сътрудничество и скъсяване на разстоянията (произтичащи от различията) между хората“²⁰.

Както беше споменато по-горе, междурелигиозният диалог не се опитва да създаде нова религия или да загърби основите постулати на исляма; стреми се единствено да

19 Коранът използва фразата „ля икрахе“ за да заяви, че зачита свободата и уважението, както и личната вяра и свободата на избора.

20 Abbas al-Jirari, Dialogue from Islamic Point of View (Rabat: ISESCO, 2000). Достъпно на: www.isesco.org.ma/pub/Eng/Dialogue/dialogue.htm.

създаде атмосфера на мирно съжителство. Имамите могат да бъдат учители – водачи по пътя на диалога – било той вътрешномюсюлмански или междурелигиозен. Участието ни в междурелигиозния диалог ще ни даде възможност да:

- Научим изкуството да се изслушваме едни други;
- Разберем общото и различното помежду ни чрез теологическо и философско обсъждане на едно интелектуално ниво;
- Оценим духовността на другите хора, като изучаваме различните религии посредством свещените им текстове, истории и разкази;
- Работим заедно по съвместни проекти на различни нива и така да способстваме за повече справедливост, хуманитарна помощ и мир в обществото;
- Работим в мирна атмосфера, така че благотворителните програми и социалните услуги да достигат до всеки, без значение от религията му.

КРАТКА ИСТОРИЯ НА СЪВРЕМЕННИЯ МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ НА ЗАПАД

Важно е да се разберат историческият контекст и поява на съвременния междурелигиозен диалог. Започнал като спонтанно или случайно взаимодействие, диалогът вече се е разраснал до степен да включва формализираните дискусии, които са ни познати днес. До края на деветнадесети век нито християните, нито мюсюлманите са имали разработена формална рамка за междурелигиозен диалог. Макар Коранът (ел-Анкебут, 29: 46) да споменава междурелигиозните теологически дискусии и вътрешноислямските дебати (*джедел*), нито едно от двете не въплътява истинската дефиниция за

диалог. Както ще покажем в Трета глава, *джедел* всъщност означава дебат, целящ чрез логическо и теологическо обсъждане да убеди отсрещната страна в собствената истина. Освен това *джедел* се стреми да опровергае позициите или интерпретациите на отсрещната страна. Съвременният междурелигиозен диалог страни от тази агресивна цел, като вместо това се стреми да развива едно искрено разбиране на собствената религия чрез сравняването ѝ с друга.

Междурелигиозният диалог, като съвременно движение, може да се проследи обратно до решението на някои църкви да разширят сътрудничеството си, като изградят отношения и с нехристияни. Тази инициатива е породена от нуждата на християнските мисионери да се приспособят към условията на работа в чужбина. След като движенията за национална независимост в Третия свят затруднили изпълнението на традиционните им дейности, те сметнали за необходимо да бъдат адекватни на ситуацията, като се присъединят към водещите тенденции в обществото и работят в сътрудничество с лидери на други религии, демонстрирайки, че християнството не е чужд елемент. Първата световна мисионерска конференция, състояла се в Единбург през 1910 година, се опитва да определи как християните могат да работят с нехристияни, без да отстъпват от убежденията си. Това събитие покъсно е последвано от още две международни мисионерски конференции – в Йерусалим (1928 г.) и в Тамбарам, Индия (1938 г.). След всички тези усилия християните продължили да бъдат разделени в подхода си към другите религии.

След Втората световна война състоянието на християнската мисионерска дейност се влошило. През 1948 година църквите, искащи да обърнат тази негативна тенденция, основават в Амстердам Световния съвет на църквите (WCC). Международният мисионерски съвет (IMC), както и WCC обсъждат как християните биха могли да работят с нехристияни

за общочовешкото благо. WCC провежда конференции в Ню Делхи (1961 г.) и Канди, Шри Ланка (1967 г.), за да приемат по-ефективна стратегия²¹. Същевременно папа Йоан XXIII свиква Втория Ватикански събор (1962 година). Този събор придвижва Римокатолическата църква напред по отношение на междурелигиозния диалог²². Един ключов документ, *Nostra Aetate*, определя отношението ѝ към нехристиянските религии. Този напредък в междурелигиозния диалог скоро довежда до значими инициативи в полза на икуменизма (вътрехристиянското единство) и междурелигиозните отношения. Римокатолическата църква приема, че Светият Дух присъства във всички християнски църкви, дори ако са протестантски или източноправославни. Вторият Ватикански събор се стреми към християнско единство, без при това да пречи на различните деноминации да запазят незасегнати собствените си традиции. Така започва модерната история на християнската ангажираност с междурелигиозния диалог.

Ключова стъпка, направена от *Nostra Aetate*, е разширяването на концепцията за Откровението и действието на Божиите Слово, Истина и Воля до цялото творение:

Отците на Църквата правилно са видели в различните религии множество отражения на единствената истина, „семена на Словото“²³, свидетелство, че макар поетите пътища да са различни, най-дълбоките стремежи на човешкия дух са насочени към една цел, изразена в неговото търсене на Бога, както и в търсенето му, чрез стремежа си към Бог, към пълно осъществяване на неговата човешкост, или с други думи – към пълния смисъл на човешкия живот²⁴.

21 Sonia P. Omulepu, ed., *Interfaith Education Initiative: A Manual on Interfaith Dialogue* (New York: Office of Ecumenical and Interfaith Relations, The Episcopal Church USA, 2004).

22 The Second Vatican Ecumenical Council (Vatican II). 1962-1965. Достъпно на: www.christusrex.org/www1/CDHN/v1.html and also www.vatican.va.

23 Edward Idris Cardinal Cassidy, *Rediscovering Vatican II, Ecumenism and Inter-Religious Dialogue*, p. 148, www.paulistpress.com.

24 Cf “Vatican Council II: Declaration on the Church’s Relations with Non-Christian Religions *Nostra Aetate*,” 3-4, AAS 58 (1966), 741-43.

Макар това схващане да е застъпено още в ранните християнски трудове, тази публична декларация засилва надеждата за диалог с евреите, с които християните, твърди се вече, споделят общо „духовно наследство“. Освен това тя поощрява диалога с мюсюлманите, на които Римокатолическата църква „гледа с уважение“, защото обожават Един Бог (Аллах) и почитат Авраам (Ибрахим), Дева Мария (Мерйем) и Исус (Иса), и всички пророци. Споменати са и други световни религии като път към същия този Един, когото християните наричат „Бог“. Индуизмът е описан като религия, чрез „която хората съзерцават Божествената мистерия“, а будизмът – като религия „която признава крайната недостатъчност на този изменчив свят“²⁵. Това е една голяма крачка напред за Римокатолическата църква и християнството като цяло.

Основавайки се на това по-широко разбиране за Божието Откровение, *Nostra Aetate* увеща католиците да започнат диалог и сътрудничество с некаатолици, като проявяват благоразумие и великодушие. Увещава християните, съхранявайки собствената си вяра и начин на живот, да признаят, съхранят и подкрепят духовните и морални истини, срещайки се в обществения живот и култура на нехристияните. Окуражени от тези щедри слова, много католически църкви подеха междурелигиозен диалог, особено с исляма. Много църкви също така искаха да създадат една благоприятна среда за своите мисионери, работещи в чужбина, като нагодят своите задачи към променящата се среда и поощряват по-добра комуникация, повече уважение към другите религии и укрепване на мира. С други думи, искаха да работят в подкрепа на споделени интереси, докато се придържат към собствената си религия.

Мюсюлманите биха могли да направят същото, като си припомнят диалогичния процес, вплетен в ислямската

25 Mary Pat Fisher, *Living religions*, 6th edition, NJ: Prentice Hall, Upper Saddle River, 2005. За подробен анализ на „*Nostra Aetate*“, посетете www.vatican.va/archives/histcouncils/II.

история още от Адем (Адам) насам. Диалогът не е чужд на исляма, защото Коранът като книга е диалог между Аллах (с.т.)²⁶ (Бог) и Неговото творение, първо с меляикетата (ангелите) при сътворението на Адем, а след това – и с пратениците:

И когато техният Господар рече на меляикетата: „Ще създам на земята наместник“. Рекоха: „Нима ще създадеш там някой, който ще сее по нея развала и ще лее кръви, докато ние Те славим с възхвала и възнасяме Твоята святост?“. Рече: „Знам, каквото вие не знаете.“ (ел-Бакара, 2: 30)

И научи Той Адем на имената на всички [неща], после ги представи на меляикетата и рече: „Съобщете ми имената на тези [неща], ако говорите истината!“ (ел-Бакара, 2: 31)

Рече: „О, Адем, съобщи им имената!“ И когато им съобщи имената, каза: „Не ви ли рекох, че знам неведомото на небесата и на земята, и знам какво разкривате и какво потулвате?“ (ел-Бакара, 2: 33)

И когато Ибрахим рече: „Господарю мой, покажи ми как съживяваш мъртвите!“ Рече: „А нима не си повярвал?“ Рече: „Да, повярвах! Но за да се успокои сърцето ми“. Рече: „Вземи тогава четири птици и ги събери, после върху всяка планина положи по къс от тях, после ги позови и те ще дойдат при теб с устрем! И знай, че Аллах е всемогъщ, премъдър!“ (ел-Бакара, 2: 260)

Макар много публикации на мюсюлмански учени да са разглеждали положението на „другия“ в исляма, мюсюлманските религиозни институции биха постъпили мъдро, ако възстановят тази диалогична форма на комуникация, така че ефективно да могат да анализират нарастващите понастоящем разстояния между самите мюсюлмани и между мюсюлманите и представителите на другите религии в светлината на *шерията*. Много мюсюлмански институции (имат се предвид „ел-Езхер“, Организацията за ислямско

26 (с.т.) – Съкратена форма на думите „Субханеху ве Теаля (Пречист и възвишен е Той)“. Добавя се при споменаване на Всевъзния Аллах.

сътрудничество, различни съвети за фетва в Саудитска Арабия и т.н.) могат да започнат такива инициативи и да популяризират междурелигиозния и вътрешнорелигиозния диалог сред мюсюлманите. Диалогът не е работа само на учените.

Необходимостта от умения за водене на диалог стана още по-остра след 11 септември, защото мюсюлманите на Запад бяха изправени пред ужасно изпитание. Много мюсюлмани, особено араби, бяха арестувани, затваряни, разпитвани и унижавани. В отговор на това много християнски и еврейски групи, вече дейни в полето на междурелигиозния диалог, подадоха ръка на своите мюсюлмански братя и сестри. Мюсюлмани от целия свят изказаха своите съболезнования към американците с искрени слова, подражавайки по този начин на примера на Пратеника. Това от своя страна допълнително укрепи вярата на много мюсюлмани в исляма. В резултат на 11 септември много мюсюлмани осъзнаха необходимостта от диалог с хората и институциите на Запад, за да изразят и споделят настъпилата тъга без това, че са мюсюлмани, да застрашава сигурността им.

Преди 11 септември много малко мюсюлмански групи взимаха дейно участие в междурелигиозен диалог. Мюсюлманската общност в Рочестър, Ню Йорк, беше една от тях. Черпейки сили от добрите си отношения с християнските и еврейските си съседи, тя успешно защити мюсюлманите в окръга от дискриминация²⁷. Първоначално

27 Докладът на Мухаммад Шафик „От икуменизъм към междурелигиозен диалог: исторически преглед“, беше представена пред събрание от църковни лидери в Пенсилвания. В него той обяснява как икуменизмът помогнал на християнската общност в изграждането на мостове. За християните той бил като Божий дар. Докато говорил по темата част от християнското духовенство възкликвало с: „Алелуя“. Останалата част от доклада разглежда важността на междурелигиозната дейност. Той беше изложен и пред мюсюлманска аудитория, подплатен с аргументи от Корана. Присъстваха и противници на междурелигиозната дейност. Докладът стана повод за оживена дискусия и беше стъпка към по-доброто разбиране на междурелигиозната дейност.

някои мюсюлмани от окръга бяха подозрителни. Но скоро след 11 септември всички те приветстваха работата на мюсюлманите от Рочестър в изграждането на мостове и защитаването на мюсюлманската общност. Окуражени от това, имами от Западен Ню Йорк се събраха, за да обсъдят значението на междурелигиозния диалог. Всъщност много от тях признаха, че ислямските центрове и мюсюлманите, които активно са участвали в диалога преди 11 септември, след това са се радвали на подкрепа от страна на немюсюлманите²⁸.

Имамите направиха това, защото като мюсюлмански учени те са отговорни за напътването на мюсюлманите. Това ръководство цели да бъде от полза на исляма и мюсюлманите, като популяризира необходимостта от междурелигиозен диалог на Запад, основан на Корана и суннета. Опитва се да бъде образователно средство, основаващо се на *едеб*, етиката на разногласието, и изкуството на изслушването. Общностните лидери, които използват това ръководство, могат също така да съветват мюсюлманите за правата и задълженията, съпътстващи живота на Запад. Това ръководство със сигурност ще подкрепи и допринесе за развитието на ислямското право за мюсюлмани, живеещи като малцинствени общности на Запад.

ЗАЩО НЯКОИ МЮСЮЛМАНИ ВЪЗРАЗЯВАТ СРЕЩУ МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ДИАЛОГ

Междурелигиозният диалог е начин за комуникация между хората, начинание, което уважава различията на „другия“.

28 На събранието на Съвета на джамии от провинцията проведено през 2003 година присъстваха имами и председатели от всички джамии и ислямски центрове. Съветът приветства мюсюлманското участие в междурелигиозната дейност отпреди 11 септември и подкрепи мюсюлманите по време на трудния период след това.

Дава възможност за истинско изслушване в една сигурна среда, както и възможност всеки участник да увеличи своята самоосъзнатост²⁹. Той също така е основна част от ислямската религия и традиция, но въпреки това някои мюсюлмани на Запад и другаде по света продължават да му се противопоставят.

Ето например следната случка: веднъж един мюсюлманин бил чут да се провиква в една джамия, че междурелигиозният диалог е *куфр* (неверие) и че тези мюсюлмани, които участват в него, се държат като *кяфири* (неверници). Гласът му бил изпълнен с омраза и неодобрение. Хората мълчаливо го подминавали, моментът очевидно не бил подходяща за разговор. Но един ден имамът го попитал защо толкова остро възразява срещу тази дейност. В последвалата дискусия се разкрили следните погрешни схващания:

- Религиозният диалог е част от икуменизма, а икуменизмът е християнски.
- Скрытата цел [на междурелигиозния диалог] е да се създаде една обща за всички религия.
- Да се казва: „Няма разлика между твоята и моята вяра“ е забранено.
- Междурелигиозният диалог цели да създаде нови, смесени и разводнени ритуали, общи за всички, и мюсюлманските участници [в междурелигиозния диалог] вече участват в тях.

Противомислещите дори използват някои коранични айети, за да обосноват твърденията си. Но на практика ги изваждат от контекста. Без да имат особено и добро ислямско образование, както и обхватно ислямско разбиране, някои мюсюлмани поддържат една крайна нагласа към текста и

29 Miriam Sabirah Ashki, "Islamic Approaches and Principles of Dialogue", (Fellowship Papers, Salam Institute, 2006). Достъпно на: www.salaminstitute.org/ashki.pdf.

„другия“. Точно обратното, Коранът и хадисите подкрепят диалога между различните групи както в рамките на мюсюлманската общност, така и между мюсюлмани и немюсюлмани.

Мюсюлманите, които се противопоставят на диалога, често цитират следния айет:

И не ще са доволни от теб нито юдеите, нито христиияните, докато не последваш тяхната вяра. Кажй: „Напътствие от Аллах е единственото напътствие“. И ако последваш страстите им подир знанието, което си получил, никой не ще те защити от Аллах и не ще те избави. (ел-Бакара, 2: 120).

Докато някои мюсюлмани разбират този айет като забраняващ всякакъв диалог с евреи или христиияни, един научен, исторически подход разкрива, че той всъщност се отнася до спора, който се разразил, след като Аллах (с.т.) казал на Пратеника (с.а.с.) да промени *къблето* (посоката за молитвата намаз) от Йерусалим към Кябе (в Мекка). Евреите не били доволни от това решение. Пратеникът се постарал да обясни позицията си относно този развой на събитията и да запази добри отношения с тях. Именно в рамките на този контекст Аллах му казва, че съвременниците му, евреи и христиияни, няма да са доволни от него, докато не последва тяхното учение за централността на Йерусалим. Айетът не иска от него да прекрати отношенията си с евреите и христиияните, а само го уведомява, че няма как да са напълно доволни³⁰.

Забележете, че някои мюсюлмани интерпретират този айет и по друг, краен начин, твърдейки, че мюсюлманите не трябва да са доволни от немюсюлманите – били те евреи или христиияни – докато не приемат исляма. Ако следваме този начин на мислене, излиза, че ако един христииянин от

30 За по подробен коментар върху този айет вижте: Mawlana Mufti Muhammad Shafi, *Tafsir Maarif al-Qur'an* (Karachi: Idarah Marif, 1989).

Ню Йорк например изучи Корана, има добро мнение за исляма и го представя честно, не би удовлетворил мюсюлманин с подобно мислене, докато не приеме исляма. Вероятно съвсем скоро същият мюсюлманин ще спре и да му говори.

Някои мюсюлмани използват и други айети като довод. Казват например, че следният аyet също забранява междурелигиозния диалог:

Той е, Който изпрати Своя Пратеник с напътствието и с правата религия, за да я издигне над всички религии, дори съдружаващите да възненавиждат това. (ес-Сафф, 61: 9).

Анализирайки този аyet в един по-широк ислямски контекст, виждаме, че, първо, ислямът е истинното послание и мюсюлманите трябва да направят каквото е по силите им да го разпространят. Второ, някои хора винаги се съпротивляват на истината, когато достигне до общността им. И трето, мюсюлманите трябва да са готови да посрещнат последствията от това и да намерят положителни начини да се справят с тях. Както знаем, истината не може да се разпространява с враждебност, а само с добро поведение и търпение. Човек трябва да даде най-доброто от себе си, за да създаде една мирна обстановка на доверие. Пейгамберът³¹ ни е дал такъв пример, когато подписал споразумението от Худейбийе със своите меккански противници, същите тези, които прогонили него и последователите му от Мекка. Той е прозрял, че това споразумение ще осигури мир и че с подписването му мюсюлманите ще могат да се движат свободно и спокойно да разпространяват исляма. Този аyet изисква от мюсюлманите да изграждат добри отношения с останалите. Други айети, които могат да станат обект на погрешно тълкуване, са:

31 Пейгамбер – от персийски ез. – пратеник (бел.ред.).

Вие сте най-добрата общност, изведена за хората. Повеляват одобряването и възбръняват порицаването, и вярват в Аллах. А ако и хората на Писанието бяха повярвали, щеше да е най-хубаво за тях. Сред тях има и вярващи, но нечестивците са повече. (Ал-и Имран, 3: 110)

Ислямът е религията при Аллах. Дарените с Писанието изпаднаха в разногласие заради злобата помежду им, едва след като знанието дойде при тях. А за невярващите в знаменията на Аллах – Аллах бързо прави равностетка. (Ал-и Имран, 3:19)

Коранът призовава мюсюлманите, като индивиди и като общност, да станат най-добрата общност, като прилагат и практикуват исляма, и да обединят и насочат усилията си за разпространението му. Защото за мюсюлманите ислямът е истинската религия на Аллах; всяко съмнение в този факт е признак за слаб *иман* (вяра). Много мюсюлмани обаче смятат, че според този аят междурелигиозният диалог възпрепятства възможността мюсюлманите да станат „най-добрият *уммет*“. Но забравят, че самият Пратеник поддържал отношения с немюсюлмани, въвеждайки ги в диалог, а в някои случаи – и в исляма. Вземете например следния аят:

Той вече ви низпосла в Книгата: „Щом чуете да бъдат отричани знаменията на Аллах и да бъдат подигравани, не сядайте с неверниците, докато не встъпят в друг разговор. Иначе ще сте като тях“. Аллах ще събере в джехеннема (ада) всички лицемери и неверници (ен-Ниса, 4: 140).

Това предупреждение се повтаря и в сура ел-Енам, 6: 68. Мюсюлманинът трябва да избягва такава компания и подобни събирания. Но участието в междурелигиозен диалог е различно, защото участниците в тази конкретна дейност уважават останалите и техните религии. Против духа на междурелигиозния диалог е да се гледа пренебрежително или осъдително на която и да е религия и последователите

й. Но въпреки това Коранът изрично заявява, че при Аллах ще се приеме единствено ислямът:

А който търси друга религия, освен исляма, тя не ще му се приеме и в отвъдния живот той е от губещите (Ал-Имран, 3: 85).

Този и предишният аyet не забраняват на мюсюлманите да поддържат добри отношения с другите. Всъщност, както ще бъде обяснено по-нататък, Аллах им повелява да поддържат добри отношения. Често се цитира следният хадис: „[В съдния ден] човек ще бъде с онзи, когото обича³²“.

Веднъж се състоя юдео-мюсюлмански диалог. На следващия ден след събитието един мюсюлманин, който беше против, започна да цитира този хадис, казвайки: „Тези, които предпочитат общуването с евреи, ще бъдат с тях на Съдния ден, защото диалогът с тях е равносилен на обичането им“. При междурелигиозния диалог обаче не става въпрос за обичане на „другия“, в смисъла да се стане „едно цяло“ с него; по-скоро става въпрос за уважаване възгледите на „другия“, което спомага за установяването на едно мирно общество. Но много противомислещи изкарват този и други хадиси извън контекста им и ги използват, за да сплашат мюсюлманските участници, като ги обвиняват, че вършат грях. Самият диалогичен процес принуждава мюсюлманите да изследват и препотвърдят собствената си идентичност; да укрепят собствената си вяра, докато уважават тази на „другия“, проявявайки търпение, толерантност и добро отношение; всъщност призовава мюсюлманите да обичат Аллах и Неговия Пратеник, твърдо да застават зад мюсюлмански каузи и да поддържат религията си в автентичната ѝ форма, като не я смесват с неислямски вярвания и практики.

Много мюсюлмани, основавайки се на подобни погрешни разбирания, твърдят, че замисълът зад междурелигиозния

32 Sahih al-Buhari, Kitab al-Adab, Bab Awamat al-Hub fi-Allah

диалог всъщност е да разшири политическото, военното, икономическото и културното влияние на Запада; да уеднакви мюсюлманите и мюсюлманските страни със Запада; да отнеме политическата, икономическата и културна независимост на мюсюлманите; да изкорени исляма и ислямския начин на живот и да направи всички хора християни. Разбираме тези страхове; въпреки това прогресивните постколониални общества са развили способността да обсъждат подобни опасения и въпроси открито, равнопоставено и с уважение. Страхът от междурелигиозния диалог всъщност разкрива слаба вяра, неувереност и липса на духовна устойчивост. Тези недостатъци пречат на възможността ислямът да бъде представен на немюсюлмани.

Освен представянето на исляма пред немюсюлмани, междурелигиозният диалог може да доведе и до по-положителни резултати: взаимодействието със Запада и неговите плуралистични общества чрез диалог може да разшири знанието и разбирането на немюсюлманите за исляма. Страхът у мюсюлманите може да бъде заменен от увереност, която да се използва за създаването на една положителна представа за исляма чрез свързване и работа с другите по общи проекти. Мюсюлманите, ангажирани с подобно взаимодействие, имат една златна възможност да представят исляма като истинската и мирна религия, каквато е описана в Корана. Много хора, които не са срещали мюсюлмани или не са имали личен контакт с исляма, биха приветствали една такава възможност. Подавайки ръка за един наистина искрен диалог, вместо, страхувайки се, да се изолират от останалите, мюсюлманите ще предразположат към себе си диалогичните си партньори и дори могат да станат причина и други да търсят подобно взаимодействие.

Опитът на Рочестър в междурелигиозния диалог ясно показва, че мюсюлманското участие може да бъде благодатно за

всички участници. Това взаимодействие стана причина мюсюлманската общност да бъде уважавана и да има по-добър имидж. В резултат на това мюсюлманите в града заемат едно по-добро положение в местната общност, отколкото биха имали, ако поради страх избягваха контакт с другите. Уважавани са на работното място и се ползват с доверието на хора с морал. Мюсюлманското участие в междурелигиозния диалог на града е допринесло много за обществения и личния живот на гражданите му. Дори тези мюсюлмани в Рочестър, които се противопоставят на диалога, признават тази положителна промяна.

По-късно притесненията на противомислещите, както и кораничните айети и хадисите, цитирани по-горе, ще бъдат анализирани по-подробно. Жалко е, че мюсюлманите са разединени по този въпрос. Това разделение е причина някои от тях да не посещават джамии, които участват в междурелигиозния диалог. Вместо да се поддават на страхове, основаващи се на погрешни разбирания, те би трябвало уверено да разчитат на ислямската си вяра. Това ръководство цели именно изграждането на такава увереност. Тази увереност обаче трябва да произтича от дълбоки теологически и исторически познания. Трябва да се разбере не просто теологическата основа на диалога в исляма; трябва също така природата и важността на междурелигиозния обмен да се контекстуализират както в ислямската, така и в западната история.

Ако обърнем внимание първо на западната история, можем да поставим много важни въпроси. Как и защо се заражда икуменизмът (вътрешнохристиянският диалог) в Европа? Как и защо се е развил в последните години? Мюсюлманите трябва да се запознаят с тези развития и да изучат каква е връзката им с вътрешноислямския диалог. Това проучване ще им помогне в общуването и взаимодействието с немюсюлмани.

КАКВО Е ИКУМЕНИЗМЪТ И КАКВА Е ИСТОРИЧЕСКАТА МУ ЗНАЧИМОСТ?

Мюсюлманите, които се противопоставят на междурелигиозния диалог, често казват, че икуменизмът е забранен. Но какво е икуменизъм? Икуменизъм произлиза от гръцката дума „ойкос“ (дом, семейство)³³. Предполага идеята за единство, за семейна сплотеност. Икуменизъм също така може да се употребява в неговата оригинална форма, в смисъла на вътрешнорелигиозен феномен, целящ преодоляване на вътрешните разделения в дадена религиозна, етническа или друга група; не е ограничен само до християнски контексти. Както ще видим, с този първоначално секуларен термин по-късно е наречено християнското движение за обединение на различните протестантски деноминации.

Група мюсюлмани от Рочестър обсъдиха икуменизма и се запознаха с него в християнския му контекст, както е представен в книгата на Майкъл Молой „Преживяване на световните религии“³⁴. Но още непрочели целия раздел, тези, които се противопоставяха на икуменизма, казаха: „Ето, виждате ли? Казахме ви, че икуменизмът е християнски“. Други се намесиха: „Нека прочетем всичко и тогава да обсъждаме икуменизма с отворено съзнание“. Следващият параграф обобщава изложението на Молой за икуменизма:

„След Реформацията и Ренесанс“³⁵ християнският свят силно се разединил. Различните деноминации обявявали останалите за неверници (кяфири). Ватиканът отлъчил протестантските такива, обявявайки ги за „разбунтували се“ и съответно за неверници. Протестантските църкви на

33 Виж www.carthage.edu/augustine/index.php?page_id=6/ и www.sofn.org.uk/Conferences/lg96conf.html economic oikonomia = household management.

34 Michael Molloy, *Experiencing the World's Religions* (Europe: McGraw-Hill, 2006).

35 Реформацията и Ренесансът в Западна Европа протичали паралелно. Реформацията подпомогнала протестантското движение, а Ренесансът павирал пътя за отделянето на църквата от държавата.

свой ред обвинили в същото католиците. Освен това различните протестантски деноминации били не по-малко враждебни една към друга. Вътрешнохристиянските отношения били на най-лошото си историческо ниво. Тогава, с времето, основните протестантски деноминации решили да започнат диалог една с друга, за да намерят обща основа, върху която да намалят напрежението и да изградят отношения помежду си. Това движение станало познато като християнското икуменическо движение“.

Това движение, което разглежда всички основни християнски групи като част от един „дом“, насърчава диалога за разбирателство и изграждане на отношения. Най-известната християнска икуменическа организация е Световният съвет на църквите (WCC), който води началото си от Англиканската църква. Макар източноправославните и римокатолическите църкви първоначално да не участвали в WCC, икуменизмът, като едно семейно обединение в трудни времена, се оказал божи дар за християните: спомогнал за разбирателство, уважение и укрепване на отношенията помежду им. Признавайки ползата от този диалог, днес почти всички основни църкви, включително Православната и Римокатолическата, в някаква степен участват в WCC.

След като се приключи с прочита на откъса от книгата на Молой, тези мюсюлмани, които подкрепяха междурелигиозния диалог, започнаха разговора, казвайки: „Вижте нашия мюсюлмански свят – колко остри религиозни разделения съществуват. Отношенията между различните идейни школи, особено между сунити и шиити, са на много лошо ниво. Не можем ли да научим нещо от християнския икуменизъм, което да е от полза на мюсюлманския уммет? Защо да не подновим вътрешномюсюлманския диалог, за да изградим уважение и да възстановим мюсюлманското единство? Коранът и суннетът учат мюсюлманите как да живеят заедно, в уважение и толерантност, като братя и сестри, а вижте колко тежко разделени сме днес“.

С други думи, мюсюлманите, които подкрепяха вътрешно- и междурелигиозния диалог, веднага разбраха, че икуменизмът всъщност има по-широко значение, откъдето тесния си християнски смисъл, такова, което може да е от полза за мюсюлманите и други големи групи, преживяващи болезнени разделения. Противомислещите разбраха това доста по-бавно и болезнено. Важно е да помним, че много от противомислещите са всъщност искрени мюсюлмани. Противопоставянето им не се корени в липсата на интелигентност, а в увреждащото влияние, което страхът може да има върху всекиго.

Например, докато обсъждахме силната необходимост на мюсюлманите от вътрешнорелигиозен диалог, някои противомислещи се разплакаха и дори най-коравосърдечните омекнаха. Въпреки това погрешните схващания устояха. Със сълзи на очите един от противомислещите каза: „Но ние сме против мюсюлманите да участват в икуменически диалог“. Беше му отговорено: „Но ние, мюсюлманите, не участваме в икуменически диалог с християни и с християнското разбиране за термина. Ние участваме заедно с християните и други в междурелигиозен (междуверски) диалог“. Все още объркан, първият попита: „Не е ли едно и също?“. Беше му казано, че не е, ако човек не забравя, че *икуменизъм* обикновено се отнася до вътрешнохристиянския диалог, докато междурелигиозен обикновено се ползва за диалога между религии. Тук дискусиата приключи и всички се разбраха да се срещнат отново, за да обсъдят въпроса за междурелигиозния диалог. (Трябва да се отбележи, че междуверски днес често се ползва вместо правилния термин междурелигиозен, което допълнително подсилва вече съществуващото объркване и погрешни разбирания.³⁶)

36 Ian R. K. Paisley, *A Concise Guide to Bible Christianity and Romanism* (Belfast: European Institute of Protestant Studies, 2000). Достъпно на www.ianpaisley.org/article.asp?bible17.htm#229.

ЦЕЛИ ЛИ МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ СЛИВАНЕ НА РЕЛИГИИТЕ?

Мюсюлманите имат и други страхове. Един от тях е, че немюсюлманските участници всъщност са мисионери, търсещи допълнителна информация и решения за подобряване на своите евангелизаторски усилия да похристиянчат мюсюлманите. Макар този мотив да е присъщ на някои мисионери, може да има и обратния ефект. Например някой мисионер, който е придобил задълбочени познания за исляма с цел да похристиянчи мюсюлманите, всъщност да открие, че самият той е приел исляма!

Друго опасение е, че тези усилия ще произведат една нова, разредена „авраамическа“ религия, нещо от рода на *Дин ел-Иляхи* (Религията на Бога) на Акбар. Акбар (1542–1605), третият могулски император на Индия³⁷, искал да формира единство и да достигне до различните религии, като създаде една нова религия – *Дин ел-Иляхи* – обединявайки исляма, брахманизма, християнството и зороастризма. Макар той да имал изключително добри отношения с учени от всички религии, тази нова религия не успяла да спечели симпатиите на хората. Някои мюсюлмани, особено

37 “Колкото до сина на император Хумаюн, той беше роден в Умеркот, Синд (днес в Пакистан), и наследил трона на 13-годишна възраст. Първоначално от негово име управлявал регент, Байрам Хан, който завладял за младия император повторно повечето от териториите узурпирано при смъртта на баща му. През 1560 г., обаче, Акбар поел управлението в свои ръце. Осъзнавайки че признанието и сътрудничеството от страна на индусите са решаващи за успешното управление на всеки индийски император, достоен за тази титла, той си спечелил верността на раджпутите, най-войнствените индуси, посредством умела смес от толерантност, щедрост и сила; и се оженил за две раджпутски принцеси. След като си осигурил верността на индусите, разширил владенията си чрез завоевания, докато не се прострели от Афганистан до Бенгалския залив и от Хималаите до река Годавари. Най-голямото постижение на Акбар, обаче, било установяването на ефективна административна система, която удържала целостта на империята и стимулирала търговията и икономическото развитие. David Nicolle, *Mughul India 1504-176* (Essex, UK, Osprey Publishing, 1993).

тези от Южна Азия, искрено възразяват срещу междурелигиозния диалог именно заради този случай. Подкрепят установяването на добри и приятелски отношения с немюсюлмани, но не и лично участие в какъвто и да било междурелигиозен диалог.

Когато мюсюлманите се съберат да говорят за междурелигиозен диалог, те често се озовават в спор без изход. На едно събрание на мюсюлманската общност, проведено в нюйоркската джамия, на което трябваше да се оцени нивото на вътрешномюсюлманските и междурелигиозните програми, един мъж каза, че програмата за междурелигиозен диалог дава възможност на християните да научат за исляма и да използват това знание, за да обръщат мюсюлманите. Някои се изказаха, че такива програми трябва да се провеждат само в църквите. Въпреки това много други казаха, че е важно да има такива събирания в мюсюлманските сгради, за да може немюсюлманите да научат нещо за исляма или най-малкото да се премахнат погрешните им разбирания.

Спорът придоби особена форма, когато едно християнско мисионерско училище в Ню Йорк изпрати студентите си да посетят курса по ислям, провеждан в джамия. Някои многогласни противомислещи се изказаха, че тези студенти идвали, за да подобрят мисионерските си умения. Други пък вярваха, че идват, за да придобият правилна представа за исляма. Никой не знае, оправдаха се те, чие сърце ще бъде променено.

Мненията се разделят, както следва: привържениците на междурелигиозния диалог казват, че Коранът го повелява; противомислещите го наричат *куфр* (неверие). Опозицията може да бъде плашеща. Веднъж когато в една чикагска джамия се появи, че ще се провежда междурелигиозна програма, някои мъже започнаха да викат: *Куфр, куфр!* Реакции като тази възпират много имами от участие в тези

диалози. Подобни случаи създават диспропорция в диалогичните събирания. Имамите липсват, участват обикновени мюсюлмани, които трябва да дискутират с високообразовани равини, пастори и свещеници. Без участието на имами проведият се диалог не вдъхва доверие на присъстващите страни. Другите религиозни лидери всъщност приветстват участието на имамите. На практика в градовете, в които имамите са част от диалога, междурелигиозната дейност е по-резултатна и уважавана.

Последният аргумент против междурелигиозния диалог е предположението, че той поощрява размиването или смесването на религиозните практики. Въпреки това този страх лесно може да се разсее, като още в началото на диалога ясно се заяви, че участниците трябва само да се запознаят, но не и да участват в ритуалите на другите. Точно както всеки е добре дошъл да наблюдава как мюсюлманите се молят, и мюсюлманите би следвало да са добре дошли да наблюдават (без да участват в) християнските и еврейските богослужения. Когато мюсюлманите в Рочестър изразиха това опасение, останалите участници в диалога веднага се съгласиха, че всеки трябва да изпълнява само своите си молитви. Това позволи на имамите да участват с чиста съвест, което пък направи различните мироизграждащи дейности на диалога да бъдат по-продуктивни и полезни за мюсюлманските интереси.

Ключовият момент тук е, че междурелигиозният диалог не цели да слее религиите. Мюсюлманските участници трябва да са наясно с това. Когато мекканците поискали от Пратеника (с.а.с.) да ги остави да служат на своите божества в продължение на година, а на следващата да служат на Аллах, Аллах низпослал: ***Вие си имате вашата религия и аз имам своята религия*** (ел-Кяфирун, 109: 6). Коранът защитава свободата на религията и богослужението.

От всичко казано е очевидно, че имамите не трябва да се въздържат от участие в междурелигиозен диалог. Напротив, тяхното участие ще помогне на джемаатите им да преодолеят страховете си и да се замислят за предимствата на диалога. Междурелигиозният диалог цели свобода и уважение за всяка религия, както и изграждане на мостове, за да се намали напрежението и омразата между различните религии. Религиите са Божи дар, който трябва да донесе мир, а не омраза, на човечеството. Религиите могат да живеят заедно в мир само чрез организирани усилия, насочени към разбирателство, взаимно признание и изграждане на добри отношения.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА: ПОЯВАТА НА РАДИКАЛНИЯ ЕВАНГЕЛИЗЪМ

Преди срещите с различни християнски групи на междурелигиозни събития, някои мюсюлмански участници изразяваха притеснението си, че всички християни са ангажирани с агресивна евангелизация и нямат уважение към исляма като религия. Този раздел цели да разсее това погрешно схващане, като даде повече подробности за тези християнски евангелски групи, които изразяват антагонистични възгледи, както и за християнските групи и деноминации, които усилено се противопоставят на подобни стратегии.

Евангелизмът е едно комплексно движение в рамките на протестантството. Някои елементи в него всъщност са много прогресивни. Въпреки това агресивното, фундаменталистко крило на евангелизма преживява подем след седемдесетте години на миналия век. Засилва влиянието си дори още повече с началото на войната в Ирак, повлиявайки

и на други християнски секти³⁸. Крайно радикалният и фундаментален евангелизъм, какъвто се среща в Индонезия, Африка, а сега вече и в Съединените щати, разпалва раздори между себе си и други християнски деноминации, както и други религии. Тактиките му са прикрити. Целта на стратегически разположени мисионери под прикритие са други християнски деноминации, както и мюсюлмански общности. Осмиването на другите религии е често използван похват. Омразните думи, използвани някога от страна на християнските църкви в борбите помежду им, днес се използват срещу другите религии, особено срещу исляма. Така правят много от крайно консервативните евангелистски църкви, които не приемат дори други, по-малко радикални от тях, християнски деноминации. Не е учудващо, че тези църкви злословят за исляма.

Скорошен пример за такова тесногърдие е виждащата се от магистралата табела пред една баптистка църква в Северна Каролина: „Коранът трябва да се пусне в тоалетната“. Според Джош Хъмфрис за ежедневника *The Daily Courier* на Ръдърфорд, Северна Каролина:

38 “Евангелистките деноминации се появяват през 1920 г. С акцент върху Библията и консервативния морал, последователите им постоянно нарастват. Настоящото радикално фундаментално евангелистско движение се появява след спора между фундаменталистите и модернистите в началото на двадесети век. Фундаменталистите били против либералното, модерно движение в християнството, което се опитвало да помири науката с религията и да използва исторически и археологически данни, за да разбере Библията. В отговор на това евангелистите настояли върху: вдъхновението и авторитета на писанието (а понякога и неговата непогрешимост); непорочното рождение на Исус и други чудеса. Божествеността на Исус и възкръсването му в плът като реално историческо събитие; изкупителната му жертва за човечеството; и буквалното и предстоящо Второ пришествие на Христос.” Mary Pat Fisher, *Living Religions*, 6th ed. (New Jersey: Prentice Hall, 2005), p.349. Трябва да се спомене, че не всички евангелисти са радикални фундаменталисти и че много от умерените са силно ангажирани с междурелигиозен диалог. Евангелистите за които става въпрос тук са крайнодесните радикални фундаменталисти, които използват християнството за целите си, точно както някои мюсюлмани правят с исляма.

Пасторът не просто отказа да се извини, ами се изказа в подкрепа на надписа. „Вярвам, че това твърдение подкрепя Божието слово, че то (Библията) е над всичко и че всяка друга религиозна книга, която не учи, че Исус е Спасител и Господ, така както учат 66-те книги на Библията, е погрешна“, каза пасторът. „Знам, че когато и да решим да поставим този знак, винаги ще има хора, които не са съгласни с него, както и такива, които го приветстват, затова просто трябва да отстояваме това, което е правилно. Нашето верую като една християнска, протестантска или баптистка църква – разбира се, ние нямаме друго верую освен Библията – но имаме баптистка вяра и послание, според което трябва да се придържаме към 66-те книги на Свещената Библия и според което всяка друга книга извън тези, която претендира, че познава Божия път или че е Божие слово, е невалидна и просто се опитва да отклони хората от пътя на истинската праведност, съобразно гледната точка от която ние разглеждаме Божието слово.

Когато пасторът беше попитан дали се е замислил, преди да сложи табелата, че може да има отрицателни последствия или че това може да разгневи някои хора, той каза, че е бил наясно с тази вероятност. „Ами помислих си, че може би ще има хора, които ще се обидят, но си спомних това, което Исус е казал на последователите си – да не тъгуват, ако светът ги мрази, защото първо мразел Исус“, каза пасторът. „Ако в името на Божието слово и на християнството отстояваме това, което е правилно, тогава светът ще ни порицае и затова веднага, след като получих оплакване, си казах „Ето, някой се е ядосал, обидил се е, значи сигурно правим правилното нещо“.

Един признак за нарастващата сила на радикалния евангелизъм е все по-голямата употреба на интернет от негова страна след 11 септември. През последните четири години се разрази същинска „интернет война“ от страна на секуларисти и радикални фундаментални евангелисти срещу мюсюлмани в организирани и неформални форуми (например ислямските чатрумове на Yahoo). Един самопровъзгласил се евангелист например се представя за добър познавач на исляма, владеещ урду и арабски. Ръководи една християнска

радиомрежа в Югоизточна Азия и постоянно хули и се заяжда с исляма и Пратеника Мухаммед, докато прокарва фундаменталистки евангелистки вярвания. Съществуват и някои мюсюлмански и еврейски организации, които също имат практиката да оплюват другите. Въпреки това в много други интернет платформи наистина се състои диалог и се наблюдава трансформираща, изпълнена с уважение комуникация.

Като цяло радикалното евангелистко движение понастоящем се радва на широка публичност в Съединените щати и чужбина посредством печатни и електронни медии – обстоятелство, което подкрепя неговата цел да печели както християни, така и нехристияни за убежденията си. Членовете му са инвестирали огромни ресурси в медиите и в обучението и насърчаването на харизматични говорители, които да подкрепят дневния му ред. Въпреки това не всички евангелисти са радикални. Всъщност много от тях са дълбоко и искрено ангажирани с междурелигиозния диалог. Въпреки това те и мнозинството от последователите на авраамическите религии трябва да бъдат по-смели и директни, за да запознаят хората с опасните последствия от религиозния радикализъм по принцип. Не може да се избяга от тази отговорност, защото както Старият и Новият Завет, така и Коранът предават, че Бог (Аллах) е наредил на Авраам (Ибрахим) отдадено и искрено да се стреми към мир. Подобен стремеж е дълг за всички.

Смели усилия за мир вероятно ще изкарат мюсюлманите от безизходицата им. Заради войните в Ирак и Афганистан, постоянните заплахи, отправяни към Иран, и скорошните нападения в Лондон и Мадрид много мюсюлмани на Запад живеят в страх. Те знаят, че някои правителствени агенции и ултраконсервативни християнски групи са враждебно настроени към тях. Засилване на работата по междурелигиозния диалог и участие в местните политически

процеси са два ефективни начина, с които мюсюлманите могат да преодолеят страховете си, да се борят срещу предразсъдъците и ислямофобията и да живеят в мир с другите.

Историята на евреите на Запад след Втората световна война е пример за подобен обрат в положението. Тези евреи, преминали през много от същите изпитания, които мюсюлманите понасят понастоящем, станали дейни участници в икуменическият диалог много преди междурелигиозният диалог да придобие популярност. Равините били дейни в междурелигиозните отношения, а еврейската общност дарявала пари в подкрепа на диалога. Днес отделни евреи и еврейски фондации отпускат много субсидии за междурелигиозен диалог, а на всяка междурелигиозна среща винаги присъства равин или виден представител на еврейската общност. На повечето срещи някой от тях доброволно води протокола от срещата и върши административната работа. Евреите участват в политическия процес и имат представители в Камарата на представителите и в Сената. Работят усилено за изграждане на връзки с различни групи и за създаване на положителни промени в полза на интересите си³⁹. Накратко, те са възприели междурелигиозния диалог и успешно са се интегрирали в по-широкото общество, спечелвайки си уважение, без при това да правят компромис с религиозните си вярвания.

39 Някои еврейски лидери дори направиха директни положителни предложения на американската мюсюлманска общност. Комисията за еврейско-мюсюлманско разбирателство спонсорира публичен семинар посветен на еврейско-мюсюлманската миграция в САЩ. Еврейският говорител изнесе просветляваща лекция свързана с предизвикателствата, с които евреите се сблъскали, когато пристигнали тук, и колко упорито работели, за да си намерят място в една първоначално предубедена среда.

ПОДКРЕПА ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ДИАЛОГ

Подкрепата за междурелигиозния диалог нараства в световен мащаб. Спонсорираната от Саудитска Арабия международна междурелигиозна конференция в Мадрид, Испания, проведена през юни 2008 година, и междурелигиозните конференции в Катар, Кайро, Исламабад, Истанбул, Джакарта и други мюсюлмански градове водят до подкрепа и създават положителен образ за мюсюлманите. През януари 2002 година беше проведена Александрийската междурелигиозна конференция, която прие Първата александрийска декларация. Това епохално събитие бе резултат от обединените усилия на поне осемнадесет еврейски, християнски и мюсюлмански учени и религиозни лидери от Светите земи. Конференцията, съдомакин на която беше Главният имам (*Шейх-ул-Езхер*) на университета „ел-Езхер“, се състоя в Александрия, Египет. (Пълният текст на декларацията е даден в Приложение 1.)

Подобно нарастване на подкрепата беше наблюдавано и в американски и европейски висши учебни заведения. Няколко американски и чуждестранни университета добавиха в програмите си ислямски изследвания, в частност отношението към други религии, и междурелигиозни изследвания. Училището по международни дейности към Американския университет, Центърът за мюсюлмано-християнско разбирателство към Джорджтаунския университет, Институтът „Крок“⁴⁰ към университета „Нотр Дам“, ако трябва да назовем няколко, са лидери в ислямските подходи към укрепването на мира, справедливостта и диалога в контекста на междурелигиозните отношения. Други лидери са Центърът

40 Институт за изследване на мира „Джоун Крок“ към университета „Нотр дам“ - бел. прев.

за изследване на исляма и християно-мюсюлманските отношения „Макдоналд“ към Хартфордската семинария, а наскоро и Назарет Колидж в Рочестър, който основа Център за междурелигиозни изследвания и диалог (CISD). Назарет Колидж, CISD организира национална междурелигиозна конференция, посветена на разбирателството, проведена на 11–13 април 2010 година. Освен другите резултати конференцията представи мюсюлманите в благоприятна светлина. Подкрепата, която оглавяваната от Брайън и Джийн Хик бизнес общност в Рочестър и Международният институт за ислямска мисъл (IIIT) – Хърндън, Вирджиния, оказаха на колежа, направи CISD национално признат и международно уважаван център за междурелигиозен диалог. Заявените от Центъра цели са: да развива умения, които да подобрят и направят по-ясна личната и общностната комуникация по въпросите на религията, вярата и духовността; разбиране на личната и общостната вяра; установяване на подходяща методология за постигане на тези цели и развиване на способности за живот в един плуралистичен свят. CISD се стреми да разработи изследователски инструментариум, знания и умения, които да бъдат от полза на всички; стреми се към създаването на среда, благоприятстваща разбирателството между различните религии, и желае да популяризира уменията, от които хората имат необходимост, за да могат да живеят съвместно в мир и справедливост.

В отговор на тези положителни промени във висшето образование мюсюлманската общност – сравнително нова на Запад, но разрастваща се – трябва да е готова да посрещне специфичните предизвикателства и изпитания, за да си осигури едно сигурно място. Четири са практиките от решаващо значение за оцеляването на тази религиозна общност: запазване на сплотеността, изграждайки същевременно добри отношения с другите религии; проактивно

отношение при справянето с предизвикателствата; участие в политическия процес; поддържане на силни образователни програми по ислямски науки в контекста на едно плуралистично общество (както в рамките на гражданското общество, така и във висшите учебни заведения).

Основни точки

- Междурелигиозният диалог изисква изграждане на мостове между различните религиозни групи за поощряване на уважението, толерантността и мирното съжителство.
- Междурелигиозният диалог не е *икуменизъм*; напротив, той е диалог между различни религии.
- Икуменизмът учи мюсюлманите да подсилят вътрешномюсюлманския диалог и да се отнасят към вътрешните си различия с уважение.
- Междурелигиозният диалог не цели да създаде гражданска религия, а да създаде атмосфера на уважение към всяка религия.
- Междурелигиозният диалог е от решаващо значение за предотвратяване разпространението на религиозния радикализъм.
- Междурелигиозният диалог защитава правата на религиозните малцинства.
- Участието на имамите е от решаващо значение за правилно напътствие, образование и разсейване на погрешните схващания.

ВЪПРОСИ ЗА ОБСЪЖДАНЕ

1. Запознати ли сте с инициативи за вътрешномюсюлмански диалог? Ако да, посочете къде се провежда диалогът и как влияе на отношенията между различните мюсюлмански групи, които участват.
2. Знаете ли някой кораничен аят или хадис, освен посочените дотук, използван от възразяващите срещу междурелигиозния диалог? Ако да, обяснете защо интерпретацията им е погрешна.
3. Усилията на Акбар да установи единна гражданска религия са всеизвестни в Южна Азия. Знаете ли за някой друг мюсюлмански лидер или мислител, който е направил подобен опит?
4. Бихте ли се присъединили към група за междурелигиозен диалог, ако бъдете поканени? Защо бихте или не бихте?

ВТОРА ГЛАВА

НАСОКИ ЗА ВОДЕНЕ НА ВЪТРЕШНОРЕЛИГИОЗЕН И МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Нормално е да има различия между хората от една и съща или от различни религии. Въпреки това тези различия често се пренебрегват. Например един имам от окръг Ню Йорк беше помолен да основе съвет на имамите от своя град, на който да се разглеждат различията по въпроси, засягащи джемаатите им. Той отказа под претекста, че „това не е нужно“. В резултат разногласията продължиха да разделят мюсюлманската общност. Дори когато се признава наличието на вътрешномюсюлмански разногласия, има нежелание те да се разглеждат. Веднъж когато представяхме доклад за междурелигиозния диалог на една образователна конференция на ISNA в Чикаго през 2006 година, Мухаммед Шефик беше попитан за вътрешнорелигиозния диалог. Тогава той каза, че вътрешнорелигиозният диалог е дори по-труден от междурелигиозния.

Едно такова парадоксално свидетелство подсказва, че мюсюлманските лидери намират вътрешнорелигиозния диалог за по-труден от междурелигиозния. Като цяло повечето имами и мюсюлмански лидери не са обучени в прави-

лата и етикета на вътрешнорелигиозния диалог, докато много от лидерите на другите религии имат зад гърба си дълъг опит в такъв тип диалог, което ги прави далеч по-готови да изслушват и да се учат. Практикувайки техниката си на диалог в разговори в рамките на общността си и извън нея, тяхната увереност се е увеличила.

Развиването на базовите умения, необходими за успешен диалог и комуникация, може да има положително влияние върху мюсюлманските общности, особено на Запад. Липсата на такива умения е от основните причини за непостоянството и слабото ръководство в много джамии. Мнозина от джамийските лидери, макар и добри служители, почти нямат опит в ръководството, диалога и разрешаването на конфликти. Много от тях все още вярват в стратегията на едноличното авторитарно ръководство и я практикуват. Като резултат много джамии и други мюсюлмански институции, управлявани от едно тяло, са виждани като по-стабилни от тези, ръководени на общностен принцип⁴¹.

Въпреки това животът като общност на Запад прави междурелигиозния диалог необходимост, а вътрешномюсюлманският става дори още по-важен за установяването на разбирателство между мюсюлманите. Вътрешнорелигиозният диалог може да бъде ефективно средство за изграждане на единство и солидарност между мюсюлманите, особено по въпроси, които изискват жертване на лично време и ресурси. Една слаба общност няма какво да даде, а това я поставя в положение на необходимост. А Пратеникът (с.а.с.)

41 Мухаммад Шафик проведе проучване в няколко джамии и институции основани от частни лица, както и институции и джамии управлявани от общностни организации. Проучването му разкри, че институциите управлявани от признати авторитети имат по-малко проблеми от тези, които се управляват по други начини. Веднъж в една управлявана от общността джамия, на един човек, който поставил под въпрос ръководството, му било казано, че ако нещо не му харесва може да си върви. Кратко проучване сред имамите показва, че много от тях не са доволни от работата в джамии управлявани от общността; предпочитат да разполагат със собствена

е казал, че даващата ръка е по-добра от вземащата⁴². Дори една общност да е малка, ако е добре организирана, усилията ѝ да достигне другите ще са по-резултатни. Една по-добре организирана мюсюлманска общност винаги ще бъде по-уважавана и ще има по-голямо въздействие върху междурелигиозния диалог от една зле организирана такава.

Няма спор колко ценни са такъв диалог и необходимите за укрепването му практики. Все пак Коранът повелява да се уважава разнообразието от мнения в дадена общност и между хората, изповядващи различни религии. Религиозната свобода по отношение на ритуалите и вярванията е гарантирана в исляма. Коранът изисква от хората да уважават вярата на другите и да живеят в мир. Преди исляма евреите и християните в Арабия и Римската империя враждували помежду си. Едва се понасяли и религиозните преследвания били често срещани. Когато Аллах избрал Мухаммед (с.а.с.) за Свой Пратеник през 610 година и започнал да му низпослава и разкрива Корана, били очертани насоките за мирно съжителство и диалог. Всеки диалог, било то между личности, общности или религии, трябва да е израз на красивия пример на Пратеника и етиката на разноголасието, както е изложена в Корана и суннета. Това са истинските основи и същност на диалога, от които може да се извлече ръководство, което да е валидно и днес.

42 Sahih al-Buhari, Kitab al-Zakah, Bab La Sadaqah illa an zahr gina.

РЪКОВОДНИ ПРИНЦИПИ⁴³

Следващите принципи са част от обучение, целящо да доведе до осъзнатост и да създаде нагласа в общността за това как да се държи, да изгражда отношения и да обсъжда въпросите за общото и различното в атмосфера на сърдечност. Тези принципи ще спомогнат за разбирателство и мирно съжителство:

Възпиране на нефса (егото, желанията, Аз-а): възпирането на *нефса* е най-важното изискване при вътрешно- и междурелигиозен диалог. *Нефсът* подтиква човек да се грижи за личните интереси и престижа си и да се стреми към удобства, пари и по-висок статус за сметка на ислямските принципи. Следването на *нефса* е *хава* (желания, страсти). Коранът използва тежки думи, когато порицава следването на *хава* (ел-Бакара, 2: 120). Когато човек следва *хава*, той всъщност следва шейтана, който е най-лошият враг на хората (ел-Исра, 17: 53; ел-Араф, 7: 22; Юсуф, 12: 5). Работата на шейтана е да представя нещата привлекателно, да ги разкрасява.

Благонравие и търпение: Пратеникът (с.а.с.) бил „*евсеа' ен-наас садран* (най-благонравният и търпеливият сред хората)“. Когато някой е водач на мюсюлманската общност

43 Едно изследване на сура ел-Худжурат, сура Лукман, сура ел-Фуркан и книгата на ет-Тирмизи „Ел-Шемаил ел-Мухаммедийе“ разглеждаща съзнателността на Пратеника (с.а.с.), ще помогне значително за създаването на подробен списък с подходящ етикет и поведение. В книгата си *Nonviolence and Peacebuilding in Islam* (Gainesville: University Press of Florida, 2003), Ебу-Нимер идентифицира още ислямски ценности, които подкрепят диалога и мира, сред които са търпението, равенството, симетрията, баланса (като начин на учене водещ до действие), добрите дела, служене на общността (включително доброволчески труд), емпатия, честност и справедливост, търсене на знание, миротворството, солидарност, святост на човешкия живот и универсалност.

или проповядва Словото на Аллах, често може да стане обект на обиди, груби думи и клевети и дори на преследване. Търпението е изключително важно в такива случаи. Нашият Пратеник винаги се е държал спокойно, учтиво и достойно в подобни ситуации. Мухаммед (с.а.с.) понасял трудностите с търпение и упоритост, без да проявява възмущение или гняв.

Универсален характер: мюсюлманските лидери, участващи във вътрешно- и междурелигиозни диалози, трябва да се въздържат от племенни и националистически предпочитания. Племенното и националистическото мислене са врагове на исляма и мюсюлманите. Пратеникът Мухаммед (с.а.с.) бил над племенното мислене и етноцентризма и това изключително много помогнало на ислямската мисия. Ислямът не отрича факта, че хората се раждат в семейства, част от племена и нации. Присъствието на турци, персийци, индийци и много африкански племена, освен арабите, е доказателство за приветливото отношение на исляма към тях. Културата и езикът им са съхранени. Историческите им документи са запазени и са насърчавани литературните изследвания в техните култури.

Високият тон: Коранът забранява да се повишава тон по време на събирания и беседи. Веднъж Ебу Бекир и Омер си повишили тон на една среща в присъствието на Пратеника, Коранът ги порицал:

О, вярващи, не надигайте глас над гласа на Пратеника и не му говорете високо, както говорите помежду си, за да не пропаднат делата ви, без да усетите! Онези, които снишават глас пред Пратеника на Аллах, те са онези, чиито сърца Аллах е изпитал за богобоязънтя. За тях има опрощение и велика награда (ел-Худжурат, 49: 2-3).

Говорете благо: когато Аллах поискал от Моисей (Муса) и Аарон (Харун) да призват Фараона към исляма, Той им повелил да му говорят **с благи слова, за да си припомни или да се побои!** (Та-ха, 20: 44).

*Бъдете учтиви и любезни и избягвайте грубото отношение*⁴⁴: Мухаммед (с.а.с.) бил известен със своята учтивост: **Ти наистина имаш велик нрав** (ел-Калем, 68: 4). А Аллах възхвалява неговата учтивост и любезност: **По милост от Аллах ти се смекчи спрямо тях. А ако беше груб, с жестоко сърце, щяха да се разотидат от теб. Извини ги и моли за опрощението им, и се съветвай с тях по делата! А решиш ли [нещо], уповавай се на Аллах! Аллах обича уповаващите се Нему** (Ал-и Имран, 3: 159).

Сдържайте гнева си и прощавайте: употребата на обидни думи по време на диалог винаги напруга обстановката. Коранът съветва мюсюлманите да пренебрегват грешките на другите и да прощават в името на общото благо: **...които раздават и в радост, и в беда, и за сдържащите гнева си, и за извиняващите хората – Аллах обича благодетелните** (Ал-и Имран, 3: 134).

Не говорете лошо за другите или религията им: Коранът казва: **И не хулете онези, които зоват други освен Аллах, за да не похулят и те Аллах несправедливо, без да знаят! Така разкрасихме за всяка общност делата ѝ. После при**

44 Запазването на едно учтиво и внимателно отношение е много трудно в рамките на материалистичи и индивидуалистични общества. По време на една конференция през 2006 година, един общностен лидер ни каза, че в джамията му се случвало някои хора да напускат, когато определени хора влизали. „Винаги гледат сърдито. Никога не се усмихват. Много мюсюлмани не идват на джамия заради тях.“ В резултат на това бил посъветван, да помоли имама постоянно да изнася хутбета за нравите (едеб) и ислямски добродетели като учтивост и приветливост.

техния Господар ще бъдат върнати и Той ще ги извести какво са правили (ел-Енам, 6: 108). Говорете само за собствената си религия и избягвайте да отправяте критики към други хора или към религията им. Това е особено важно за избягване на конфликти. Не може да има диалог, ако участниците започнат да се критикуват едни други, защото това винаги води до надигането на гневни защитни емоции и до конфликт.

Уважавайте Свещените писания: Коранът говори с уважение за Тората и Евангелието: **Ние низпослахме Тората (Теврата) с напътствие в нея и със светлина** (ел-Маиде, 5: 44). Казва се още: **И изпратихме по следите им Иса, сина на Мерйем, да потвърди Тората (Теврата), която бе преди него, и му дарихме Евангелието (Инджил), в което има напътствие и светлина, и е потвърждение на Тората, която бе преди него, и напътствие, и поучение за богобоязливите** (ел-Маиде, 5: 46).

Уважавайте всички пратеници и основатели на религии: Коранът изисква от вярващите да уважават всички пратеници. Когато се спомене името на някой пратеник, мюсюлманинът трябва да каже „*алейх-ис-селям* (мир нему)“. Коранът казва за Мойсей: **О, Муса, Аз теб избрах над хората чрез Моите послания и Моето Слово. Вземи онова, което ти дарих, и бъди от признателните!** (ел-Араф, 7: 144).

Уважавайте храмовете: Коранът повелява храмовете да бъдат уважавани и съхранявани. Коранът казва: **И ако Аллах не отблъскваше едни хора с други, щяха да бъдат разрушени и манастирите, и църквите, и синагогите, и джамииите, където името на Аллах се споменава много. Аллах ще подкрепи онези, които Го подкрепят. Аллах е всемогъщ** (ел-Хадж, 22: 40).

Търпение: търпението е голяма добродетел, защото **Аллах е с търпеливите** се споменава на много места в Корана. Междурелигиозният диалог не е лесно начинание. Там човек среща всякакви хора, с най-различни мнения, и със сигурност ще срещне възгледи, които не харесва. В такива случаи търпението е много полезно.

Равнопоставено и хуманно отношение: за Корана няма разлика между расите, безразличен е към цвета на кожата, защото за Аллах хората са равни. Мюсюлманите, участващи в междурелигиозен диалог, трябва да се отнасят към всички хора еднакво уважително. Пратеникът (с.а.с.) е казал, че вярващият трябва да желае за другите същото, което желае и за себе си. Практикуването на неговия пример ще спомогне за една по-добра атмосфера.

Усмивка и умерен смях: Пратеникът се усмихвал и избягвал да се смее гръмогласно⁴⁵. По време на диалог избягвайте отегчените и безразлични изражения; вместо това имайте приветлив вид. Пейгамберът е казал: Усмивката към твоя брат е милостиня – *садака*⁴⁶ и ...*да станеш причина за нечия усмивка, е милостиня*⁴⁷.

Съсредоточете се изцяло върху говорещия: проявата на внимание и изслушването са признак на добър *едеб* (възпитание) и са решаващи за диалога, както показва и следващият хадис: „Един човек дошъл при Пратеника (с.а.с.) и започнал да му говори точно когато той се готвел да поведе молитвата намаз. Пратеникът внимателно го слушал, сякаш

45 Хадисът е предаден от Имам ет-Тирмизи в неговия сборник ес-Сунен, „Глава за доброто настроение на Пратеника“, Книга на добродетелите, хадис №3642.

46 Пак там, „Глава за начините, по които може да се вършат добри дела“, Книга за Праведността и взаимоотношенията, хадис № 1956.

47 Muhammad ibn isa al-Tirmidhi, “Chapter on Prophet’s Manners of Talking“, Al-Shamail Al-Muhamadiyyah

човекът му казва нещо много важно, като го изчакал сам да приключи⁴⁸.

Важно е също така да се разбере по какъв начин хората показват внимание едни към други в различните култури. Мюсюлманите например са съветвани да свеждат поглед (ен-Нур, 24: 30), когато говорят с някого от срещуположния пол – практика, която на Запад се смята за обидна. Веднъж например една жена, която не беше мюсюлманка, се оплака на един имам, че мюсюлманите никога не гледат към нея, когато им говори. Мислела си, че са расисти, защото, когато другите хора им говорели, те или извърждали лица, или гледали надолу. Беше много благодарна на имама, когато ѝ обясни защо правят така. На Запад непредизвикателният поглед към някого от срещуположния пол е препоръчителен за създаване на по-добри работни отношения. Този въпрос може да се разглежда като част от културните обноси *урф*, който е част от *шерията*.

Проявявайте внимание: мюсюлманите, участващи в междурелигиозен диалог, не просто трябва да проявяват внимание, но и да избягват лицемерието, като наистина внимават – една трудна, но необходима духовна практика. Лицемерно е да се преструвате, че слушате, докато в действителност умът ви е някъде другаде. Разбира се, външното поведение е важно, но трябва да отразява истината. Пейгамберът например не одобрявал публичното прозяване и затова потискал собствената си необходимост от прозявка, като искал от другите да правят същото или най-малкото да слагат ръка пред устата си, докато се прозяват, като междувременно се стремят да не издават звуци⁴⁹.

48 Muhammad ibn Abdullah al-Khatib al-Tabrizi, "Chapter on Adab al-Mufrad", *Mishkat al-Masabih*

49 Sahih al-Buhari, "Chapter on Sneezing and Yawning", *Book of Manners*, hadith no. 5869.

Давайте възможност и на другите да говорят: говорете по темата, бъдете кратки и искайте разрешение да вземете думата, защото така е правел и Пратеникът (с.а.с.)⁵⁰. Не прекъсвайте тези, които говорят, защото това е неуважително и е в разрез с учтивото държание.

Бъдете готови да помагате безвъзмездно за делата на общността: оказването на помощ на нуждаещите се, бедните, болните, възрастните и на хората като цяло е съществена част от ислямската религия. Създаването на познания и участието в гражданското общество е от полза за исляма и предоставя по-нататъшна възможност за диалог. ***И служете единствено на Аллах, и нищо не съдружавайте с Него! И към родителите – добрина, и към близкия, и сираците, и нуждаещите се, и към близкия съсед, и към далечния съсед, и към другаря редом, и към пътника...*** (ен-Ниса, 4: 36) Това включва всякакъв вид доброволческа работа, отделяне на време и пари и помагане на всички части на обществото.

Бъдете прецизни: прецизността е част от исляма, защото всички ибадети (богослужения) трябва да бъдат извършвани в определени времена: ***И когато завършите молитвата (намаз), споменавайте Аллах прави, седнали и на хълбок! А когато сте във от опасност, отслужвайте намаза в цялост! За вярващите молитвата намаз е предписание в определено време*** (ен-Ниса, 4: 103).

Обличайте чисти и подходящи дрехи: Пратеникът е казал, че чистотата е половината от вярата⁵¹. Аллах му повелил да

50 Sahih al-Buhari, "Chapter on the Character of the Prophet", Book of Exploits, hadith no. 3375.

51 Sahih Muslim, "Chapter on the Virtues of Ablution", Book of Corporeal Purification.

поддържа дрехите си чисти: ***О, ти, който се обвиваш [в своите одежди], стани и предупреждавай, и твоя Господар възвеличавай, и дрехите си почиствай...*** (ел-Мудессир, 74: 1–4).

Пратеникът се поддържал чист и спретнат, като изисквал същото и от другите. Веднъж казал: Нека тези, които имат коса, да се грижат за нея⁵². Освен че изтъквал, че чистотата е половината от вярата⁵³, в друг хадис разкрива на мюсюлманите, че следните десет действия са част от *фитрата* (човешката природа): подрязване на мустаците, пускане на брада, използване на *мисвак* (дървена четка за зъби), почистване на ноздрите с вода, рязане на ноктите, миене на ръцете и краката, премахване на окосмяването под мишниците и измиването на интимните части с вода. Според този, който предава хадиса, десетото може би е изплакването на устата⁵⁴.

Важно е да се помни, че другите може да възприемат всеки мюсюлманин като огледало на ученията на исляма и Пратеника (с.а.с.). Добрият външен вид, положителната нагласа и внимателното отношение са отражение на ислямските принципи.

Правилният етикет и добрите обноски са от решаващо значение за междурелигиозния диалог. Леонард Суидлър (Университет „Темпъл“, катедра „Теология“) е писал обширно върху принципите на междурелигиозния диалог, които той нарича „десетте заповеди на диалога“. Те са обобщени по-долу⁵⁵. Обърнете внимание, че тези „заповеди“ не противоречат на ислямските учения, дори напротив, подкрепят казаното в Корана и суннета:

52 Sunan Abu Dawud, “Chapter on Fixing One’s Hair”, Book of Combing One’s Hair.

53 Al-Tabrizi, Mishkat al-Masabih, Kitab al-Taharah, vol. 1, hadith no. 281.

54 Ibid., “Chapter on Miswak (tooth brush)”, Kitab al-Taharah, hadith no. 378.

55 Професор Леонард Суидлър от Темпъл Юнивърсити излага десет принципа в статията си „Какво е диалог?“ Достъпна на www.theamericanmuslim.org.

- Целта на диалога е да се учим и да разширим собственото си разбиране.
- Участниците трябва да са ангажирани както с вътрешния диалог на общността, така и с диалога с други религиозни общности.
- Участниците трябва да са честни, искрени и с желание да се учат и израстват заедно, уважавайки се взаимно.
- Не трябва да сравняваме своите идеали с практиката на събеседниците ни, а по-скоро – своите идеали с идеалите на другите и своите действия с действията на другите.
- Всяка страна в диалога има правото да определи своята собствена религия и вяра. Другите могат само да опишат как им изглежда тя, погледната отвън.
- Участниците трябва да изоставят всичките си предварителни представи, за да изслушат другите искрено и с отворен ум.
- Диалог може да се състои само между равни. Затова не се опитвайте да доминирате или да третирате останалите като по-нисши.
- Диалогът трябва да се осъществява в атмосфера на взаимно доверие.
- Участниците в диалога трябва да са готови да погледнат на себе си и собствената си религиозна традиция отстрани.
- Участниците в диалога трябва да опитат да определят как религиозната традиция на другите им влияе като цяло.

От гледна точка на мюсюлманите Исмаил Р. ел-Фаруки⁵⁶ подчертава, че диалогът трябва да пази себе си да не се изроди в пропаганда, промиване на мозъци или мисионерска дейност. За да са успешни междурелигиозният и особено теологическият диалог, те трябва да се придържат към следните принципи:

- Нито едно религиозно изявление не е защитено от критика: подобно на Суидлър, ел-Фаруки набляга, че никой човек няма право да говори от позициите на абсолютен авторитет. Божието Откровение е авторитетно, но не е авторитарно. Човешкото разбиране на Откровението трябва да се основава на рационални аргументи и логика. Не бива да бъде неразбираемо, ирационално, езотерично или тайно.
- Трябва да има вътрешна съгласуваност: целият дискурс трябва да е разбираем, а не парадоксален. Парадоксът е допустим, ако не се представя за окончателна истина. В противен случай един такъв дискурс би бил неразбираем.
- Трябва да се държи сметка за правилната историческа перспектива: диалогът трябва да взема предвид религиозната история и контекст на съответния участник. Историята не бива да се смята за излишна, защото искреният опит за разбирането ѝ е предпоставка за успешен диалог.
- Диалогът трябва да е съобразен с реалностите: той ще е по-добър, ако се вземат предвид физическите, етичните и религиозните чувствителности на участниците, както и техните виждания. Всеки човек трябва да има възможност да изрази своето виждане.

56 Исмаил Р. Фаруки и Леонард Суидлър бяха колеги от религиозния департамент на Темпъл Юнивърсити, посветени на междурелигиозния диалог. Мухаммед Шефик имаше честта да бъде студент на ел-Фаруки и публикува книгата *The Growth of Islamic Thought in North America: Focus on Ismail R. Faruqi* (Beltsville, MD: Amana Publication, 1994) в знак на почит към живота и постиженията му.

- Свобода от абсолютизирани интерпретации на Писанията: във всички религии съществува разнообразие от мнения относно това как трябва да се подхожда към религиозните текстове. Необходима е значителна степен на свобода, когато се обсъждат различните интерпретации. Тази свобода ще осигури максимална търпимост за изразяване на настоящите контекстуални проблеми.

Диалогът трябва да обсъжда области, по които съществува най-голяма възможност за успех, като например моралните отговорности: участниците може да се съгласят, че въпреки теологическите различия, които са се появили в исляма и християнството като религии и между тях, може да се постигне взаимно разбиране в области като етика, морал и семейство и по въпросите за социалната справедливост в полза на човечеството⁵⁷. Ричард Ландау излага няколко други точки⁵⁸:

- Трябва да използваме творческото си въображение и усета си за хората.
- Всички религиозни групи, страни по диалога, трябва да участват в първоначалното планиране.
- Не бива да се започва с най-големите различия; по-скоро първо разгледайте общото, за да изградите доверие и уважение помежду си.
- Научете се да не се изтъквате, когато се сравняват идеали, защото желанието за победа обезсмисля диалога.

57 Изложениата списък е преработена версия от изложения в книгата на ал-Фаруки *Islam and Other Faiths*, ed. Ataullah Siddiqui (UK: The Islamic Foundation, published in association with the International Institute of Islamic Thought, 1998), pp.250-58.

58 Richard Landau, "What the world needs to know about interfaith dialogue", *Beliefnet*, 2001, www.beliefnet.com/90/story.

- Старайте се диалогът винаги да бъде двупосочен, като не се позволява на нито един участник или група да доминира.

Можем да добавим, че участието в междурелигиозен диалог е най-добрият начин да се опознаят хората от другите религии и техните религиозни традиции. Но като се има предвид, че междурелигиозният диалог е тежко начинание, човек трябва добре да познава другите религии, преди да се заеме с тази дейност. Трябва да се имат предвид и някои допълнителни ръководни норми и принципи:

- Представяйте вярно: когато говорите за друга религия, говорете така, че представителите на тази религия да могат да се съгласят с казаното.
- Проявявайте емпатия: направете искрено усилие да разберете защо другата религия е привлекателна за последователите си, как те я разбират и осмислят нейната функция.
- Избягвайте злоупотребите с религиозните текстове: никой не бива да опитва да използва собствената си религия като средство да заклейми друга религия като недействителна.
- Бъдете отворени за промяна и предизвикателства: участниците трябва да са отворени към всякакви идеи и да са готови да приемат колективно мнение, което противоречи на личните им убеждения.
- Избягвайте обвинения и спорове: диалогът не е дебат и не може да има диалог, докато една от страните се стреми да оспори другата.
- Проявете реципрочност: всяка от страните трябва да прилага спрямо себе си същия стандарт, който прилага към другите.

- Избягвайте поставянето на условия: настояването за изпълнение първо на някакво условие обикновено обезсмисля целта на диалога.
- Избягвайте да правите обобщения: големите обобщения заличават многообразието в рамките на религиите и различията между тях.
- Бъдете откровени, когато обсъждате въпросите, по които има несъгласие: високата търпимост и слабата докачливост са важни качества при справяне с разногласията.
- Избягвайте избирателната употреба на религиозните текстове, традиция и история: често допуска на грешка е да се изваждат откъси за насилие от религиозен текст, без да се има предвид цялостната картина.
- Не очаквайте пълно единодушие: участниците не бива да очакват, че по всеки въпрос трябва да се постигне единодушие. Всяка религия има свои приоритети.
- Приемете, че никой вярващ няма монопол над мъдростта: всяка религия е благословена с много мъдри и уважавани последователи; никоя религия не изпъква с по-голямо изобилие в това отношение⁵⁹.

НИВА НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Когато говорим за междурелигиозен диалог, обикновено имаме предвид диалога между религиозни общности, провеждан в опит да се разбере религията на отсрещната страна

59 Пак там.

и да се градят мостове към едно плуралистично и мирно общество. Въпреки това има различни нива и форми на междурелигиозен диалог. Нужно е още сега да изясним термините: двустранен диалог е диалогът между две религии, докато многостранният диалог включва три или повече религии.

Нивото на междурелигиозния диалог варира в зависимост от мястото, на което се провежда: в университетски кампус, като част от различни студентски инициативи; в рамките на официална институция, между учени или религиозни лидери; или на междупоколенчески културен обмен, включващ хранене като обществено диалогична форма на междурелигиозно укрепване на мира. Примери за различни нива на диалог са теологическите дискусии; социалните взаимодействия (междурелигиозен пикник или събитие с храна) и дейности; и образователните, партньорски, студентски и културни обмени.

Когато се подбират темите и участниците, е важно да се определи конкретното ниво на диалог, което се цели. С информирането на участниците за вида диалог, който се предвижда – какво да очакват, и причините за провеждането му неговите организатори ще избегнат ненужното объркване и разочарование и ще спомогнат за по-успешен резултат.

Кои са потенциалните участници в такива събития? Този въпрос трябва внимателно да се обмисли, особено като се вземат предвид възможните различия между участниците. Един инженер, който не е мюсюлмански учен, може да се чувства неудобно в официална обстановка, където трябва да се обсъжда теологически или философски въпроси с ислямски, християнски или еврейски учени, особено ако темите на диалога не съответстват на образованието и опита му. Въпреки това не бива да се подхожда сковано към социалните категоризации. Например, когато се

организира диалог, в който участват мъже и жени, не трябва да се предполага, че мъжете са по-подходящи за теологическите обсъждания, а жените – когато опре до сътрудничество или социален активизъм. Може да има или да няма пресечни точки между иначе разнообразните участници в зависимост от нивото на диалога и конкретните им заложби.

Съществува широк набор от възможни подбори на участниците: само мъже, само жени, мъже и жени, както и различни комбинации от младежи, студенти, религиозни лидери, учени и религиозни хора от различни религии. Положителният резултат зависи от способността им да се държат в съответствие с нивото на диалога. И все пак, независимо от нивото на диалога, има една обща перспектива, която ги обединява: междурелигиозният диалог цели взаимно разбиране и укрепване на мира, а не политически, обществен или теологически спор. (Дебатът е съвсем друг вид комуникация.)

Един диалог на религиите: когато хората чуят за междурелигиозен диалог, обикновено си представят беседи между редовите последователи на различните религии. Такива беседи обичайно целят организирането и популяризирането на различни междурелигиозни дейности: междупоколенически религиозно-културни обмени, политически демонстрации или действия, целящи мир и ненасилие, обсъждане на глобалната етика или планови срещи за организиране на хуманитарна помощ.

Или пък могат да участват в това, което на пръв поглед изглежда като „по-прости“ усилия, като религиозно-обществени дейности (например междурелигиозни събирания с хранене или тип диалог във „всекидневната“, включително посещения на храмовете на другия, за да се придобие

по-добро разбиране за религията му). Силата на подобни дейности не бива да се подценява. Напълно непознати стават приятели именно посредством такива партньорски програми. CAIR, ISNA, ICNA, MAS, Muslim Mission и много други мюсюлмански организации се отнасят сериозно към тези дейности. Всички те спонсорират и участват в дни на отворените врати, пикници и други дейности, в които споделянето се вижда като необходимата първа стъпка към придобиването на по-добро разбиране за другите религии.

В Рочестър тези събирания, особено сред членовете на авраамическите религии, се наричат „духовни пътешествия“. Ислямският център в Рочестър (ICR) е домакин на такива пътешествия и осигурява храна и напитки, когато немюсюлманите идват да научат нещо за исляма. При такива поводи Центърът се грижи дискусиата да бъде водена от имам или общностен лидер, който добре познава исляма и е наясно какво представлява междурелигиозният диалог.

Трябва да бъдат положени усилия да се помогне на някои мюсюлмани да разберат за какво са тези събития. Например веднъж един мюсюлманин се провикна към имама, питайки го предизвикателно колко посетители е обърнал в исляма. Имамът трябваше търпеливо да му обясни, че целта на разговорите е изграждане на по-добри взаимоотношения. Трябваше да разясни, че междурелигиозният диалог разсейва масовите стереотипи за мюсюлманите и предлага на немюсюлманите възможност да размишляват върху добротата на исляма. Това не означава, че е невъзможно да приемат исляма; по-скоро означава, че самият диалог не цели конверсия. Например, ако някой посетител иска да научи повече за исляма, най-подходящото е да се предостави адекватна информация.

Диалог между религиозните лидери: в търсене на нови решения за нарастващите разделения между хората като

цяло и между последователите на различните религии диалогът между религиозните лидери става все по-популярен в световен мащаб. В зависимост от личната ангажираност на лидера неговото участие и насоки могат да поощрят още повече междурелигиозния диалог. Темите на диалога могат да са най-различни, но лидерите обикновено се фокусират върху религиозното разбиране и обмен.

В зависимост от използвания формат междурелигиозният диалог между лидери и учени може да е официален, неофициален или спонтанен. Това може да включва, но не е ограничено до, конференции, уъркшопове или малки групи (и двете разполагащи с ръководител), симпозиуми (среща на експерти, които обсъждат различни мнения по даден въпрос), семинари (лекция, последвана от интерактивен диалог, позволяващ на участниците да споделят впечатления) и форуми (събрание, на което се обсъждат въпроси от общ интерес).

Междурелигиозният форум в Рочестър е пример за диалог между колеги. Религиозните лидери, представящи съответстващите им религии, са дейни участници. (В тези форуми обикновено не вземат участие хора без религиозно образование.) Участват приблизително двадесет и две религиозни групи. Продължителният междурелигиозен диалог е довел също така до създаването на различни комисии като Комисията за християно-мюсюлмански отношения (CCMR) и Комисията за юдео-мюсюлманско разбиране (CJMU). Друга група, Мюсюлмано-католическият съюз (MCA), е резултат от историческо споразумение между Римокатолическия диоцез⁶⁰ в Рочестър и джамиите в града.

По-нататък ще представим по-подробно този вид диалог, тук искаме да посочим какво предизвикателство представлява той за мюсюлманската общност. Християнските и еврейските религиозни лица, които участват в този вид диалог, са

60 Католическият термин за епархия – бел. прев.

високообразовани. При липсата на достатъчно добре подготвени имами мюсюлманите не могат да имат съществен принос към един такъв диалог. Дори да бъде намерен напълно подготвен имам, все още остава проблемът с езиковата бариера. В такъв случай общността трябва да бъде представлявана от най-запознатия с исляма заместник на имама. Но преди всичко този тип диалог изисква обширна подготовка и едно по-задълбочено изучаване на междурелигиозното разбиране. Участниците трябва да са способни да обсъждат социални въпроси и действия интелигентно, да бъдат добре запознати с настоящите събития и да оценяват важноста от постоянно създаване на познанства и изграждане на отношения с по-широката общественост. Имамите, като представители на общността, са в голяма служба на *уммета* с участието си като равни в такива недиалогични събития като пресконференции, презентации и конференции, особено свързаните с общностното планиране, коментарите по настоящи събития и кризисното управление.

В един далеч по-голям мащаб и с много по-голямо разнообразие от участници, Националната катедрала във Вашингтон през годините е била домакин на много междурелигиозни дейности, в които са участвали мюсюлмански религиозни лидери, учени и обикновени вярващи. Организаторите на тези събития доста успешно съчетават разнообразието от участници с различни платформи, осигурявайки по този начин пространство както за официални, така и за непринудени разговори⁶¹.

ISNA направи междурелигиозния диалог част от мисията си и създаде форум за лидерство, който, заедно с другите неща, обучава имами в междурелигиозна дейност. Подобно, Институтът „Селям“ в сътрудничество с ISNA се зае да организира конференция за мюсюлманско укрепване на

61 Washington National Cathedral, Massachusetts and Wisconsin Avenues, NW, Washington, DC 20016-5098. www.cathedral.org.

мира, справедливост и междурелигиозен диалог (повече информация за Мрежата за мюсюлмански мир, справедливост и междурелигиозен диалог може да намерите на сайта на Института „Селям“).

Други значими диалози, провеждани между религиозните лидери, са⁶²:

- Духовенство за мир в Близкия изток събира равни, свещеници, пастори и имами от Израел и Западния бряг, за да обединят усилия и да съблюдават за мира и справедливостта в региона.
- Кралският институт за междурелигиозни изследвания (Аман, Йордания) провежда диалози и семинари, с които насърчава по-добри взаимоотношения между духовенството и хората от авраамическите религии.
- Съветът на милостта в Южна Индия събира заедно индуци, християни, мюсюлмани, сикхи и джайнисти в опит да разрешава ситуации на общностни конфликти.
- Междурелигиозни търсения в Тихоокеанския регион събира представители на множеството религии във Фиджи в опит да намери начин за преодоляване на предразсъдъците и да насърчи взаимно уважение и признаване.

Теологически междурелигиозен диалог: този вид диалог се провежда между университетски преподаватели. Например д-р Исмаил Р. ел-Фаруки, пионер в междурелигиозния диалог, участвал в такива усилия още в края на седемдесетте и

62 The World Council of Churches (WCC). Interreligious Relations and Dialogue. World Council of Churches, 150 Route de Ferney, P.O. Box 2100, 1211 Geneva 2, Switzerland. www.oikoumene.org/en/home.html и <http://www.oikoumene.org/en/programmes/interreligiousdialogue.html>.

началото на осемдесетте години на миналия век⁶³. Тази дейност е създала ценна литература, занимаваща се с междурелигиозните въпроси. Нарастващият интерес и ангажираност от страна на много университети и институти към междурелигиозните изследвания, като предмет на академично изследване, доведе до възраждане на диалога в академичните среди. Например, както вече стана дума, Назарет Колидж в Рочестър наскоро откри своя Център за междурелигиозни изследвания и диалог (CISD). Институтът за мир и справедливост „Селям“ и семинарията „Фулър“ работят заедно за изграждането на съответните структури. Институтът „Крок“ към университета „Нотр Дам“ и Центърът за мюсюлмано-християнско разбирателство към Джорджтаунския университет развиват центрове за междурелигиозен теологически диалог.

Духовен диалог: духовният диалог, наричан също „споделяне на религиозния опит“, често включва най-различни участници. Този по-философски диалог позволява на уверени в своята религиозна традиция хора да разкажат за духовните си преживявания (например как преживяват молитвата, как чувстват Бог или общението си с Него). С времето тази форма на диалог е може би най-трансформираща за участниците, без значение от броя им. Групи, прилагащи този вид диалог, често посещават различни храмове, за да подсилят собственото си духовно преживяване. Духовният диалог е често срещана практика в Съединените щати.

63 Исмаил Раджи ел-Фаруки е роден в Джафа, Палестина. По време на кариерата си става изтъкнат палестинско-американски философ и академик, както и високо уважаван учен по ислям и сравнително религиознание. Учил е в университета ел-Езхер (Кайро) и е преподавал в университета Макгил (Монреал), Централният институт за ислямски изследвания (Карачи), университета Темпъл (Филадельфия), и няколко североамерикански университета. Автор на над сто статии и двадесет и пет книги. През 1981 година заедно с Таха Джабир ел-Елвани, д-р Абдулхамид Ебусюлейман, Енвер Ибрахим и други съосновава Международния институт за ислямска мисъл (ИИТ).

ДРУГИ УЧАСТНИЦИ И НИВА НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Всяка форма на диалог трябва да се съсредоточи първо и основно върху взаимодействието и контакта между хората, като се набляга на внимателното изслушване и разбиране. Първата стъпка при такова начинание е човек да „забрави“ предишните си мисли и мнения по отношение на „другия“. В книгата си „Какво светът трябва да знае за междурелигиозния диалог“ Ричард Ландау разглежда тази тема и призовава всички участници да „гледат на другите като на „хора“, не само като на символи или дори типажи⁶⁴“.

Да обобщим: ако възникне въпросът кой може да участва, отговорът очевидно е: всеки, който желае. Ключът за успешен междурелигиозен диалог е припокриването на личното ниво на разбиране с очакванията за диалога (т.е. в какъв вид диалог искат да участват участниците: диалог за сътрудничество или теологически). Правилното съвместяване на участниците с вида диалог осигурява необходимите за успеха баланс и симетрия. Освен това, когато с времето даден диалог се превърне в установена практика, е важно да се определи нивото на ангажираност на участниците, за да се приспособи природата на диалога в съответствие с него.

Междурелигиозният съюз: Междурелигиозен съюз е група от религиозни общности, обединили усилия в подкрепа на обща социална, политическа, икономическа или образователна кауза. В усилието си да доведат до съществена промяна по дадена публична политика съюзите използват различни форми на диалог за различни теми и проблеми. Междурелигиозният съюз – национална организация с клонове навсякъде из

64 Richard M. Landau, What the World Needs to Know (E-Book, 2001) <http://www.how-to-succeed-at-interfaith-dialogue.com/>.

Съединените щати – се е посветил на такива усилия⁶⁵. Междурелигиозният съюз на Рочестър (TIAR) и мюсюлманите участват активно в неговите дейности.

Подслон за човечеството (*Habitat for Humanity*): мюсюлманите в страната работят редом с немюсюлманите за изграждане на домове за Подслон за човечеството. Членовете работят заедно, като набират средства, изграждат и обновяват домове за по-несъстоятелните. Мюсюлманската общност в Рочестър активно участва в тази програма, също както и мюсюлманските организации в Илинойс, Мичиган, Калифорния и други щати.

Мрежата за гостоприемство (*The Hospitality Network*): тази междурелигиозна мрежа осигурява временно гостоприемство, обикновено за седмица, на бездомни семейства. Църкви, джамии и синагоги осигуряват безвъзмездно подслон на такива семейства.

Студентски общности: диалогът на студентско ниво става все по-популярен в американските университети и кампуси. Тези диалози събират различни студентски групи и подкрепят общи дейности. Мюсюлманските общности трябва да назначат обучени имами, които да съветват мюсюлманските студенти по религиозните въпроси и междурелигиозния диалог и да осигуряват морална подкрепа. Много мюсюлмански студентски организации имат необходимост от такива услуги. Наблюдава се, че когато се провежда междурелигиозен диалог, студентите, които са по-запознати с исляма и имат някакъв опит в сравнителното религиознание, проявяват повече чувствителност към другите религии. Тук откриваме сдружения като Института „Деца на Авраам“

65 The Interfaith Alliance, 1331 H Street, NW Washington, DC 20005 (11th Floor) www.interfaithalliance.org/site/pp.asp?c=8dJIWMCE&b=120694.

(CHAI) във Вирджинския университет⁶⁶, Центъра за мюсюлмано-християнско разбирателство към Джорджтаунския университет⁶⁷, Студентския междурелигиозен съвет към университета на Юта (SIFC-U)⁶⁸, Междурелигиозния център „Бънтинг Майерхоф“ към Университета „Джонс Хопкинс“⁶⁹ и Обединени междурелигиозни общности за справедливост и мир (ICUJP) към Южнокалифорнийския университет⁷⁰.

Женският междурелигиозен диалог: женските групи са много популярни. Мюсюлманки сформират групи в много градове и кампуси из страната, за да инициират както теологически, така и социални диалози. Както и при другите групи, всички мюсюлмански участници трябва добре да познават исляма и другите религии и да имат ментор или имам, който да ги подкрепя и съветва. Националната катедра е добър пример, нейните групи подкрепят също така „Свещения кръг“, инициатива за жени от различни вероизповедания. Друга инициатива е Женската група за междурелигиозно действие към Бостънския университет⁷¹.

Младежки групи: наблюдават се усилия за сформиране на такива групи и от страна на млади евреи, християни и мюсюлмани. CISD вече има ежегодна лятна програма за обучение на млади хора, желаещи да се развиват в полето на междурелигиозната дейност, без значение от религията

66 Children of Abraham Institute, c/o Prof Peter Ochs, Dept. of Religious Studies, University of Virginia, Charlottesville, VA 22904-1026. <http://etext.virginia.edu/journals/abraham/about.html>.

67 Georgetown's Center for Muslim-Christian Understanding, Georgetown University, ICC 260, Washington, DC 20057. <http://cmcu.georgetown.edu>.

68 Student InterFaith Council at the University of Utah (SIFC-U), 124 Lincoln Street, Salt Lake City, UT 84102. <http://utefaitb.blogspot.com/>.

69 Bunting Meyerhoff Interfaith and Community Service Center: John Hopkins University, 3400 North Charles Street, Baltimore, MD 21218. <http://web1.johnshopkins.edu/chaplain/index.php/interfaith-center.html>.

70 Interfaith Communities United for Justice and Peace (ICUJP), University of Southern California, P.O. Box 483 Pasadena, CA 91102-0483. www.icujp.org.

71 Boston University Women's Interfaith Action Group, 735 Commonwealth Ave., Boston, MA 02215.

им⁷². Националната конференция за общност и правосъдие (NCCJ) в Детройт спонсорира една добра програма, наречена „Деца на Авраам“. Основана на завръщане към традиционните семейни ценности, „Деца на Авраам“ запознава младите хора с междурелигиозния диалог⁷³. Друг пример е Междурелигиозният младежки съюз на Айдахо (IYA), който описва себе си по следния начин:

„Междурелигиозният младежки съюз е общонационален междурелигиозен проект, целящ да събере заедно различни религиозни младежи с цел: 1) да установят по-дълбока връзка с тази част от собствената им религиозна традиция, която вдъхновява социално действие; 2) да се научат да разбират, оценяват и уважават други религиозни традиции; и 3) да бъдат причина за промяна в нашите общности, щати и в света чрез междурелигиозна социална дейност. Ръководството на IYA, представляващо разнообразните религиозни общности на Айдахо, се състои от младежи на възраст 15–25 години и възрастни помощници⁷⁴“.

Диалогът не е ограничен до гореизброените участници. Всички мюсюлмани трябва да участват в междурелигиозен диалог, за да представят един по-разнообразен облик на исляма пред по-широкото общество. Това разнообразно участие ще помогне да се премахнат стереотипите и погрешните представи и да се изгради едно силно и продуктивно гражданско общество.

72 За повече информация относно програмата посетете www.naz.edu/dept/cisd.

73 NCCJ Interfaith Partners and Pathways to Peace Foundation, in association with Mosaic Youth Theatre and the University of Michigan, The Arts of Citizenship Program “The Children of Abraham Project.”

74 The Interfaith Alliance of Idaho, www.idahodesigns.net/tiaidaho/currentprograms.htm.

ПРИМЕРНИ ТЕМИ

Както беше споменато по-горе, диалогът има различни форми и включва най-различни хора. Естествено, темите и въпросите, които разглежда, отразяват това многообразие. Диалогът е комуникация между хората, с цялата комплексност на едно такова начинание. Въпреки че диалогът може да се развие от дискусия или дебат, той все пак остава уникална комуникация, имаща своите специфики, правила, възможности и резултати.

Междурелигиозният диалог може да разглежда различни теми в зависимост от формата му и нивото на заинтересованост, разбиране и знание на участниците. Например социалното действие е често разглеждана продуктивна тема и може да включва въпроси, свързани с правосъдната система, образованието, икономическата справедливост, околната среда, равенството на половете, здравни и културни въпроси, световния мир, мира и сигурността, раса и етнос и политическото участие⁷⁵. Следват някои примерни теми:

Верски въпроси: повечето междурелигиозни диалози се фокусират върху представянето на дадена религия пред хора, които принадлежат към друга религия. В помощ на представянето трябва да бъдат лидери с опит в сравнителното религиознознание. Преди да започнат обсъждането, някои групи използват филм или книга, с които да представят дадена религия пред групата, след това преминават към въпроси и отговори и накрая – към диалог. Подобен подход се е доказал като ефективен.

Общи безпокойства или въпроси, засягащи общността: те могат да варират от ядрени, икономически или въпроси,

75 Fellowship of Reconciliation. List of Social Action Issues. 521 N. Broadway, Nyack, New York 10960. www.forusa.org/programs/rej/socialagenda.html.

свързани с околната среда – на международно или местно ниво – до въпроси, свързани с образованието, държавните услуги или транспорта.

Социална справедливост и граждански права: защита-та и укрепването на равните граждански права е друга хуманна и религиозна кауза. Мюсюлманите трябва да имат активно участие във всички дейности, свързани с образование, активизъм, лобиране, реформиране на наказателно-правната система и премахване употребата на мъчения, расовото профилиране и други форми на дискриминация. CAIR е лидер в това отношение.

Религия и раса: расовото равенство е тема, по която мюсюлманите могат да имат особено силен принос, като наблегнат, че ислямът отстоява равенството на всички раси и забранява расизма. За да предотвратят дискриминация в образованието, на работното място и в обществения живот, е важно мюсюлманите да работят както с групи от малцинствата, така и с групи от мнозинството.

Равенство между половете: това е важна тема, защото много немюсюлмани на Запад, да не говорим за останалата част от света, вярват, че ислямът като религия потиска и лишава жените от правата им. Тази погрешна представа трябва да се обори в рамките на междурелигиозния диалог. Мюсюлманските участници могат да наблегнат, че ислямът защитава правата както на мъжете, така и на жените. Коранът и суннетът представят тези права подробно, наблягайки на ислямското разбиране за ролите на мъжа и жената като допълващи се, но равни. Важно е също така да се обясни разликата между културните порядки и автентичните ислямски учения. Например хората на Запад често вярват, че убийствата на честта са част от исляма, докато те всъщност са местна културна практика. Отстояване равенството на половете

обаче може да остане нечуто, ако мюсюлманките нямат равно участие. Диалогът е дейност на равния достъп и трябва да се възприема така от всички участници.

Хуманитарна помощ: много междурелигиозни събирания се фокусират върху осигуряването на хуманитарна помощ за жертвите на бедствия. Помощта за бедните, възрастните и бежанците е често повтаряща се тема в Корана. Коранът нарежда на мюсюлманите да участват дейно в междурелигиозните програми, които целят осигуряването на такава помощ. Мюсюлманите, които помагат в кухните за бедни, приютите, учебните центрове, рехабилитационните центрове и здравните заведения, изпълняват повелята за раздаване на милостиня – един от петте стълба на исляма⁷⁶. Така Сдружението на мюсюлманските студенти към Мидъл Тенеси Стейт Юнивърсити цитира следния хадис, за да обоснове ангажираността си с благотворителни дейности:

Пратеникът (с.а.с.) е казал: *„Дори да посрещнете своя брат с приветливо лице, е милостиня“*. Казал е също: *„Всеки мюсюлманин има необходимост да дава милостиня – садака“*. Бил попитан: *„Ами ако човек няма какво да раздава?“*. Тогава отговорил: *„Трябва да се труди с ръцете си в това, което ще му донесе полза, и тогава да даде нещо от спечеленото за милостиня“*. Тогава сподвижниците попитали: *„Ами ако не е способен да работи?“*. Той казал: *„Трябва да помага на бедните и нуждаещите се“*. Сподвижниците продължили да питат: *„Ами ако не е способен дори на това?“*. Пратеникът казал: *„Трябва да приканва другите да вършат добро“*. Сподвижниците попитали: *„Ами, ако не е способен и на това?“*. Пейгамберът отвърнал: *„Тогава да се въздържа от извършването на зло. Това също е милостиня“*⁷⁷.

76 Има много ислямски благотворителни организации. Islamic Relief например, една от най-големите, е дейна в над четиридесет различни страни.

77 Sahih al-Buhari, Kitab al-Zakah, Bab la Kulli Muslim Sadaqah

Права на животните и опазване на околната среда: много групи за диалог се интересуват от правата на животните. За съжаление, много участници, включително и мюсюлмани, мислят, че ислямските учения не защитават правата на животните, и смятат тази тема за „смешна“ и „несериозна“. Напротив, Пратеникът призовавал за защита и покровителство на земните създания, а шериятът постановява, че животните трябва да се умъртвяват хуманно, само по необходимост и за храна, не за спорт. Тази забрана не налага вегетарианство или избягване коленето на животни; по-скоро изисква, когато животните се колят, да се третираат хуманно и с уважение.

Пратеникът ясно е казал, че хуманното отношение се отнася и до животните, които някои култури смятат за нечисти: той разказал на сподвижниците си историята за човек, който намерил прежадняло куче. Човекът се спуснал в един кладенец, напълнил обувката си с вода и я дал на кучето, за да утоли жаждата му. Пратеникът казал: „*Тогавата Аллах останал доволен от това негово дело и му опростил греховете*“. Сподвижниците попитали: „О, Пратенико на Аллах, нима има награда за нас и по отношение на животните?“. Той отговорил: „*Има награда за всяко живо същество*⁷⁸“. Много коранични айети и хадиси подкрепят идеята, че ислямът призовава за опазване на околната среда и природните ресурси. На мюсюлманите постоянно им се напомня да съхраняват и опазват средата си и никога да не злоупотребяват с нея. Ислямът забранява унищожаването на имуществото, природните ресурси и прехраната на хората дори по време на война.

78 Sahih Muslim, Kitab al-Salam, Bab Fadl Saqi al-bahaim.

Училища и образование: всички хора имат право на равен достъп до образование. Заради имиграционния статут на първото поколение имигрантски общности много мюсюлмани са изправени пред големи предизвикателства в опита си да изберат образователната система, в която да запишат децата си. Това прави от образованието належаща тема за обсъждане на междурелигиозните събирания. Участвайки по-активно в такива дискусии, мюсюлманите могат да имат по-пряка роля в подобряване на учебните условия и програми и в повдигането на важни за младите хора въпроси.

Религиозни ритуали и празници: след като мюсюлманите на Запад са малцинство, е възможно религиозните им ритуали да не са достатъчно познати на обществото или да са маргинализирани. Това засилва важността на диалога като форум, на който да се повдигне въпросът как обществените институции (например училищата) трябва да отбелязват празниците. Например членовете на рочестърската група за диалог успяха да убедят местните училищни райони да увеличат времето, отделено за запознаване с религиозните празници на различните религии, и да ограничат демонстрацията на религиозните символи на християнското мнозинство.

Престъпност, хазарт и други проблеми: групи за междурелигиозен диалог могат да се сформират около тези и подобни теми, след като те засягат всички, без значение от религията. Мюсюлманите трябва да са в първите редици на борбата срещу пиенето, хазарта и други пороци.

Семейство и традиции: ислямът има интересни и уникални семейни традиции. Ето защо мюсюлманите не бива да се колебаят да участват в общи семинари за семейния живот и споделяните ценности. Поради своята образователна и

относително непротиворечива природа подобна дискусия би следвало да привлече много участници немюсюлмани.

Екстремизъм и фундаментализъм: разпространени във всички религии и общества, тези житейски реалности са добра тема за междурелигиозен диалог. Важно е хората да се научат да правят разлика между автентичните и тези фалшиви „ислямски“ учения, използвани от „мюсюлмани“ за оправдание на терористични актове. Това е още по-важно с оглед нивото и природата на насилието, заляло понастоящем мюсюлманските страни, и начина, по който Западът му отговаря. Междурелигиозните групи трябва да повдигнат тези въпроси по съответстващ на настоящите опасения начин. Трябва ясно да се покаже, че мюсюлманите страдат от тероризма, колкото и всеки друг.

Прошка и милосърдие: обсъждането на тези понятия от ислямска гледна точка може би е от най-добрите начини един междурелигиозен семинар да преодолее негативния образ на исляма. Много хора на Запад вярват, че ислямът е религия на отмъщението, защото не знаят, че в основата си той всъщност учи на прошка и милосърдие.

Списъкът с възможни теми за междурелигиозен диалог със сигурност не е изчерпателен. След като мюсюлманските участници винаги трябва да са готови да представят кораничната или ислямската перспектива, те следва да отиват на всяко събрание напълно подготвени. Участниците може да се допитат до своя имам или религиозен авторитет по дадени въпроси. По-добре е да се потърси съвет, отколкото да се предостави невярна информация, което пък да допринесе за влошаване на и без това негативния образ на исляма.

ПЛАНИРАНЕ НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИ ПРОГРАМИ

За да се проведе успешен междурелигиозен семинар или друго събитие, трябва да се обърне внимание на следните неща:

Подкомисии: след като участниците се срещнат и се разберат относно определени общи насоки, все още ги очакват и много други задачи. Първо ще трябва да решат какви подкомисии да сформират, за да изпълнят заявените цели. Може да има подкомисии за връзка с медиите, по образованието, по дейности, свързани със социалната справедливост, в помощ на пострадалите от природни бедствия и в защита на гражданските права. Тези комисии трябва да се събират периодично и да представят препоръките си пред общата комисия или група за междурелигиозен диалог.

Комисии по планирането: след като една ефективна междурелигиозна среща изисква доста предварителна подготовка, трябва да се сформира комисия по планирането. Членовете ѝ вероятно ще трябва да направят няколко срещи, на които да определят датата, времето и мястото на събитието. Сред задачите ѝ са следните: подготовка на брошури, популяризиране на събитието, осъществяване на връзка с евентуални заинтересовани групи, избор на координатор, изготвяне на формуляр за оценка, подsigуряване на сигурността, организиране на посрещането и други необходими неща, свързани със сигурността и удобството на участниците.

Когато се установяват нормите и основните правила на срещата, ръководството трябва да постигне съгласие по следните принципи:

- Избягвайте прозелитизма (религиозния призив): уверете се, че говорителите и другите участници следват правилото „изслушвайте другите така, както бихте искали и те да ви изслушват“.
- Разпределяйте отговорностите: споделете си отговорностите поравно. Не се стремете да доминирате, а се съветвайте едни с други.
- Уважавайте мнението на всеки от организаторите: без значение от числеността ѝ всяка верска общност трябва да бъде уважавана наравно с другите общности. Също така, ако някой е по-деен, това не трябва да означава, че на неговото мнение трябва да се отдава по-голяма тежест.
- При разпределяне времето на програмата следвайте ред и дайте на всеки еднакво време: програмите трябва да започват навреме. На всеки семинар или форум, който включва презентация, всяка група трябва да разполага с едно и също време. Много важно е също и отделянето на достатъчно време за „въпроси и отговори“. Като цяло за това трябва да бъде отделена една трета от времето.
- Не пренебрегвайте несъгласията и критиките: оплакванията или критика от страна на когото и да било трябва да се изслушат и разгледат, без да се заема отбранителна позиция. Събраните накрая на програмата оценки трябва да се анализират критично и полезните предложения да се приложат при следващото събитие.
- Провеждайте програмите на различни места: участниците трябва да се редуват в домакинството на междурелигиозните програми и срещи и да ги провеждат в съответните религиозни места, за да може всеки да ги почувства като свои и така да се заздравят партньорските отношения.

- Избягвайте формите на доминация: не бива да се допуска нито една група постоянно да председателства междурелигиозната група, подкомисиите или комисиите за планиране. Правилата трябва да осигуряват редуване при ръководството⁷⁹.
- Научете се на сътрудничество: срещите трябва да започват и приключват с кратка дуа, съобразена с участващите религиозни групи. Тази молитва може да бъде изречена от който и да е от участниците. Мюсюлманите не бива да възразяват, ако на подобни събития в името на Аллах (Бог) се прочете кратка молитва за благослов. Междурелигиозни молитви могат да се отправят и когато срещата на междурелигиозните лидери съвпадне с бедствие, война или престъпление. Тогава представител от всяка група може да прочете молитва за мир. Мюсюлманите обикновено четат ел-Фатиха, първата сура от Корана, или айети от сура ел-Бакара, 2: 63–64 – в случай на бедствие; айети от сура ел-Худжурат, 49: 11–13 – в случай на нарушаване на гражданските права, или просто селята (молитвите за мир), рецитиран след [всяка от] петте ежедневни молитви (намаз).

В заключение, всяка група за диалог трябва да се увери, че всички страни участват еднакво, споделят си отговорностите поравно и получават еднакво уважение. Освен това членовете ѝ трябва да се уверят, че подкомисиите работят заедно и че лидерите са осведомени как се развиват нещата, така че да могат да предотвратят възникването на евентуални проблеми. Преди дадена група за диалог да започне

79 Sonia P. Omulepu (compiler and editor), *Interfaith Education Initiatives: A Manual on Interfaith Dialogue* (New York: Office of Ecumenical and Interfaith Relations, The Episcopal Church USA, 2005), pp.49-55.

някоя програма, трябва да осигури на всички участници копие на ръководните принципи, както и обучение по чувствителност [към чуждите вярвания].

ОСНОВНИ ТОЧКИ

- Вътрешнорелигиозният диалог е жизненоважен за единството и разбирателството между мюсюлманите, а междурелигиозният – за съжителство, изпълнено с мир и уважение.
- Коранът и суннетът изискат от мюсюлманите да не се провикват, да не говорят грубо, нито лошо за другите или да ги критикуват пряко. Вместо това трябва да бъдат учтиви и внимателни, да оставят другите да се изказват, да слушат внимателно и да се държат добре.
- Десетте правила на д-р Суидлър и петте на д-р ел-Фаруки могат да се вземат [предвид] като допълнителни ръководни принципи за успешен диалог, основан на насоките от Корана и суннета.
- Сред мюсюлманите почти липсва вътрешнорелигиозен диалог, а ако има, е доста рядко. Понастоящем междурелигиозният диалог става все по-популярен на различни нива и е все така успешен в много области, свързани с помощта към хората.
- Имамите във всеки град трябва да установят вътрешнорелигиозен диалог и да се присъединят към съществуващите местни междурелигиозни групи за диалог, за да бъдат от по-голяма полза за мюсюлманската общност.

ВЪПРОСИ ЗА ОБСЪЖДАНЕ

- Много немюсюлмани са написали ръководства по междурелигиозен диалог. Сред мюсюлманите по темата е писал д-р ел-Фаруки. Запознати ли сте с други мюсюлмани, които са написали ръководства по междурелигиозен диалог, както и с техния обхват и ограничения?
- Можете ли да предложите кораничен аят или хадис, които биха могли да послужат като насока при водене на междурелигиозен диалог, в допълнение към вече изложените.
- Ако смятате, че мюсюлманите трябва да участват активно в междурелигиозен диалог, съгласни ли сте с изложените дотук ръководни принципи? Имате ли други предложения, с които да се подобри диалогът? Обяснете.
- Ако трябваше да участвате в диалог, как щяхте да се подготвите за него?

ТРЕТА ГЛАВА

МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА КОРАНА

Още от зараждането си ислямът (в лицето на Пратеника) е имал отношения с немюсюлмани. По време на мекканския и мединския период първите мюсюлмани се ръководели от ислямските учения за правилния начин, по който да се отнасят с немюсюлманите. Следващите страници разглеждат някои коранични айети и хадиси, които показват такова взаимодействие. Много имами и мюсюлмански учени цитират подобни айети, когато призовават към мир и помирение мюсюлмани, изпаднали в конфликт⁸⁰.

Макар междурелигиозният диалог да се е развил в немюсюлмански контекст, ислямът разполага с много сходни концепции и термини, както и с език за самия диалогичен процес. Тези концепции съществуват още от времето на Пратеника (с.а.с.) и се отнасят както до вътрешномюсюлманския, така и

80 Пълни тълкувания могат да бъдат намерени в Ismail ibn Umar ibn Kathir, *Tafsir al-Quran al-Azim*; Abu Abd Allah al-Qurtubi, *Tafsir al-Qurtubi (Al-Jami li Ahkam al-Quran)*; Mahmud ibn Umar al-Zamakhshiri, *Tafsir al-Kashaf*; Muhammad Rashid Rida, *Tafsir al-Manar*; Sayyid Qutub, *Fi Zilal al-Quran* (in Arabic); Abu Ala Maududi, *Tafhim al-Quran*; Muhammad Asad, *Muqaddimah Tarjiman al-Quran*; и Muhammad Shafi, *Maarif al-Quran* (in Urdu)

до междурелигиозния диалог. Ако изследваме Корана, ще видим, че в него се съдържа дълбоко залегнал диалогичен процес. А списъкът с принципи, изложен в предходната глава, ни помага да оценим метода за изграждане на човешки и междурелигиозни отношения и да осъзнаем необходимостта от тях.

НЯКОИ КОРАНИЧНИ ТЕРМИНИ

Те'аруфу: *те'аруфу* означава опознаване, разбирателство и изграждане на взаимоотношения. Една междурелигиозна среща може да се нарече меджлис *ли те'аруфу* (среща за изграждане на разбирателство):

О, хора, Ние ви сътворихме от един мъж и една жена, и ви сторихме народи и племена, за да се опознавате. Най-достоеен измежду вас при Аллах е най-богобоязливият. Аллах е всезнаещ, сведущ (ел-Худжурат, 49: 13).

Основното допускане на междурелигиозния диалог е, че религиозното разнообразие и множествеността на духовните пътища, водещи към истината, имат божествен произход. Коранът подкрепя това убеждение, ясно заявявайки в гореспоменатия аят, че Аллах със Своята мъдрост напълно умишлено е създал различни народи и племена, всяко със свой собствен духовен път. Но Коранът също така твърди, че с това Аллах целял хората да се стремят към взаимно опознаване и да се учат от различията помежду си (*ли те'аруфу*).

Следната история е пример за те'аруфу: веднъж един мюсюлманин бил на път и влязъл в джамия, но не знаел как да се кланя. Тогава един местен мюсюлманин толкова тежко го порицал, задето е невеж по отношение на исляма, че

двамата за малко да се сбият. Въпреки това обиденият път-ник бързо почувствал гостоприемство, когато други го приближили и любезно му се представили. След като обидият го мюсюлманин се поуспокоил, поискал прошка от новодошлия.

Те'аруфу е от помощ и при междурелигиозните отношения. Например, когато една млада жена немюсюлманка се омъжила за мюсюлманин, родителите ѝ възразили, защото имали много лоша представа за исляма. Казали ѝ, че се омъжва за „терорист“. *Те'аруфу* променил мисловната нагласа на цялото семейство. Впоследствие младата жена приела исляма, а родителите ѝ приели брака ѝ.

Междурелигиозните образователни дейности (например семинари и лекции за световните религии, обществени събирания на мюсюлмани и немюсюлмани), междурелигиозните трапези, общите усилия по програми за социална справедливост (например Подслон за човечеството) и всякакви подобни дейности, които са в помощ на хората и водят до изграждане на отношения, са пример за *те'аруфу*. Оpozнаването на другите е повеля на Аллах, а тяхната уникалност е Негова воля. Същевременно основната функция на диалога е именно опознаване на другите и приемане на уникалността им. Съответно това не е чужда на исляма концепция, напротив, тя е негова съставна част.

Ислях: друг кораничен термин, *ислях* (изграждане на мостове, помирение, възстановяване на отношения и разрешаване на конфликти), се среща под различни форми из целия Коран. Например Коранът често нарича изграждащите мостове муслихун (дума, производна на *ислях*). Очевидно е, че този термин е свързан със стремежа на междурелигиозния диалог към мирно съжителство и добри отношения. Друга производна дума е *сулх* (укрепване на мира и разрешаване на конфликти):

Няма добро в много от тайния им разговор, освен у онзи, който повелява подаяние или благодаяние, или помирение между хората. И който върши това в стремеж към благоволенieto на Аллах, Ние ще го дарим с огромна награда. (ен-Ниса, 4: 114)

Рече: „О, народе мой, как мислите, ако имам ясен знак от моя Господар и Той ме е дарил с добро препитание от Него, и не искам да се отличавам от вас в онова, което ви забранявам? Искam само подобрене, колкото мога. Моят успех е само от Аллах. На Него се уповавам и към Него се обръщам.“ (Худ, 11: 88)

Коранът изисква от хората винаги да действат справедливо:

И при мадянитите пратихме брат им Шуайб. Каза: „О, народе мой, служете на Аллах! Нямаме друг бог освен Него! При вас дойде вече ясен знак от вашия Господар. Изпълвайте мярката и везната, и не смалявайте от нещата на хората! И не рушете по земята, след като е в порядък! Това е най-доброто за вас, ако сте вярващи.“ (ел-Араф, 7: 85)

Междурелигиозният диалог е усилие за постигане на *ислях* (помирение и изграждане на отношения). *Исляхът* между мюсюлмани води до единство и благоденствие, а в междурелигиозните отношения укрепва добрите взаимоотношения и мирното съжителство. Ролята на имама е да спомага за помирение – както сред мюсюлманите, така и в отношенията им с другите – и да осигурява напътствие. Имамите например трябва да разрешават семейни спорове. Понякога дори немюсюлмански двойки търсят тяхното посредничество. *Исляхът* е от суннета на Пратеника и е много отговорна дейност. Подобряването на семейните и общностните отношения – тази трудна работа, може да бъде изпълнено най-добре чрез *ислях*.

Голяма част от междурелигиозната дейност всъщност е работа по *ислях*, без значение дали става въпрос за участие в инициативите на *Подслон за човечеството*, за посредничество при расови и етнически спорове, или за най-важното – лекуване на раните в глобалната мюсюлманска общност.

Мюджаделе: този кораничен термин описва ранния исторически период в междурелигиозните отношения, когато последователите на различните религии се стремели да обърнат другите в своята религия. Специалните междурелигиозни срещи, първоначално замислени като логически дебати, прераствали в ожесточени спорове, в които две или повече страни се съревновавали да докажат коя е по-способна да отговаря на теологически въпроси. Съответно *мюджаделе* се отнася за всеки опит другите да се спечелят за вярата. Практикувало се е още преди исляма от християни, евреи и други. Коранът реформира тази практика, като иска от мюсюлманите да проявяват уважение към другите, когато се впускат в подобни дейности: ***И спорете с хората на Писанието само по най-хубавия начин*** (ел-Анкебут, 29: 46). Винаги когато се състоял междурелигиозен диалог между християни и мюсюлмани или между евреи и мюсюлмани, ранните мюсюлмани показвали уважение, а когато не били на едно и също мнение с другите, се държали достойно и избягвали грубия език.

Изхождайки от този исторически прецедент, съвременните мюсюлмани често използват *мюджаделе* като синоним за теологически дебат. Но от казано по-горе трябва да е ясно, че *мюджаделе* определено не е синоним на диалог, защото двете дейности имат различна структура и цел. Единственото общо помежду им е избягването на грубостта и физическата сила.

Ихсан: думата произлиза от корена *хасан* (да се върши по-доброто, нещо да се направи по-красиво, човек да изглежда по най-добрия начин). Коранът изисква от мюсюлманите, които участват в междурелигиозен диалог, да говорят и да се държат цивилизовано дори ако отсрещната страна не се държи така:

Не са равни добрината и злината. Отблъсквай я с най-доброто и тогава онзи, от когото те е деляла вражда, става като близък приятел (Фуссилет, 41: 34).

Ето един пример за *ихсан*: веднъж един имам в Ню Йорк отговорил на телефонно обаждане, при което човекът в слушалката му казал: „Напусни страната и се прибирай в родната си, лунатик такъв“. Имамът учтиво поканил човека да се срещнат на чаша чай и да поговорят. Човекът започнал да се успокоява и по-късно се извинил. *Ихсанът* премахва болестта от човешките сърца и заздравява раните им. Всички пратеници (мир на тях) били *мухсинин* (добротворци). *Ихсанът* е от суннета на Пратеника, а тези, които го практикуват, печелят сърцата на хората.

Ел-хикмету ве-л мевизат-ул-хасене: този израз означава „мъдрост и добро поучение“:

Призовавай към пътя на твоя Господар с мъдрост и добро поучение, и спори с тях по най-хубавия начин! Твоят Господар най-добре знае кой се е отклонил от Неговия път и знае напътените (ен-Нахл, 16: 125).

Този аят бил низпослан през последните години от пребиваването на Пратеника в Мекка, когато той и последователите му били подложени на най-тежкото преследване. За разлика от бедуинския обичай да се отвърща със същото, Коранът повелил на мюсюлманите да отвърнат на мекканските преследвания с благодост – т.е. с мъдрост и добро поучение. Този подход силно повлиял на отношенията между мюсюлманите, като укрепил единството и благоденствието на общността.

Те’авун: този термин означава кораничната повеля за полагане на общи усилия за доброто на Божието творение. Прилага се към хора, които иначе биха могли да се разглеждат като врагове, какъвто бил случаят с мекканците по времето

на Пратеника. Ако се прилага искрено, това би гарантирало благополучието на всички хора. *Те'авун* е принципът, залегнал в основата на настоящото разбиране за диалог и разрешаване на конфликти. Хората организират междурелигиозни диалози, за да се опознават взаимно и да работят заедно за общото благо:

О, вярващи, не смятайте за позволени знаците на Аллах, нито Свещения месец, нито жертвените животни, нито венците, нито устремения към Свещения дом в търсене на обилие и благоволение от техния Господар. А след освобождаването от забраните може да ловувате. И да не ви вкарва в грях омразата на някои хора, че са ви възпрели от Свещената джамия, та да престъпите! И си помагайте един другиму в праведността и богобоязливостта, и не си помагайте в греха и враждебността! И бойте се от Аллах! Аллах е суров в наказанието (ел-Маиде, 5: 2).

Противоположно на *те'авун*, което е забранено, са опитите за разпокъсване на човешката общност. Пратеникът е казал: „Помагайте на своя брат, потисник бил той или потиснат“. Сподвижниците, объркани от това негово изказване, го помолили да поясни. Той отговорил, че трябва да помагат на такива хора, като ги възпират от извършването на потисничество⁸¹. Мюсюлманите, които помогнаха на пострадалите от урагана Катрина с храна и подслон и които работеха съвместно с немюсюлмани по тази и други доброволчески дейности, постъпиха в съответствие с *те'авун*. Ползите от подобни дела идват от най-неочаквани места. Доказателство за това дойде, когато немюсюлманин изпрати дарение до една джамия, в помощ на пострадалите при земетресението в Пакистан, със следното съобщение: „Помогнахте при Катрина и заслужавате и на вас да се помогне след това, което ви сполетя“.

81 Sahih al-Buhari "Chapter on Supporting your Brother when he Persecutes or is being Persecuted", Book of Grievances and Compulsion, hadith no. 2312.

Истебик-ул-хайрат: буквално означаващ „да превъзхождате или да се съревновавате в добрините“, този израз се отнася до стремежа да се превъзхождат немюсюлманите, когато става въпрос за извършване на добри дела. Разглеждайки въпроса за религиозното разнообразие, Аллах казва на мюсюлманите:

И ти низпослахме Корана с истината, за да потвърди Писанията преди него и да бъде техен свидетел. И отсъждай помежду им според онова, което Аллах е низпослал, и не следвай страстите им вместо истината, която си получил! За всеки от вас сторихме закон и път. И ако желаеше Аллах, щеше да ви стори една общност, но [така стори] за да ви изпита в онова, което ви е дарил. И надпреварвайте се в добрините! Завръщането на всички вас е при Аллах и Той ще ви разкрие онова, по което бяхте в разногласие (ел-Маиде, 5: 48).

В междурелигиозния диалог има място и за *истебик-ул-хайрат*, което представлява допълнително изискване към мюсюлманите да се представят по-добре от немюсюлманите в службата си на хората. С други думи, ако немюсюлмани протегнат ръка за сътрудничество, укрепване на мира или каквото и да е градивно добро за обществото като цяло, мюсюлманите трябва да протегнат ръка дори още повече. Всъщност трябва да поведат инициативата. Както винаги, за пример служи суннетът. Когато Мухаммед (с.а.с.) бил на тридесет и пет години и все още не бил избран за пратеник, мекканците били на ръба да се сбият за това кой да има честта да постави Черния камък на мястото му след реконструкцията на Кябе. За да избегнат племенна война, решили в спора им да отсъди първият човек, който влезе през портата ес-Сафа. Този човек се случил да бъде Мухаммед (с.а.с.), който много мъдро им помогнал да избегнат война и да постигнат мирно решение⁸².

82 Muhammad Husayn Haykal, *The Life of Muhammad*, tr. Ismail al-Faruqi (USA: North American Trust Publications, 1976), pp.65-66.

Това мирно и находчиво отсъждане илюстрира как мюсюлманите могат да възприемат един ненасилствен подход към решаването на своите вътрешни и външни проблеми.

ПРИМЕРИ ОТ КОРАНА ЗА ПОМИРЕНИЕ И МИРНО СЪЖИТЕЛСТВО

Ислямът признава установените преди низпославането на Корана религии. Световните религии воювали помежду си и преди, и след исляма; евреи и християни се отхвърляли едни други с насилие. Взаимните им гонения са документирани в множество исторически книги. Уникалният принос на исляма към цивилизацията е, че той признава присъствието на други религии и приема необходимостта да се живее в мир с тях. Ел-Фаруки, потвърждавайки този факт, казва:

Уважението, с което ислямът се отнася към юдаизма и християнството, техните основатели и свещени книги, не е израз на изкуствена учтивост, а признаване на религиозна истина. Ислямът ги разглежда не като „други възгледи“, част от света, които трябва да бъдат толерирани, а като де юре истински религии на Божието Откровение. Дори повече, [причината за] техния легитимен статут не е нито социалнополитическа, нито културна, нито цивилизационна, а религиозна⁸³.

Акцентът върху един трансцендентен Бог (Създател): такъв един Бог, отвъд пол, цвят [на кожата] и персонификация, позволява установяването на една истински универсална общност. Коранът набляга на това, че всички хора са деца на Адам и Ева (Адем и Хавва). Всички хора са заместници на Бог на земята и са равни пред Него. Идеалите на исляма, самите те основани на служенето на Един Бог (Аллах), и

83 Al-Faruqi, *Islam and Other Faiths*, p.74.

повелята да се търси единство [между хората] на базата на това, че всички са творение на същия този Един Бог, отдаляват хората от идеите за „избран народ“ и „езичници“. Това им помага да разглеждат себе си като еднакво достойни творения на Бога:

О, хора, Ние ви сътворихме от един мъж и една жена, и ви сторихме народи и племена, за да се опознавате. Най-достоеен измежду вас при Аллах е най-богобоязливият. Аллах е всезнаещ, сведущ (ел-Худжурат, 49: 13).

Първият завет с Аллах: изначалното ни човешко единство ни е разкрито още при сътворението ни. След създаването на Адем и Хавва, Аллах извадил от гърба им цялото им потомство, от първия до последния човек, и ги призовал да засвидетелстват:

И когато твоят Господар извади от синовете на Адем, от гърба им, тяхното потомство, и ги накара да засвидетелстват за себе си: „Не съм ли Аз вашият Господар?“, казаха: „Да, свидетели сме“. Да не кажете в Деня на възкресението: „Бяхме нехайни за това!“ (ел-Араф, 7: 172).

Този завет задължава хората да признават Аллах, да разглеждат себе си като едно семейство и да поддържат помежду си приятелски отношения – условие за мирно съжителство.

Дин ул-фитра: това, което ел-Фаруки нарича *ur-religion* или *religio-naturalis*⁸⁴, е процесът, чрез който хората признават Аллах като трансцендентен и свят, и съответно – достоен за обожание. Тази идея за *дин ул-фитра* е заложена у хората:

И обърни своето лице към религията – правоверен, към природата, според която Аллах е създал хората! Религията на Аллах е неизменна. Тя е правата вяра. Ала повечето хора не разбират (ер-Рум, 30: 30).

84 Изначална религия и естествена религия – бел. прев.

Относно този айет Пратеникът е казал: *Всяко дете се ражда с тази вродена природа. Родителите са тези, които правят от него християнин, евреин или зороастриец*⁸⁵.

Дин ул-фитра и ед-дин-ул-ханиф: концепцията за *дин ул-ханиф* насочва към концепцията за *дин ул-фитра*. Ханиф се отнася до всички хора, които следват и служат на единствения истински и трансцендентен Бог (Аллах). Коранът казва, че Авраам (Ибрахим) и всички библейски пратеници, както и Мухаммед (с.а.с.), са били ханифи, които Мухаммед наричал свои братя. Коранът поставя пред човечеството идеала на ханифите като пита:

И кой е с по-добра религия от онзи, който се е отдал на Аллах с истинска преданост и е последвал вярата на Ибрахим правоверния? Аллах прие Ибрахим за приятел (ен-Ниса, 4: 125).

Ибрахим не бе нито юдей, нито християнин, а бе правоверен мюсюлманин, и не бе от съдружаващите. (Ал-и Имран, 3: 67)

Ислямът като продължение на авраамическите религии: в Корана се казва: ***После ти разкрихме [о, Мухаммед]: „Следвай религията на Ибрахим правоверния!“ Той не бе от съдружаващите*** (ен-Нахл, 16: 123).

Потвърждавайки, че ислямът е продължение на библейското послание, Коранът казва:

Той предписа за вас в религията онова, което завеща на Нух, и онова, което разкрихме на теб [о, Мухаммед], и онова, което завещахме на Ибрахим и на Муса, и на Иса: „Привържете се към религията и не се разединявайте в нея!“. За съдружаващите е тежко онова, към което ги зовеш. Аллах избира за Себе Си когото пожелае и напътства онзи, който се обръща към Него (еш-Шура, 42: 13).

85 Sahih al-Buhari "Chapter on the Matter with the Children of the Idolaters", Book of Burials, hadith no. 1319. For further elaboration, see al-Faruqi, Islam and Other Faiths, pp.138-39.

Уммет: понятието за *уммет* (религиозна общност) изключително много подкрепя междурелигиозното взаимодействие. Първо, то разглежда човечеството като едно религиозно семейство – братя и сестри, деца на Адем и Хавва. ***Хората бяха само една общност, но се разделиха. И ако нямаше предишно слово от твоя Господар, щеше да е отсъдено между тях онова, по което са в разногласие*** (Юнус, 10: 19).

Второ, Коранът нарича всяка религиозна общност *уммет*. Аллах изпращал пратеници да напомнят на хората за изначалния им обет да Му се подчиняват и да живеят в мир помежду си. Тези пратеници (мир на тях), макар да са призовавали в различни части на света, носели на хората едно и също послание. Някои им повярвали, други ги отхвърлили:

И при всяка общност изпратихме пратеник: „Служете на Аллах и странете от шейтаните!“ Някои от тях Аллах напъти, а някои заслужиха заблудата. Вървете по земята и вижте какъв е краят на отричащите! (ен-Нахл, 16: 36).

Ехли китаб: тази концепция разкрива и поощрява по-нататъшното развитие на специалната и близка връзка между мюсюлмани, евреи и християни. Коранът използва израза *Ехли китаб* (хора на Писанието) за евреите и християните. Целта е да се напомни не само на евреите и християните, а и на мюсюлманите, че споделят общо религиозно наследство и че религиите им имат общ корен. Коранът се обръща към Пратеника Мухаммед (с.а.с.) така:

Кажи: „О, хора на Писанието, елате към едно общо слово между нас и вас – да не служим на друг освен на Аллах и да не Го съдружаваме с нищо, и едни от нас да не приемат други за господари, освен Аллах!“ А отвърнат ли се, кажете: „Засвидетелствайте, че сме мюсюлмани!“ (Ал-и Имран, 3: 64).

Споменатото тук общо наследство е концепцията за Един трансцендентен Бог и задължението да спазваме определени, поставени от Него, правила.

За да се погаждат и да имат добри отношения с християните и евреите, Коранът разрешава на мюсюлманите да се хранят с тяхната храна и приканва евреите и християните да се хранят с храната на мюсюлманите (ел-Маиде, 5: 5). Много мюсюлмани днес ядат кашер храна. Надеждата тук е, че това споделяне ще доведе до приятелски отношения, мирен обмен на идеи и взаимно разбирателство. Тази надежда се основава и на историческата близоизточна традиция тези, които споделят храната ти, да бъдат уважавани и при необходимост – защитавани.

Коранът казва на мъжете мюсюлмани да не се женят за жени, които почитат идоли, като вместо това ги поощрява да се женят за благочестиви жени от *Ехли китаб* (ел-Маиде, 5: 5). Бракът в Арабия символизираше свързване, изграждане на съюзи и сътрудничество. Мухаммед (с.а.с.) бил женен за жени от различни племена, също и за жени еврейки и християнки, за да изгради мрежа за подкрепа и защита.

Уммет-ул-васат: тази фраза, означаваща „отличена общност на средния път“, определя исляма като изчистена от примеси религия, а мюсюлманската общност – като пример за чист монотеизъм. Една такава общност проявява уважение към другите религии, без да прави компромис с уникалността и автентичността на исляма.

Подразбираща се от този „среден път“ е разликата между онези религии, чиито различия са Божия воля и съответно трябва да се уважават, и тези религии, чиито различия са отклонение от чистия монотеизъм и подлежат на критика. Припомняме, че Коранът първо набляга на концепциите за единствеността на Аллах и за равенството на всички хора

пред Него. След това твърди, че всички пратеници са проповядвали тази единственост, и накрая обяснява как религиозните общности преди Мухаммед (с.а.с.) са изопачили (*тахриф*) истинското учение за чистия монотеизъм. Известно време Коранът приемал Тората и Евангелията за истински откровения, като едновременно с това обвинявал еврейската и християнската общности, че в някакъв момент в миналото са скрили или преиначили Божието Откровение. Именно в този контекст Коранът провъзгласява себе си за пречистения текст, който възстановява пророческата концепция за чист монотеизъм. В този смисъл ислямът става истинският, пречистен от примеси път, а мюсюлманската общност – примерният *уммет*, вярващ в един чист монотеизъм.

КОРАНЪТ В ОТГОВОР НА НЯКОИ СПОРНИ ВЪПРОСИ

Няма да е прекалено, ако повторим, че религиозният диалог не цели оспорване религиозните вярвания на участниците, а разбиране и уважение на религията на другия посредством образование. Следователно не цели създаването на обща верска система, а по-скоро приемане на различните религии и създаване на атмосфера на мирно съжителство. Такава атмосфера невинаги е даденост. Понякога се налага участниците мюсюлмани да положат големи усилия в ранните етапи на диалога, за да разяснят кораничния език, който немюсюлманите често схващат много погрешно. Следва разяснение на някои от погрешно разбираните термини:

Куфр: Коранът използва тази дума, обикновено превеждана като неверие, в много различни смисли. Основното ѝ значение е неблагодарност, скриване или покриване

на истината, отхвърляне на истината и неверие в Аллах. Могат да бъдат изведени също така и други значения. Първото ѝ значение е видно в следния аят:

Един, който имаше знание от Писанието, рече: „Аз ще ти го донеса, преди да мигнеш с око“. И когато [Сюлейман] видя трона при себе си, рече: „Това е от благодатта на моя Господар, за да ме изпита дали съм признателен, или неблагодарен. Който е признателен, той е признателен за себе си. А който е неблагодарен, моят Господар е над всяка необходимост, прещедър (ен-Немл, 27: 40).

Тук *куфр* се използва като противоположно на шюкюр (благодарност). Значението на *куфр* зависи от историческия контекст, в който се употребява. Забележете например, че в следващия аят терминът е използван, за да опише конкретна ситуация: когато Аллах иска от евреите да повярват в Корана:

И вярвайте в това, което низпослах, за да потвърди наличието у вас! И не бъдете първите неверници към него, и не продавайте на никаква цена Моите знамения, и бойте се от Мен един! (ел-Бакара, 2: 41).

Тук *къфир* (производна от *куфр*) се използва като предупреждение към някои евреи. Не означава, че евреите като цяло не вярват в Аллах, а само тези конкретни евреи, които отхвърляли Мухаммед (с.а.с.) и Корана в онзи исторически момент. Това важи и за други айети, където *куфр* се използва по отношение на евреи и християни (например ел-Бакара, 2: 41 и тези айети, които съдържат производната *кефери*). Това не означава, че евреите и християните не вярват в Бог. Коранът ясно постановява, че Богът на евреите, християните и мюсюлманите е един и същ (ел-Анкебут, 29: 46). На друго място Коранът казва: *А на онези, които вярват и вършат праведни дела, и вярват в низпосланото на Мухаммед, а то е истината от техния Господар, Той ще*

им опрости лошите им постъпки и ще подобри положението им (Мухаммед, 47: 2).

Евреите и християните не са неверници. Въпреки това Коранът иска от тях да повярват в Мухаммед (с.а.с.) и Корана, редом с вярата им в библейските пророци и низпосланите им Свещени писания. Освен това Коранът иска християните да изоставят концепцията си за Троицата и да възприемат истинската концепция за единствеността на Бог. Коранът използва *кефера* (покриване, скриване на истината или извършване на акт на неверие) в случаите, когато Иисус е наричан Син Божий или когато се казва, че Аллах е един от трима. Коранът иска от християните да отхвърлят тези погрешни концепции (ел-Маиде, 5: 72–73)⁸⁶.

Когато ел-Фаруки бил попитан дали евреите и християните трябва да бъдат наричани неверници, той отговорил, че тази дума се използва само за тези, които изобщо не признават Бог. Следователно, казал той, всеки, който вярва в Бог, но не е мюсюлманин, не може да се смята за неверник. Ел-Фаруки продължил, като казал, че никой еврейин или християнин не трябва да се смята *априори* за неверник. Но ако отрича Бог, неговото единство или трансцендентността му, тогава може да бъде определен като неверник⁸⁷.

Такива въпроси могат – и трябва – да се обсъждат миролюбиво. Например в един скорошен диалог под надслов „Християни и мюсюлмани по въпроса за Троицата в християнството и трансцендентността и единството на Бог (Аллах) в исляма“ двама говорители пряко разясниха това, в което вярват, пред публика от 150 мюсюлмани и християни, включваща свещеници и имами. След това последваха много въпроси, породени от интерес и желание да се разбере. На-

86 За повече подробности виж Jamal Badawi, “Muslim and Non-Muslim Relations: Reflections on Some Qur’anic Texts”, Islamic Awareness (2005), <http://www.islamawareness.net/MusChristRelations/reflections.html>.

87 Al-Faruqi, Islam and Other Faiths, p.93.

края публиката изрази благодарност за прямотата и яснотата на говорителите.

Книгата на Мухаммед Есед „Посланието на Корана“ добре разглежда *куфр* и неговите производни по отношение на айетите от сура ел-Бакара, 2: 6 и ел-Мудесир, 74: 10. Той превежда *кяфир* като означаващо основно „отричане на истината“, с изключение на ел-Хадид, 57: 20, където думата се използва в смисъла на сеячи (фермери, покриващи семена). Според него често срещаният превод на *куффар* като неверници и особено атеисти като цяло е неуместен.

Думата *кяфир* (и свързаните с нея, като абстрактното съществително *куфр* – неверие) според употребата ѝ в Корана може да се раздели на 14 различни категории:

- *Куфр ет-Тевхид*: да се отхвърля вярата в единството на Аллах. Коранът казва: ***За онези, които не повярваха, за тях е все едно дали си ги предупредил, или не си предупредил – те не вярват*** (ел-Бакара, 2: 6).
- *Куфр ен-Ниаме*: липса на благодарност към Аллах или хората. Коранът казва: ***И споменавайте Ме, за да ви споменавам и аз, и благодарете Ми, и не Ме отхвърляйте (ве ля текфурун)!*** (ел-Бакара, 2: 152). Фараонът казал на Муса: ***И направи, каквото направи. Ти си от неблагодарните (кяфирин)*** (еш-Шуара, 26: 19).
- *Куфр ет-Теберри*: разграничаване, непричастност. Коранът казва: ***Хубав пример за вас са Ибрахим и онези, които бяха заедно с него, когато казаха на своя народ: „Непричастни сме към вас за онова, на което служите вместо на Аллах!...“*** (ел-Мумтехине, 60: 4).
- *Куфр ет-Тегтийе*: нещо да се прикрие, зарови – подобно засяването на семе в земята. Коранът казва: ***...подобно на растения след дъжд – възхищават сеячите (куффар)...*** (ел-Хадид, 57: 20).

- *Куфр ел-Инад*: неверие от инат. Това важи за хора, които са запознати с истината и признават, че са запознати, но отказват да я приемат и засвидетелстват. Коранът казва: [Всевишният Аллах ще каже:] ***Хвърлете в джехеннема всеки упорстващ неверник*** (Каф, 50: 24).
- *Куфр ел-Инкяр*: неверие поради отричане. Това важи за хора, които отричат от сърце и със слова. Коранът казва: ***Те узнават благодатта на Аллах, после я отричат. Повечето от тях са неверници*** (ен-Нахл, 16: 83).
- *Куфр ел-Кибр*: неверие, породено от гордост и надменност. Неверието на шейтана (Иблис) е пример за подобен вид *куфр*.
- *Куфр ел-Джухуд*: неверие поради отхвърляне. Това важи за хора, които в сърцето си признават вярата, но я отхвърлят на думи. Този вид *куфр* се отнася за тези, които се наричат мюсюлмани, но отхвърлят всички необходими и приети норми на исляма, като намаза и зекята. Коранът казва: ***И ги отрекоха с гнет и надменност, въпреки че душите им се убедиха в тях. Виж какъв е краят на сеещите развала!*** (ен-Немл, 27: 14).
- *Куфр ен-Нифак*: неверие, породено от лицемерие. Това важи за хора, които се преструват на вярващи, за да прикрият неверието си. Такъв човек се нарича мунафик (двуличник). Коранът казва: ***Двуличниците са най-ниско на дъното на Огъня и не ще намериш за тях избавител*** (ен-Ниса, 4: 145).
- *Куфр ел-Истихлял*: неверие поради опит да се направи от харама хелял. Това важи за хора, които приемат за позволено (хелял) нещо, което Аллах е на правил забранено (харам), като например алкохола

или прелюбодеянието. Единствено Аллах има правото да прави нещата хелял и харам и затова тези, които се опитват да Му съперничат в това отношение, излизат извън границите на вярата.

- *Куфр ел-Курх*: неверие, породено от ненавист към някоя от повелите на Аллах. Коранът казва: ***А които не повярват – гибел за тях! Ще провали Той делата им. Това е, защото възненавиждат низпосланото от Аллах, и затова Той прави безплодни делата им*** (Мухаммед, 47: 8–9).
- *Куфр ел-Истихза*: неверие, породено от присмех и подигравки. Коранът казва: ***И ако ги попиташ, непременно ще рекат: „Само бъбрехме и се забавлявахме. Кажу: „Нима на Аллах и на Неговите знамения, и на Неговия Пратеник сте се подигравали?“. Не се оправдавайте! Вие станяхте неверници, след като бяхте вярващи. Дори да извиним някои от вас, ще накажем други, защото бяха престъпници*** (ет-Тевбе, 9: 65–66).
- *Куфр ел-И'арад*: неверие поради отбягване. Това важи за тези, които се отвържат [от посланието], за да избегнат истината. Коранът казва: ***И кой е по-голям угнетител от онзи, комуто бяха напомнени знаменията на неговия Господар, а той се отдръпна от тях и забрави какво е сторил с ръцете си преди? Ние сложихме сърцата им в броня, за да не го разбират [– Корана], а в ушите им – глухота. Дори да ги призовеш към напътствието [о, Мухаммед], и тогава никога не ще застанат на правия път*** (ел-Кехф, 18: 57).
- *Куфр ел-Истибдал*: неверие поради опит да се заменят законите на Аллах. Това може да бъде под формата на: (а) отхвърляне на закона на Аллах (*шерията*),

без да се отрича; (б) заместване на закона на Аллах с „изкуствени“ (т.е. немюсюлмански) закони. Коранът казва: ***А ако Аллах бе пожелал, щеше да ги стори една общност. Ала Той въвежда в Своята милост когото пожелает. А угнетителите нямат нито покровител, нито избавител*** (еш-Шура, 42: 8). Коранът също така казва: ***Аллах е с богобоязливите и с благодетелните*** (ен-Нехл, 16: 128).

Думата *куфр* може да се приложи и към мюсюлманин, когато той върши нещо нередно, но не непременно такова, което да го изкарва от границите на вярата в исляма. Например мюсюлманин, който е в състояние да извърши *хадж* и не го направи, но без да отрича *хаджа* като религиозно изискване, извършва акт на *куфр* в смисъл на неблагодарност към Аллах:

Първият Дом, съграден за хората, е в Бека – благословен и за напътване на народите. (Бека е едно от имената на Мекка, където е построен първият Дом за поклонение – Кябе.) В него има ясни знамения – мястото на Ибрахим, и който влезе там, е в безопасност. И дълг на хората към Аллах е поклонението хадж при Дома – за онзи, който може да отиде, а който откаже – Аллах не се нуждае от световете (Ал-и Имран, 3: 96–97)⁸⁸.

В действителност Коранът прави разграничения според степента, в която хората са предани към Аллах, като разделя човечеството на пет религиозни категории, както следва:

- *Ел-Муслимун*: тези, които вярват в Единия Бог (Аллах), във всички пратеници и в Мухаммед (с.а.с.) като последен пратеник, във всички откровения, в Корана като последно Божие Откровение до хората и в Съдния ден (ел-Бакара, 2: 2–5).

88 “Kufr”, The Free Encyclopedia of Wikipedia, www.wikipedia.org.

- *Ел-Мулхидун*: невярващите в Бог, тези, които не приемат Неговото съществуване. Коранът използва думата мулхид за хората, които отхвърлят Аллах и Неговите имена. Например Коранът казва: **Аллах има Най-прекрасните имена. Зовете Го с тях и оставете онези, които богохулстват (юлхидун) с Неговите имена! Ще им се въздаде за онава, която вършат** (ел-Араф, 7: 180).
- *Ел-Мунафикун*: двуличниците, А някои от хората казват: „Повярвахме в Аллах и в Сетния ден“. Ала те не са вярващи... (ел-Бакара, 2: 8–18). Когато Мухаммед (с.а.с.) и неговите последователи се преселили в Медина, такива хора само се престрували, че са мюсюлмани. Коранът говори за тях в почти всички, низпослани в Медина сури (глави).
- *Ел-Мушрикун*: тези, които взимат хора и други неща за съдружници на Аллах, тези, които почитат идоли. Във връзка с идолопоклонничеството им Коранът казва: **Аллах не прощава да се съдружава с Него, но освен това прощава на когото пожелае. А който съдружава с Аллах, той дълбоко се е заблудил** (ен-Ниса, 4: 48, 116).
- *Ехли китаб*: хората на Писанието, т.е. евреите и християните, тези, които вярват в Бог, но не и в Мухаммед (с.а.с.) и Корана (ел-Бакара, 2: 105; Ал-и Им-ран, 3: 64). Този израз се среща много често в Корана. Думата *куфр* може да се приложи в един или друг свой смисъл към всички хора от изброените дотук категории, включително и мюсюлмани.

ВЕЛИ

Немюсюлманите често казват, че чувстват Корана враждебен към себе си. „Защо – питат – Коранът предупреждава мюсюлманите да не взимат евреите и християните за приятели?“ Това предполагаемо предупреждение обаче се основава на погрешно разбиране: извежда се от някои преводи, където *вели* е преведено като „приятел“, без да се разяснява цялата сложност на думата. Когато хора, които не владеят арабски, четат превода, приемат, че единственото значение е „приятел“, и от това погрешно предположение смятат, че Коранът забранява на мюсюлманите да се сприятеляват с християни и евреи.

Всъщност *вели* означава покровител, защитник, попечител. За вярващите *вели* (покровител) е Аллах; за тези, които се подчиняват на шейтана, шейтанът е техен покровител. Тази употреба е често срещана в Корана: ***Аллах е Покровителят на вярващите. Той ги извежда от тъмнините към светлината. А шейтаните (тагут) са покровители на невярващите. Те ги извеждат от светлината към тъмнините. Те са обитателите на Огъня, там ще пребивават вечно*** (ел-Бакара, 2: 257).

Дори когато става въпрос за човешки отношения, *вели* се отнася за отношенията на покровителство и защита, особено в ситуации, в които е жизненоважно да може да се направи разграничение между истински и фалшиви поддръжници. Ето за пример следния аят: ***О, вярващи, не взимайте за близки своите бащи и братя, ако са предпочели неверието пред вярата. А които от вас се сблизят с тях, те са угнетителите*** (ет-Тевбе, 9: 23).

Този аят се отнася до битката при Бедир, когато мекканците нападнали мюсюлманите в покрайнините на Медина. Едни срещу други се изправили брат срещу брата, баща срещу син. Именно в този контекст Коранът иска от

мюсюлманите да бъдат единни и да не изменят на мюсюлманските си другари, когато в [разгара на битката] се изправят срещу собствената си плът и кръв. Съгласно днешната политическа мисъл такова предателство се приема за държавна измяна и може да бъде наказано със смърт или доживотен затвор. Модерните държави изискват лоялността към държавата да стои над всякакви други лични лоялности. Но в ситуации, които не противоречат на лоялността към другите вярващи, Коранът повелява уважаване на личните лоялности, особено на тази, която се полага на родителите:

И повелихме на човека да се отнася добре с родителите си... Носи го майка му в слабост връз слабост и го отбива в две години. Бъди признателен на Мен и на родителите си! Завръщането е при Мен. А ако те принуждават да съдружаваш с Мен онова, за което нямаш знание, не им се покорявай! И бъди добър с тях в земния живот, и следвай пътя на онзи, който се е насочил към Мен! После вашето завръщане е към Мен и ще ви известят какво сте вършили (Лукман, 31: 14–15).

А сега да разгледаме и айета, в който сякаш се казва, че мюсюлманите не трябва да се сприятеляват с евреи и християни: ***О, вярващи, не взимайте юдеите и християните за близни!*** (ел-Маиде, 5: 51).

Тук *евлия*, множественото число на вели, в някои преводи също е преведено като „приятели“. Но знаем, че *евлия* означава защитници и господари. Тогава какво всъщност има предвид този аят? За да разбере начина, по който тук се ползва думата *евлия*, човек трябва да е запознат с „причините за низпославане“, т.е. с историческия контекст. Айетът се отнася до определена случка: едно от еврейските племена в Медина предало мюсюлманската общност, докато тя се сражавала за оцеляването си срещу мекканските езичници. Позната като битката при Рова или битката срещу съюзените племена, тя

се състояла от следните събития: [еврейското] племе Бени Курейша дало обет, както в един договор, така и в конституцията на Медина, да помага на мюсюлманската общност в битките срещу враговете ѝ. Вместо това обаче по време на сражението тайно се съюзило с мекканците. След като битката приключила, Пратеникът свикал *шура* (парламентарно събрание според съвременните разбирания), на която да се реши какво да се прави с този акт на нелоялност. Но предателството довело до друго предателство, защото двучличниците подкрепили Бени Курейша. Насред тази поредица от предателства бил низпослан гореспоменатият айет⁸⁹.

Подобни айети не забраняват политическите, икономическите и социалните отношения с немюсюлмани. В това, както и във всичко останало, самият Пратеник е бил най-добър пример. Доверил се на Абдуллах ибн ел-Урайкит, немюсюлманин, като водач по време на *хиджрата* (преселението) си от Мекка в Медина, въпреки че мекканците давали голяма награда за залавянето му⁹⁰. Друг път Пейгамберът избрал Ибн Еби Хадрад като съгледвач срещу сакафийската армия – една изключително деликатна мисия в критичен момент⁹¹.

Пълно е с примери, в които Пратеникът приема покровителство от страна на немюсюлмани. Вероятно най-известният пример за това е периодът, в който живял под покровителството на Ебу Талиб (негов чичо, който не бил мюсюлманин) до смъртта му. По време на призива си до Таиф Мухаммед (с.а.с.) бил ранен и се върнал в Мекка с помощта на немюсюлманина Мет'ам ибн Адий и неговите синове. Пратеникът му бил толкова признателен, че след Бедир казал, че ако Мет'ам бил жив и би поискал от него да освободи пленниците, щял да

89 See Mufti Muhammad Shafi, *Tafsir Maarif al-Qur'an*, vol. 4 (Karachi: Idaratul-Maarif, 1999).

90 Haykal, Mohammad, *The Life of Muhammad*, chapter 10.

91 Saeed Ismaeel, *Muslim and Non-Muslim Relations* (Toronto: Al-Attique International Islamic Publications, 2003), p.24.

го направи⁹². Освен това скоро след преселението си подписал споразумение за сътрудничество с еврейските племена в Медина, сключил договора от Худейбийе с мекканските езичници, приел съюз с немюсюлманското племе Бени Хуза. Това племе дори участвало в превземането на Мекка⁹³.

Добрите отношения с немюсюлманите обаче не са установени единствено поради целесъобразност; напротив, ислямът силно поощрява създаването на добри отношения с всички хора, особено с евреи и християни, като една универсална практика. Юсуф ел-Кардави дава примери от сийера (житието) на Пратеника и неговите сподвижници относно това какво трябва да е отношението към съседите немюсюлмани и хората като цяло. Ето някои примери⁹⁴:

- Пратеникът (с.а.с.) изпращал подаръци, които да се раздадат на бедните сред мекканците въпреки враждебното им отношение; изпращал подаръци на крале и приемал подаръци от тях; разпоредил целогодишно подаване за едно еврейско семейство от Медина.
- Когато една християнка на име Умму ел-Харис ибн Раба починала, някои от сподвижниците отишли на погребението ѝ.
- Когато в дома на един от сподвижниците била заклана овца, той дал част от месото на еврейския си съсед.
- Следвайки примера на Пратеника, Омер ибн ел-Хаттаб изпратил на своя брат, който не бил мюсюлманин, част от дреха като подарък.
- Пейгамберът (с.а.с.) вземал пари назаем от немюсюлмани⁹⁵.

92 Sahih al-Buhari, "Chapter 16: On the Free Emancipation of Captives by the Prophet without taking the Khums", Kitab Fard al-Khums, hadith no. 3139.

93 Ismaeel, Muslim and Non-Muslim Relations; Haykal, The Life of Muhamad, pp.395-413.

94 Ismaeel, Muslim and Non-Muslim Relations, p.17; Yusuf al-Qaradawi, Halal and Haram, "Chapter 5", (Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 1995).

95 Sahih al-Buhari, "Chapter on the Prophet Buying in Deferred Payment", Book of Selling, hadith no. 1963.

- Той демонстрирал почит към немюсюлмани, както приживе, така и след смъртта им. Веднъж например, когато минавала една погребална процесия, той се изправил в знак на уважение. Неговите сподвижници му казали, че това е погребение на евреин. А той отговорил: „*Не е ли и той човек?*“⁹⁶.

Целта на тези примери е да се покаже, че според Корана, хадисите и суннета ислямът уважава хората като такива, както и техните права. Всеки, от нечий близен до пътника, има право на уважение, справедливо отношение и защита от вреда и унизително отношение (ен-Ниса, 4: 36).

ЩЕ ВЛЯЗАТ ЛИ СПОРЕД ИСЛЯМА ЕВРЕИТЕ И ХРИСТИЯНИТЕ В ДЖЕННЕТА (РАЯ)?

Друга чувствителна тема е дали мюсюлманите вярват, че евреите и християните неизбежно ще бъдат в ада (джехеннема). Например в скорошен публичен диалог между християни и мюсюлмани първият въпрос беше как изобщо християните могат да водят диалог с мюсюлманите, след като мюсюлманите вярват, че християните са обречени. В отговор мюсюлманският говорител попита християнина, който беше задал въпроса, какво мисли за шансовете на мюсюлманите да избегнат ада: „Не вярват ли християните, че човек ще влезе в рая само ако вярва в Исус? Не сме се събрали, за да обричаме хората на рай или ад, а да намерим начин да изградим по-добри отношения помежду си и да бъдем от полза на страдащото човечество“.

Това е много важен въпрос в междурелигиозния диалог. Последователите на всяка религия вярват, че техният

96 Sahih al-Buhari, "Chapter on Standing for the Funeral of a Jew", Book of Burials, hadith no. 1250. Also narrated in Sahih Muslim, "Chapter on Standing for Funerals", Book of Burials, hadith no. 961.

Бог ще възнагради с рая най-напред тях. Евреите и християните също вярват в това. Нито една религия не е готова да дели мястото си в рая с друга. По време на една междурелигиозна сесия в Ислямския център в Рочестър мюсюлманският и католическият говорител представиха разбиранията на религиите си за рая. Когато дойде време за въпроси и отговори, някой попита католическият говорител дали вярва, че тези, които не са католици, ще влязат в рая. В отговор той разказа хумористична история от собствената си традиция, според която католиците вече са заели свободните места в рая, много преди мюсюлманите и християните не католици да пристигнат пред райските порти. В смисъл, че католицизмът има времева преднина пред другите. Шегата на говорителя разчупи обстановката, защото от нея се подразбираше, че не би трябвало да спорим по въпрос, за който „най-добре Аллах (Бог) знае“.

В същото време чувството на всяка религия за изключителност по отношение на дженнета и джехеннема дава на вярващите енергията и мотивацията да дадат най-доброто от себе си в рамките на собствената система от вярвания. И се изразява в това, което Коранът нарича решението на Аллах – ***да ви изпита кой от вас е по-добър в делата*** (ел-Мулк, 67: 2). Това убеждение наподобява концепцията за национализъм, но без насилствения му елемент, защото точно както всяка национална държава се обявява за превъзхождаща останалите, всяка религия се стреми да надмине другите по брой вярващи и така да надделее не само на земята, но и в дженнета. Въпреки това от кораничната концепция за *истебик-ул-хайрат* (превъзходство и съревнование в доброто) се разбира, че съревнованието трябва да е в областта на миротворството, а не на военното дело. Т.е. макар да няма нищо лошо в съревнователския дух, най-важното е да се търсят начини да се живее

в мир с другите. Не става въпрос за това кой ще спечели или ще загуби, а „как се е играла играта“. Ислямът повелява на последователите си да проявяват едеб, състрадание и уважение към всички, чиято религия също им повелява да се стремят да вършат добро.

Целта на междурелигиозния диалог не е да изпрати всички хора в рая; той се стреми да ги поощрява да избягват насилието и омразата и да развиват мира и солидарността помежду си. Според междурелигиозния диалог положителните твърдения, с които дадена религия отъждествява себе си, трябва да бъдат изразявани пряко и без да се прибегва до обидни сравнения. Да вземем за пример разликата между следните два подхода – от една страна, имаме имам, който по време на петъчното хутбе казва, че евреите и християните ще отидат в джехеннема, ако не приемат исляма. От друга страна, имаме имам, който казва, че ислямът е избраният от Аллах път и че тези, които вярват в Него, в меляикетата (ангелите), в пратениците, в Мухаммед (с.а.с.) като последен от тях, във всички Свещени писания, включително Корана, в откъдното, във Възкресението и в Съдния ден – Той, по Своята милост, ще дари такива хора с дженнет. Разлика между подходите на тези двама имами е очевидна. Кой от тях по-добре въплъщава духа на междурелигиозния диалог?

Мюсюлманите определено трябва да се противопоставят и да отхвърлят изказвания, според които мюсюлманите са обречени да горят в джехеннема, или че ислямът е религия на злото; и обратно, трябва да избягват да казват, че евреите, индусите, будистите или някой друг ще гори в джехеннема. Аллах е дарил хората с интелект и те сами могат да разберат какво се има предвид, когато се казва, че Той ще възнагради мюсюлманите. Пряката критика срещу другите религиозни практики и вярвания е неблагоприятна без значение от обстоятелствата, особено по време на диалог, и лесно може да

прерасне в лоши чувства или дори омраза. Вземете за пример това, което се случи на един скорошен диалог, когато един имам, по описания по-горе начин, ясно представи мюсюлманското виждане за отвъдното. Накрая един мюсюлманин взе думата, за да каже, че имамът е говорил вярно, но е пропуснал да спомене на присъстващите немюсюлмани, че ще горят в джехеннема, освен ако незабавно не приемат исляма. Този подход и начин на говорене напират обстановката и трябва да се избягват.

Мюсюлманите са в разногласие относно критериите, по които да се определи дали един човек ще отиде в дженнета, или в джехеннема. Някои наблягат, че критериите за влизане в дженнета са доста приобщаващи, защото се състоят в това да се вярва в Аллах и Съдния ден, да се върши добро и да се вярва в пратениците и в Свещените писания, изпратени на хората като напътствие към тази цел. Авторитетните разработки, поддържащи този възглед, включват *Тефсир терджуман-ил-Куран* от Ебу Келям Азад, *ел-Менар* от Рашид Рида, *ел-Мизан фи-т-тефсир-ил-Куран* от Мухаммед Хасан ет-Табетабай, както и някои трудове, повлияни от суфитски автори. В книгата си „Основните теми в Корана“, Приложение 2⁹⁷, Фазлур Рахман излага това разбиране за критериите за влизане в дженнета. В своята книга „Коранът: освобождаване и плурализъм“⁹⁸ Ферид Есак развива тезата на Фазлур Рахман, основавайки заключенията си на подробно проучване на подхода към другите религии, изложен в Корана.

Но мнозинството от *тефсири* (тълкувания на Корана), както от класическия, така и от модерния период, застъпват повече критерии за изключване. Освен че посочват като важни вярата в Аллах, Съдния ден, добрите дела, всички пратеници и всички Свещени писания, те също включват

97 Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'an* (Chicago: Biblioteca Islamica, 1980).

98 Farid Esack, *Qur'an: Liberation and Pluralism* (Oxford: Oneworld Publications, 1998).

вярата в Мухаммед (с.а.с.) като последен пратеник и в Корана като последното и непроменимо послание на Аллах до хората. Мнозинството от мюсюлманите приемат тази интерпретация.

Понякога един и същ кораничен аят се ползва като аргумент и от двете страни в дебата. Тези мюсюлмански учени, които използват инклузивната позиция в подкрепа на религиозния плурализъм и универсалността на ислямските ценности, подкрепят убеждението си, че някои евреи и християни ще отидат в дженнета, с айети като следния:

Онези, които вярват, и юдеите, и християните, и савбеите, онези [от тях], които вярват в Аллах и в Сетния ден, и вършат праведни дела, имат наградата си при своя Господар и не ще има страх за тях, и не ще скърбят
(ел-Бакара, 2: 62).

Противомислещите твърдят, че подобни айети се отнасят само за тези евреи и християни, които били живи по времето на изпратените до тях пратеници и преди Мухаммед (с.а.с.) да стане последният пратеник на Аллах. Те посочват, че когато бил попитан за участието на починалите, преди той да стане пратеник, Мухаммед (с.а.с.) отговорил, че ще бъдат съдени според изискванията на собствените си религии⁹⁹. Според тях много други айети потвърждават, че вярата в Мухаммед (с.а.с.) и Корана е от решаващо значение за влизането на хората в дженнета¹⁰⁰.

Но колкото до междурелигиозния диалог, прекаленото обсъждане на тези въпроси е непродуктивно. В края на краищата повечето мюсюлмани също не задълбават прекалено много в критериите за това кой ще влезе в дженнета или

99 Във връзка с Коран 2:62 виж Tafsir al-Zamakhshari, Tafsir al-Tabari и Tafsir Ibn Kathir.

100 Виж Коран 3:19, 3:84-85, 5:3 и 33:40. Тези и много други айети се използват от хората, които твърдят, че, за да бъде спасен в отвъдното, човек трябва да вярва в Мухаммед с.а.с и Корана.

джехеннема. Казват, че това зависи единствено от Аллах. Както беше обяснено по-горе, истинският въпрос, който стои пред междурелигиозния диалог, е как човек да се изразява и да изгражда мирни отношения, докато участва в диалог. Ислямът е религия, загрижена за земното, и затова е много заинтересована от мира на земята. Вярата в отвъдното е много важна част от исляма, но не бива да се загрозява от груб, провокативен език. Напротив, трябва да се обяснява внимателно и благоприлично, защото само Аллах знае кой ще влезе в дженнета. Най-добре е да се каже: „Не знам какво ме очаква в отвъдното. Аллах най-добре знае кой ще влезе в дженнета и кой – в джехеннема“. Коранът, с яркото си описание на Съдния ден, дава ясно да се разбере, че това може да реши само Аллах:

И щом се протръби с Рога, всички на небесата и на земята ще паднат безжизнени, освен за когото Аллах не е пожелал. После още веднъж ще се протръби и ето ги – станали – чакат! И ще засияе земята със светлината на нейния Господар. И ще бъде положена книгата [на делата], и ще бъдат доведени пратениците и свидетелите, и ще се отсъди между хората справедливо, и не ще бъдат угнетени. И напълно ще се въздаде на всеки за онова, което е вършил. Най-добре Той знае техните дела (ез-Зумер, 39: 68–70).

И все пак, макар че понякога е важно да се възприеме по-приобщаваща позиция относно другите религии, ще е сериозна грешка да се възприеме подобна позиция по всички въпроси. Ще е подвеждащо, ако мюсюлманските учени по време на диалог кажат, че всички религии имат универсален набор от вярвания или че ислямът включва всички религии. Такова допускане за инклузивност опровергава уникалното послание на исляма, както и специфичните исторически и религиозни традиции, които отличават исляма и го правят привлекателен.

Разбира се, мюсюлманите, които вярват, че междурелигиозният диалог е забранен, шумно провъзгласяват, че всички немюсюлмани са обречени. Мюсюлманското участие в междурелигиозния диалог призовава тези с крайни позиции да възприемат среден път, за да се избегнат остри разделения между мюсюлманите и да се запази единството на *уммата*. Това е особено важно за мюсюлманските общности на Запад, защото в момента те преживяват труден период. Имамите и мюсюлманските учени трябва да обединят усилия и да насочат общността към умереност. Това отваряне към другите ще облекчи натиска върху мюсюлманите, което ще им помогне по-правилно да следват примера на Пратеника (с.а.с.).

ДАР-УЛ-ИСЛЯМ

Този израз буквално означава „домът на исляма“ и се използва като антоним на израза *дар-ул-харб* (дома на войната). Има объркване при употребата на тези изрази. За някои *дар-ул-ислям* се отнася до тези страни или общности, където мюсюлманите са свободни да практикуват религията си. За други означава държава, която се управлява от мюсюлмани според *шерията*, без значение дали мюсюлманите са мнозинство, или малцинство.

Словосъчетанията *дар-ул-ислям* и *дар-ул-харб* не се срещат в Корана. Там се среща изразът *дар-ус-селям*: ***За тях е Домът на мира при техния Господар. Той е Покровителът им за онова, което са вършили*** (ел-Енам, 6: 127). ***На друго място в Корана се казва: Аллах призовава към Дома на мира и насочва когото пожелае по правия път*** (Юнус, 10: 25). Но според коментаторите тези айети се отнасят до отвъдното.

В Корана и хадисите се откриват някои други връзки в това отношение, които по-късно в историята дават основание за теологията на термините *дар-ул-ислям* и *дар-ул-харб*. Например Коранът казва: **„Когато меляикетата приберат душите на угнетилите себе си, ще им рекат: „В какво положение бяхте?“. Ще рекат: „Бяхме безсилни на земята“. Ще рекат: „Не беше ли просторна земята на Аллах, та да се преселите из нея?“. На тези мястото им е джехеннемът – и колко лоша участ е той“** (ен-Ниса, 4: 97). Или пък следният аят: **„Които повярваха и се преселиха, и се бореха чрез своите имоти и души по пътя на Аллах, и които приютиха и подкрепиха, те са близни един на друг. А които повярваха, ала не се преселиха – нямат нищо от вашата придобивка, докато не се преселят. И помолят ли ви за помощ в религията, ваш дълг е помощта, освен ако е срещу народ с договор помежду вас и него. Аллах съзира вашите дела“** (ел-Енфал, 8: 72). Имам Шейбани от ханефитската школа казва по отношение на този аят, че повелята да се емигрира от Мекка в Медина, е отменена още докато Пратеникът бил жив и на мюсюлманите им било позволено да останат в Мекка¹⁰¹.

Внимателното проучване на тези термини разкрива, че те са навлезли в обращение по време на политическата хегемония на Омеядския и Абасидския халифат. Мюсюлманските юристи вярвали, че на исляма е отсъдено да управлява света, и не се съмнявали във възможността за универсален халифат. Виждайки го като Божия повеля, вярвали, че целият свят трябва да живее под властта на исляма (*дар-ул-ислям*) в мир и сигурност. Съответно тези, които отказвали да

101 Omar Khalidi, “Living as Muslim in a Pluralistic Society and State: Theory and Practice”, Muslims’ Place in the American Public Square, edited by Zahid H. Bukhari et al. (Lanham, MD: AltaMira Press, 2009), pp.43-46. Относно конструирането на понятията Дом на мира и Дом на войната вижте цялата дискусия върху дебата на юристите през Средновековието.

живеят под властта на халифата, били наричани *дар-ул-харб* и подлежали на окупация. Хората на Писанието трябвало да плащат *джизие*, както се повелява в сура ет-Тевбе, 9: 29, а многобожниците трябвало да станат мюсюлмани. Коранът обаче определя евреите и християните като хора на Писанието (*Ехли китаб*) и като такива, когато по-късно Индия била окупирана от мюсюлманите, те не трябвало да приемат исляма и получили статут на хора на Писанието.

Едно задълбочено проучване на израза *дар-ул-ислям* ясно показва, че той е свързан с периода на политическа доминация на исляма и не отразява мнението на всички юристи по онова време. В потвърждение на това твърдение е достатъчно да се изучи случаят с Британска Индия. Когато британците отнели властта от мюсюлманите, първата им реакция била емоционална – както политически, така и религиозно. През 1803 година Шах Абдул Азиз обявил Индия за *дар-ул-харб*. По това време Сейид Ахмед, тръгвайки от северозападната погранична провинция, подел джихад, призовавайки пушунските племена да освободят Индия. След като мюсюлманите са задължени да се преселят в *дар-ул-ислям* и да водят война срещу *дар-ул-харб*, някои мюсюлмани се изселили от Индия, макар повечето да останали, включително и Шах Абдул Азиз. По-късно, приемайки реалността на ситуацията, мюсюлманските юристи в Индия започнали дебат дали Индия под британска власт представлява *дар-ул-харб*, или е *дар-ул-ислям*. Изхождайки от ханефитския фъкъх (право), много от тях стигнали до заключението, включително и някои от Деобандската семинария, че стига мюсюлманите да разполагат с религиозна свобода, дадена страна може да се смята за *дар-ул-ислям*¹⁰².

Добро четиво, с което може да се разбере съвременното измерение на този въпрос, е книгата „Мястото на мюсюлманите в американското публично пространство“. В първа

102 За повече подробности по въпроса вижте Peter Hardy, *The Muslims of British India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

глава, „Към един фъкх на малцинствата: някои размишления“, Таха Джабир ел-Елвани стига до заключението, че *дар-ул-ислям* е всяко място, където мюсюлманинът се радва на мир и сигурност, дори да живее сред немюсюлманско мнозинство. Ел-Елвани обяснява, че *дар-ул-харб* и *дар-ул-куфр* са места, където мюсюлманите живеят в опасност. Дори ако мнозинството там се придържа към исляма и ислямската култура, мюсюлманинът е задължен да се пресели в земя на свобода. Цитира възгледа на ел-Маверди, според който, ако един мюсюлманин може открито да практикува религията си в немюсюлманска земя, то тази земя се счита за *дар-ул-ислям* със самото му установяване там. Установяването в такава страна е за предпочитане, след като това вероятно ще е причина и други хора да приемат исляма. Ел-Елвани също така се позовава на имам ер-Рази, цитиращ мнението на еш-Шаши, според когото *дар-ул-харб* и *дар-ул-куфр* е по-добре да бъдат наричани *дар-ул-дава*, а *дар-ул-ислям* – *дар-ул-иджабе*¹⁰³.

Наскоро *дар-ул-улюм* в Деобанд нарече Индия под управлението на индуите *дар-ул-еман* (защитено и сигурно място). Заместник-ректорът на семинарията, Мевляна Абдул Халик, беше цитиран от „Хиндустан таймс“ (22 февруари 2009 г.) да казва, че мюсюлманите в Индия могат да практикуват религията си свободно и затова тя се явява *дар-ул-еман* за всички мюсюлмани.

Политическите, икономическите и социалните условия на съвременния свят са коренно различни. Живеем в, предполага се и до известна степен, демократичен свят (поне такъв е идеалът, друг въпрос е дали се прилага навсякъде), където всички граждани засвидетелстват вяроност към конституцията на страната – конституция, характеризираща се със свобода на мисълта и религията и право на

103 Taha Jabir al Alwani, "Toward the Fiqh of Minority: Reflections", Muslims' Place in the American Public Square, p.28.

собственост. Всички живеем заедно, мюсюлмани и немюсюлмани, в *дар-ул-ахд* (Дом на договореността), приели да спазват конституцията и получаващи в замяна сигурност и свобода.

ЗИММЕ

Терминът *зимме* означава обет (*ал-ахд*), гаранция (*ал-даман*) и сигурност (*ал-аман*). Думата *зимме* означава обета за защита от страна на Аллах, Неговия Пратеник и вярващите към всички немюсюлмани, живеещи под тяхно управление. Терминът няма нищо общо с гражданството. Всички хора, мюсюлмани и немюсюлмани, са равнопоставени граждани в ислямската държава (*ал-джинсия ал-ислямия*)¹⁰⁴.

Защо тогава терминът *зимме* е възприет по отношение на немюсюлманите? Исторически погледнато, групата, която е на власт, обикновено представляваща едно национално или социално групиране, е нарушавала правата на другите живеещи в страната. В по-стари времена големите племена подчинявали по-малките, живеещи в съседство. Практиката подчинените групи да бъдат преследвани и унижавани, за да може управляващият елит да доминира, не е рядкост, защото е метод за удължаване на властта и контролиране на икономическите ресурси. За да бъдат предпазени немюсюлманите от подобно потисничество и преследвания, бил възприет терминът *зимме*, който им осигурявал политическа, религиозна, социална и икономическа защита. Божият гняв грозил всеки мюсюлманин, който би нарушил правата на някой *зимме*.

104 A. Rahman I. Doi, *Non-Muslims Under Shari'ah* (Brentwood, MD: International Graphics, 1979), p.22. Also see Yusuf al-Qaradawi, *Ghayr al-Muslimun fi al-Mujtama al-Islami* (Al Qahirah, Egypt: Maktabah Wahbah, 1977), p.7.

Терминът *зимме* има дълбоки корени в арабската традиция. Арабите в своята политическа система практикували обичая на *дживар* (покровителство) или *зимме*. След сключване на споразумение по-силното племе защитавало по-слабото от всякаква агресия или преследване. Тази защита била въпрос на чест за по-силното племе и това гарантирало ефективността на *зиммета*. След като арабите приели исляма, приложили същата концепция за *зимме* спрямо немюсюлманите, за да им гарантират пълна защита и сигурност. Според Уотт християните вероятно били в по-добро положение като *зимми* под властта на арабите мюсюлмани, отколкото били под властта на византийските гърци. Същото казва и Томас Арнолд в книгата си „Учението на исляма“¹⁰⁵.

Терминът *зимме* целял да осигури уважение и свобода на немюсюлманите във времена, когато почти нямало толерантност. Има много хадиси, насърчаващи тази защита. Няма нищо отрицателно в този термин. Но политическият пейзаж на света, включително и на мюсюлманския свят, доста се е променил. Дори ако в съвременния свят бъде установена ислямска държава, ще е неподходящо да се употребява думата *зимме* в съвременен контекст¹⁰⁶.

ДЖИЗИЕ

Джизие, чийто корен означава компенсация, бил данък, плащан от *зиммите*, живеещи в мюсюлманска държава.

105 W. Montgomery Watt, *Islamic Political Thought* (Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1968), p.51. Also see: Thomas Arnold, *The Preaching of Islam: History of Propagation of the Muslim Faith* (New York: AWS Press, reprint of 1913 edition).

106 Дискусиите на Учредителното събрание на Пакистан, състояли се между 1947-56 година, относно думата *зимме* са интересен изследователски материал. За подробно изследване по темата виж Muhammad Shafiq, *Islamic Concept of a Modern State: A Case Study of Pakistan* (Lahore: Islamic Book Foundation, 1987).

Той е нещо като *зекята*. Подобно на *зекята* за мюсюлманите, тези *зимми*, които можели да си го позволят, плащали *джизие* на *държавата*. Дои обяснява, че *джизие*то освобождава немюсюлманите от плащане на *зекят*, макар че имали право да получават *зекят*, ако са бедни¹⁰⁷.

Данъкът *джизие* се базира на Корана: ***Сражавайте се с онези от дарените с Писанието, които не вярват в Аллах и в Сетния ден, и не възбращават онова, което Аллах и Неговият Пратеник са възбранили, и не изповядват правата вяра, докато не дадат налога [джизие] безусловно и с покорство*** (ет-Тевбе, 9: 29). Сурата, от която този аят е част, била низпослана през деветата година от хиджра – преселението на Пратеника в Медина. Ислямът се разпространил в Арабия и някои евреи и християни попаднали под мюсюлманско управление. Именно тогава самият Пратеник приложил концепцията за *джизие* към хората на Писанието, което продължило в ислямската история, докато съществувал халифатът. Мнозинството от коментаторите на Корана са единодушни, че *джизие*то е задължително само за тези християнски и еврейски мъже, които са годни да служат в армията, но тъй като са освободени от това, от тях се изисква да плащат определена компенсация в замяна. Тези, които не могат да си го позволят, са освободени от плащането му. *Джизие*то било символично и изключенията били много¹⁰⁸. Мухаммед Есед превежда думата *джизие* като „данък за освобождаване“. Той казва, че немюсюлманите, на които по-късно през историята им било позволено да се включат в мюсюлманската армия, били освободени от плащането на *джизие*¹⁰⁹.

107 Doi, Non-Muslims, p.55.

108 Виж коментара върху сура ет-Тевбе, 9:2 9 в Yusuf Ali, The Meaning of the Holy Qur'an (Beltsville, MD: Amana Publications, 2003).

109 Muhammad Asad, The Message of the Qur'an (England: The Book Foundation, 2003).

Мюфтията Мухаммед Шафи в своето разяснение към айета казва, че този данък първоначално се прилагал към хората на Писанието, а после, още по времето на Пратеника, и към *меджусите* (огнепоклонниците). Мушриците от Мекка обаче не били включени. На тях им бил предоставен изборът да приемат исляма или да напуснат областта. Според Ебу Ханифе от всички немюсюлмани, включително индуси, будисти и други, се изисква да плащат *джизие*, ако могат да си го позволят¹¹⁰.

Зекятът е една от основите на исляма и никой, [който отговаря на условията] не може да бъде освободен от плащането му. При *джизиято* не е така. Предава се, че Пейгамберът при смъртта на сина си Ибрахим казал, че щял да освободи всички копти от плащането на *джизие*, ако Ибрахим бил останал жив, в знак на почит към него. Майката на Ибрахим била коптка¹¹¹. Съобщава се също така, че немюсюлманското племе Бену Таглиб помолило халифа Омер да плащат *зекят* вместо *джизие*, защото чувствали това като унижение. Казва се, че Омер им позволил¹¹².

Което беше казано по-рано за *зиммите*, важи и за *джизиято*. Реалностите на политическата и икономическата, включително и данъчната система, в съвременния свят доста са се променили. Постоянно променящите се условия изискват нов поглед към Корана и суннета, що се отнася до приложението им към взаимоотношенията между мюсюлмани и немюсюлмани.

110 Mawlana Mufti Muhammad Shafi, Maarif al-Qur'an, in Urdu, (Karachi: Idara Maarif, 1989). Виж тефриса му върху Коран 9:29.

111 Muhammad Hamidullah, Introduction to Islam (Paris: Center Cultural Islamique, 1969), p.149.

112 Thomas Arnold, The Preaching of Islam, pp.49-50. See also Majid Khudduri, War and Peace in the Laws of Islam (Baltimore: John Hopkins Press, 1955), pp.198-99.

МИРНО СЪЖИТЕЛСТВО, РЕЛИГИОЗНИ И ЧОВЕШКИ ПРАВА

Името на исляма идва от неговата посветеност на мира (*селям*), едно от имената на Аллах е *ес-Селям* (Даряващият мир). По този начин мирният живот и съжителство са поставени в самия център на това, което ислямът изисква от мюсюлманите. Изхождайки от тази реалност, Коранът е много заинтересован от прекратяване на племенните, етническите и религиозните вражди и поощряване на мирното съжителство. Дотолкова е застъпено това, че някои мюсюлмани вярват, че Всеобщата декларация за правата на човека, приета от ООН, и Законът за правата в Конституцията на Съединените щати са повлияни от Корана¹¹³. Следват някои коранични концепции, които призовават към опазване на човешкото достойнство, проявяване на уважение и постигане на мирно съжителство на този свят:

Правото на живот: Коранът отстоява святостта и абсолютната ценност на човешкия живот:

Заради това предписахме на синовете на Израил, че който убие човек не за човек или заради покварата му по земята, той сякаш е убил всички хора. А който спаси човек, той сякаш е спасил всички хора. Дойдоха при тях Нашите пратеници с ясните знаци. После мнозина от тях подир това престъпваха на земята. (ел-Маиде, 5: 32)

***Кажси:* „Елате аз да прочета какво ви възбранява вашите Господар! Нищо с Него да не съдружавате! И се отнасяйте с добро към двамата родители! И не убивайте своите рожби поради бедност! Ние храним и вас, и тях. И не доближавайте скверностите – и явните от тях, и скритите! И не убивайте човек – това Аллах е възбранил, освен по право! Това ви повелява Той, за да проумее-те!“** (ел-Енам, 6: 151)

113 Azizah al-Hibri, "Islamic Constitutionalism and the Concept of Democracy", Journal of International Law, no 24 (Winter 1992): p.127.

Това послание се среща и на други места в Корана.

Религиозна свобода: Коранът смята, че религиозният плурализъм трябва да се уважава:

И ако твоят Господар пожелаеше, на земята щяха да повярват всички до един. Нима ти ще принудиш хората да повярват? (Юнус, 10: 99)

И ти низпослахме Корана с истината, за да потвърди Писанията преди него и да бъде техен свидетел. И отсъждай помежду им според онова, което Аллах е низпослал, и не следвай страстите им вместо истината, която си получил! За всеки от вас сторихме закон и път. И ако желаше Аллах, щеше да ви стори една общност, но [така стори] за да ви изпита в онова, което ви е дарил. И надпреварвайте се в добрините! Завръщането на всички вас е при Аллах и Той ще ви разкрие онова, по което бяхте в разногласие. (ел-Маиде, 5: 48)

И кажи: „Истината е от вашия Господар. Който желае, да вярва, а който желае, да остане неверник! Ние приготвихме за угнетителите Огъня, загражденията на който ги обкръжават. И ако викнат за помощ, ще им се помогне с вода като разтопен метал, която изпича лицата. Колко гнусно е такова питие и колко лошо място е там за отсядане!“ (ел-Кехф, 18: 29)

Няма принуда в религията: Коранът забранява насилствената конверсия и всяко възпрепятстване на религиозната свобода: **Няма принуда в религията** (ел-Бакара, 2: 256). Аллах повелил на Мухаммед (с.а.с.), който много искал мекканците да приемат исляма: **Ако Аллах бе пожелал, не биха Го съдружавали. Не те сторихме Ние да си им надзирател и не си им разпоредител** (ел-Енам, 6: 107).

Уважение към другите религии и религиозни общности: Коранът забранява на мюсюлманите да използват обиден език спрямо другите религии: **И не хулете онези, които зоват други освен Аллах, за да не похулят и те Аллах несправедливо, без да знаят! Така разкрасихме**

за всяка общност делата ѝ. После при техния Господар ще бъдат върнати и Той ще ги извести какво са правили (ел-Енам, 6: 108). В този айет *уммет* (религиозна общност) и *зеййена* (красиво и привлекателно) са използвани заедно, за да се покаже, че Аллах е направил религиозните предписания – *шерията* (свещения закон) и *минхеджа* (културните ценности) – на всяка общност привлекателни и интересни в очите на членовете ѝ. Следователно Коранът иска от мюсюлманите да проявяват уважение към *шерията* и *минхеджа* на другите и да не ги обиждат. Тази заповед, която се среща из целия Коран, цели да увери, че религиозният плурализъм е уважаван и че ритуалите и вярванията на всяка религиозна общност са защитени и ценени.

Да се говори почтено за пратениците, основателите и видните представители на другите религии:

Мир за Ибрахим! Така награждаваме Ние благодетелните. Той бе от Нашите вярващи раби. (ес-Саффат, 37: 109–111)

И дадохме на Муса Писанието, и подир него изпратихме един след друг пратениците, и дадохме на Иса, сина на Мерйем, ясните знаци, и го подкрепихме със Светия дух. (ел-Бакара, 2: 87)

И както стоеше, молейки се в светилището, меляикетата го призоваха: „Аллах те благовества с Яхя (Йоан), който ще потвърди Слово от Аллах, ще бъде господар, целомъдрен и пратеник от праведниците.“ (Ал-и Имран, 3: 39)

И когато меляикетата рекоха: „О, Мерйем, Аллах те избра и те пречисти, и те избра над жените от народите! О, Мерйем, смири се пред своя Господар и сведи чело до земята в седжде, и се кланяй с покланящите се!“ (Ал-и Имран, 3: 42–43)

Когато меляикетата рекоха: „О, Мерйем, Аллах те благовества за Слово от Него. Името му е Месията Иса, синът на Мерйем, знатен в земния живот и в отвъдния, и е от приближените [на Аллах].“ (Ал-и Имран, 3: 45)

Защитаване и уважаване на всички места за поклонение:

...И ако Аллах не отблъскваше едни хора с други, щяха да бъдат разрушени и манастирите, и църквите, и синагогите, и джамииите, където името на Аллах се споменава много. Аллах ще подкрепи онези, които Го подкрепят. Аллах е всемогъщ. (ел-Хадж, 22: 40)

Хората да се уважават без значение от религията им:

Между вярващите и юдеите, и сабеите, и християните, и магите, и съдружаващите наистина Аллах ще отсъди в Деня на възкресението. Аллах на всяко нещо е свидетел. (ел-Хадж, 22: 17)

О, хора, Ние ви сътворихме от един мъж и една жена, и ви сторихме народи и племена, за да се опознавате. Най-достоеен измежду вас при Аллах е най-богобоязливият. Аллах е всезнаещ, сведущ. (ел-Худжурат, 49: 13)

В един всеизвестен хадис Пратеникът Мухаммед (с.а.с.) казва:

О, хора, вашият Господар е Един и вашият баща [Адем] е един. Арабинът не превъзхожда неарабина и обратно, нито белият – чернокожия, или обратно; превъзходство има единствено по отношение на праведността¹¹⁴.

Свобода на словото и сдружаването: Коранът използва (съвещаване) като начин да обезсърчи авторитаризма и абсолютизма и да поощри хората да изразяват недоволството си по един цивилизован начин. Всъщност 42-ра глава се нарича сура *еш-Шура*, за да се подчертае колко е важно да се уважават различията в мненията, свободата на изразяване и свободата на сдружаване. Коранът говори много одобрително за тези, които служат на Аллах и живеят със съзнанието за Него, казвайки: **...и по делата се съвещават помежду си** (*еш-Шура*, 42: 38).

Коранът казва на Мухаммед (с.а.с.) да уважава искрено то мнение на опонентите си и да се съвещава с тях:

114 Ahmad ibn Hanbal in the section of "al-Ansar", hadith no. 22978.

По милост от Аллах ти се смекчи спрямо тях. А ако беше груб, с жестоко сърце, щяха да се разотидат от теб. Извини ги и моли за опрощението им, и се съветвай с тях по делата! А решиш ли [нещо], уповавай се на Аллах! Аллах обича уповаващите се Нему (Ал-и Имран, 3: 159).

Този айет бил низпослан когато, точно преди битката при Ухуд, лицемерите предали Мухаммед (с.а.с.) и мюсюлманите. Пейгамберът (с.а.с.), след като свикал *шура*, разбрал, че част от хората предпочитат да защитават Медина отвътре. Но мнозинството искали да се сражават с нападателите вън от града. Той приел мнението на мнозинството. Когато 1000-та войници излезли, за да се изправят срещу врага, 300 от тях се върнали с довода, че мнението им не било уважено. Това предателство се случило в критичен момент. Макар мюсюлманите, които останали предани, да претърпели тежки загуби по време на последвалата битка, те все пак оцелели. Мухаммед (с.а.с.) бил ранен, а чичо му Хамза загинал като мъченик. Дори след случилото се Пратеникът (с.а.с.) не забранил на тези предатели да участват в *шурите* му¹¹⁵.

Диалогът и комуникацията трябва да се провеждат в атмосфера на уважение: Коранът призовава хората да говорят учтиво помежду си, без значение от повода, и особено когато обстановката е напрегната или по време на разногласие: ***И спорете с хората на Писанието само по най-хубавия начин*** (ел-Анкебут, 29: 46) е послание, което се повтаря често. Като цяло Аллах повелява учтивост, дори до степен човек да опитва да се представи по-добре от съседа си: ***И щом ви поздравят с поздрав, поздравете с по-хубав от него или отвърнете със същия! Аллах за всяко нещо държи сметка*** (ен-Ниса, 4: 86). Пратеникът „не оскъряваше другите, не говореше лошо, нито проклинаше. Ако искаше да порицае някой от нас, казваше: „Какво му е?

115 За повече подробности виж Shafi, Tafsir al-Maarif al-Qur'an, vol. 2.

Да полепне прах по челото му¹¹⁶. Тук е използвана думата *тураб* (букв. прах/пръст). Когато мюсюлманин прави седжде, по челото му полепва прах. Вероятно когато Пратеникът бил недоволен от някого, казвал тези думи, може би в смисъла на „Подчини се на Аллах“.

ОСНОВНИ ТОЧКИ

- Коранът използва *те'аруфу*, *ислях*, *ихсан*, *мюджаделе*, *ел-хикмету ве-л мевизат-ул-хасене*, *те'авун*, *истебик-ул-хайрат* и подобни термини, за да насърчава междурелигиозното разбирателство и мирното съжителство.
- Коранът признава съществуването на религиите, за родили се преди исляма, и набляга на мирното съжителство с тях чрез концепции като *дин ул-фитра*, *ед-дин-ул-ханиф* и *Ехли китаб*.
- Докато набляга на изграждането на мостове и уважителното отношение, Коранът също така подчертава уникалната позиция на исляма сред останалите религии, както и уникалността на мюсюлманската общност.
- Думата *къфир* има много значения. *Ехли китаб* са вярващи в смисъл, че вярват в един Бог. Когато *къфир* се използва по отношение на тях, се има предвид, че не приемат Корана и пророчеството на Мухаммед (с.а.с.).
- Думата *вели* означава „покровител“ или „защитник“, а не просто „приятел“. Мюсюлманите трябва да имат приятелства с немюсюлмани, да си разменят подаръци с тях, да ги посещават, когато са болни, и да уважават своите съседи немюсюлмани.

116 Sahih al-Buhari Kitab al-Adab, hadith no. 6031.

- Кораничната концепция за човешките права и задължения е подобна на тази, която откриваме в Закона за правата в Конституцията на Съединените щати и във Всеобщата декларацията за правата на човека, приета от ООН.

ВЪПРОСИ ЗА ОБСЪЖДАНЕ

- Сами намерете кораничен аят в подкрепа на междурелигиозния диалог, така както го разбирате.
- Сещате ли се за аят, който да е против религиозния диалог?
- Какъв би бил най-подходящият начин да се разясни ислямът на немюсюлмани?
- Според вас от опита, който имате до момента, какви други предизвикателства може да срещнат мюсюлманите, които се интересуват от междурелигиозен диалог?

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ОТНОШЕНИЕТО КЪМ НЕМЮСЮЛМАНИТЕ В СИЙЕРА НА ПРАТЕНИКА (С.А.С.) И МЮСЮЛМАНСКАТА ИСТОРИЯ

Коранът, хадисите, ислямската традиция и история ни дават много примери за мирни междурелигиозни отношения. Без значение дали са били малцинство, или мнозинство, мюсюлманите винаги са търсели контакт с другите религиозни общности. Тази глава разглежда няколко примера, с които цели да илюстрира богатството и дълбочината на ислямския призив към междурелигиозен диалог и мирни отношения. Животът на Пратеника е изпълнен с примери за толерантност и учтив мирен призив към Словото на Аллах, отправян към тези, които не вярват, дори още в началото на исляма. Разбира се, една кратка глава може да представи само няколко от множеството примери.

Преди всичко важно е да се отбележи влиянието на личния пример на Пратеника като човек, който винаги предпочитал диалога. Това влияние произтича от уникалния му авторитет, за който свидетелства следващата случка. Айше (р.анха), една от съпругите му, веднъж била попитана за

духовните и морални качества на съпруга си. В отговор попитала: „Нима не четете Корана?“. Отговорили: „Напротив [четем го]“. При което тя казала: „Пратеникът беше жив Коран¹¹⁷“. С други думи, той е перфектно възплъщение на ученията на Корана.

Коранът възхвалява Пейгамбера като пратеник, който е милост и благодат за световите (ел-Енбия, 21: 107) и озаряващ светилник (ел-Ахзаб, 33: 46), и изисква от хората да вземат живота му за пример (ел-Ахзаб, 33: 21). Когато Айше била попитана за морала му, отговорила: „Не беше похотлив, нито пък се провикваше по пазарите. Не отвръщаше на злото със зло; напротив, проявяваше търпение и прощаваше¹¹⁸“. В същия хадис се споменават и други от неговите качества.

Мекканците, безразлични или пък вероятно уплашени от образцовите му личностни качества, преследвали него и последователите му и накрая наложили пълен социоекономически бойкот срещу тях, което ги принудило да живеят в изолация и бедност. Но по-късно, когато мекканците били сполетени от остър недостиг на храна и мнозина умирали от глад, неговият непримирим враг, Ебу Суфян, се обърнал към него с молба: „Прави дуа за мекканците. Умират“. Мухаммед (с.а.с.) вдигнал ръце в молитва и Аллах, със Своята милост, изпратил обилен дъжд и прекратил глада¹¹⁹. От самото начало на пратеничеството си Пейгамберът постоянно се стараел да поддържа мирното съжителство с враговете си и уважавал религията и вярванията им. Под-

117 Abu Dawud, "Chapter on Night Prayer", Book of Prayer, hadith no. 1342; Ibn Hanbal in the section of "al-Ansar", hadith no. 23748.

118 Al-Tirmidhi, "Chapter on the Characters of the Prophet", Book of Righteousness and Relationship, hadith no. 2016; Ibn Hanbal in the section of "al-Ansar", hadith no. 24889.

119 Al-Bukhari, "Chapter: Commentary on 'Our Lord! Remove the penalty from us, for we do really believe,'" Book of the Interpretation of the Qur'an, hadith no. 4547.

крепял свободата на мисълта и проповядването¹²⁰. Това прави живота му чудесен пример за следване от мюсюлманите в усилията ни да развием добри взаимоотношения помежду си и с немюсюлманите. Следвайки примера на Мухаммед (с.а.с.), ние ставаме търпеливи, мъдри, грижовни и справедливи хора. Заставаме в подкрепа на страдащото човечество, на справедливостта и на общото благо, без значение от раса, пол, цвят на кожата и религия. Това е истинският призив и примерът на всички пратеници, включително и Мухаммед (с.а.с.). Такова трябва да е и поведението на всички мюсюлмани.

ОТНОШЕНИЕТО НА ПРАТЕНИКА МУХАММЕД (С.А.С.) КЪМ МЕККАНЦИТЕ

Преследванията на мекканците се засилили до степен на мюсюлманите да бъде наложен пълен социоекономически бойкот под формата на несправедлив договор, замислен така, че да ги лиши от всякаква помощ и удобство. За да гарантират сигурността си, мюсюлманите и поддръжниците им били принудени да потърсят убежище при Ебу Талиб. Договорът бил в сила три години, през които били принудени да ядат дървесни листа и кожата на умрели животни. Отдалеч се чувал плачът на умиращи от глад деца. Много мюсюлмански жени и деца загинали от глад. Въпреки това варварско отношение обаче Мухаммед (с.а.с.) никога не направил два мекканците да бъдат погубени¹²¹.

120 Относно качествата и поведението на Пратеника (с.а.с.), виж Safi-ur-Rahman al-Mubarakpuri, *Al-Rahiq al-Makhtum*(USA: Maktabah Dar-us-Salam, 1996), pp.492-503.

121 Ibid., pp.117-20.

Друг път през същия период Мухаммед (с.а.с.) отишъл до Таиф, процъфтяващ град в близост до Мекка, и призовал жителите му към исляма. Противно на надеждите и очакванията си, бил посрещнат с голяма враждебност. Успял да се види с някои от роднините си и техни приятели и да им представи исляма, но дори след няколко дни враждебността на хората не спаднала. Затова решил да си тръгне. Сякаш за да го накарат да си замине по-бързо, жителите на Таиф го освиркваели, докато минавал по улиците, замеряли го с камъни и го гонили няколко километра. От раните на главата му се стичала кръв, при което Пратеникът много се изтощил и седнал да си отпочине до оградата на една лозова градина. Оправил дуа към своя Господар, разказвайки какво се е случило, умолявайки го за милост. В отговор Аллах изпратил меляикето Джебраил заедно с меляикето на планините. Поискали от Пратеника да им позволи да разрушат Таиф и Мекка. Но той ги помолил да не го правят и казал: *„По-скоро бих искал някой от потомството им да служи на Аллах, Всемогъщия, Който няма съдружници“*¹²².

След като ислямът затвърдил положението си в Медина, Ебу Яли, лидерът на Таиф, който подстрекавал децата да хвърлят камъни по Пратеника, отишъл там на поклонение. Виждайки го да влиза в Джамията на Пратеника, Мухаммед (с.а.с.) се изправил, за да го посрещне, и го настанил до себе си в знак на уважение. Пратеникът (с.а.с.) не казал нищо за лошия начин, по който се отнесли с него в Таиф. И въпреки това, когато след години Айше (р.анха) го попитала кое от сполетелите го неща го е засегнало най-дълбоко, той споменал Таиф. Изключителната прошка и щедрост, които Пратеникът проявил към бившия враг, а и към много други, които го карали да страда, днес са рядко срещани дори сред много религиозните мюсюлмани¹²³.

122 Ibid., p.138.

123 Ibid., pp.136-37. For the incident in Ta'if, see Majid Ali Khan, Muhammad: The Final Messenger (Delhi: Idara-i Adabiyat, 1980), pp.91-94.

МУХАММЕД (С.А.С.) СЕ МОЛИ ЗА ПОБЕДА НА ВИЗАНТИЙЦИТЕ СРЕЩУ ПЕРСИЙЦИТЕ

В политическия конфликт между Византийската и Персийската империя младата мюсюлманска общност симпатизирала на християнска Византия, докато мекканските езичници се молели зороастрийска Персия да победи. След като персийците победили византийците, които изгубили Сирия и Палестина, представляващи голямата част от близко-източните им територии, мекканците започнали да се подиграват на Мухаммед (с.а.с.) и последователите му: „Трябва да се отървем от вас, както персийците се отърваха от византийците“. Без да се обезкуражава и обезсърчава, Мухаммед (с.а.с.) се молел за победа на византийците. При което Аллах низпослал следните айети: ***Ромеите бяха победени на най-близката земя. Но след поражението им те ще победят след няколко години. На Аллах е повелата и преди, и след това. В този ден вярващите ще ликуват*** (ер-Рум, 30: 2–4). Така и станало няколко години по-късно, когато византийците си възвърнали контрола над изгубените територии.

Тази случка показва, че Пратеникът се стараел да разбере кои религии са най-близки до исляма, и след това да установи по-добри отношения с тях. Макар че е изключително важно да се изграждат добри отношения с всички, с някои е по-лесно, отколкото с други. Мюсюлманите, живеещи на Запад, могат изцяло да се възползват от методологията на Пейгамбера в изграждането на междурелигиозни отношения.

ХРИСТИЯНСКИЯТ ЦАР НА ЕТИОПИЯ ПОСРЕЩА ТОПЛО МЮСЮЛМАНСКИТЕ БЕЖАНЦИ

Следва друг пример за начинанията на Мухаммед (с.а.с.) да изгражда мостове с християните. Заради влошаващата се обстановка в Мекка той търсел начини да облекчи страданията на последователите си. Когато Пратеникът научил, че негусът (кралят) на Етиопия е праведен християнин, разрешил на последователите си да потърсят убежище там с надеждата, че той ще ги защити.

Група от шестнадесет мюсюлмани напуснали Мекка през нощта. Когато езичниците научили за отпътуването им, много се разстроили, защото не искали мюсюлманите да се сдобият със сигурно убежище. Затова изпратили група млади мъже да хванат мюсюлманите, преди да са достигнали Етиопия. Въпреки това те успели да пристигнат невредими. Тогава мекканците изпратили делегация до негуса, носеща със себе си скъпи дарове, с искането да изпрати тези „бунтовници“ обратно в Мекка. Казали му, че „бунтовниците“, възгордели се със своя ислям, обиждали не само потомствените вярвания на мекканците, но също така и вярванията на християните.

Негусът бил справедлив човек и повикал мюсюлманите в двореца си, за да изложат и своята гледна точка. Джафер ибн Ебу Талиб засвидетелствал новата си вяра и когато бил помолен да прочете нещо от Корана, прочел част от сура Мерйем. Докато слушал, етиопският владетел заплакал толкова силно, че брадата му се намокрила. Когато се опомнил, казал на мекканците, че това Откровение и Откровението, дадено на Иисус, идват от едно и също място. При което отказал да предаде обратно мюсюлманите и върнал даровете на мекканците. Отчаяни, те му казали, че мюсюл-

маните смятат Иисус само за Божий слуга, но не и за Негов Син, и че Мухаммед (с.а.с.) отхвърлял Троицата. Запитан за това, Джафер прочел частта, в която се казва, че Иисус е само Божий слуга и Негов пратеник; слово и дух, с които Бог дарил Дева Мария (Мерйем, 19: 16–36). Чувайки това, негусът казал: „И така да е, вярваме! Благословени да сте вие и Господарят ви“. И помолил делегацията да напусне, като казал на мюсюлманите, че могат да останат на сигурно място в страната му колкото пожелаят¹²⁴.

Тези примери показват как силните междурелигиозни отношения помогнали на християни и мюсюлмани в момент на необходимост. Ранните мюсюлмани съчувствали на християните заради загубата им от зороастрийците и се молели скоро да победят. После, когато ранните мюсюлмани имали необходимост от убежище, намерили такова при християнския управник на Етиопия. Като цяло добрите междурелигиозни отношения не само спомагат за разбирателство, но също така са причина за добри обществени отношения и подкрепа по време на кризи. Много мюсюлмани, живеещи на Запад, след 11 септември с радост откриха, че могат да разчитат на такава подкрепа. Това не беше случайно; ангажираността им с междурелигиозния диалог отпреди това беше изградила силни мостове, които им послужиха добре във време на необходимост.

МУХАММЕД (С.А.С.) В МЕДИНА

Когато Мухаммед (с.а.с.) и сподвижниците му се преселили в Медина, той се постарал да направи от Медина град пример за мирно съжителство. Това не било лесно начинание,

124 Al-Mubarakpuri, Al-Rahiq al-Makhtum, pp.99-104.

защото той трябвало да помири три различни и често враждебни една към друга групи:

- Мюсюлманите: Коранът нарича тези мюсюлмански преселници *мухаджирун* (имигранти), а приелите исляма и приютилите ги – *енсар* (помощници). Племената на енсарите обаче враждували помежду си. Пратеникът (с.а.с.) трябвало да намери начин да ги помири, докато заселвал сред тях мухаджирините.
- Езическите племена: Евс и Хазрадж били сред многото идолопоклоннически племена, живеещи във и около Медина. Някои от тях били приятелски настроени; други били много враждебни към тези имигранти. За да може в Медина да има мир, Мухаммед (с.а.с.) трябвало да изгради отношения с тях.
- Еврейските племена: вследствие на преследванията от страна на Византия в Медина се установили няколко еврейски племена. Те били възприели арабското облекло, както и някои местни обичаи, и говорили арабски като роден език. Но запазили обособеността си като група поради това, че останали верни на еврейското си наследство. Тези племена били богати и имали силно икономическо влияние в Медина.

Бидейки наясно, че положението на мюсюлманите в Медина е застрашително несигурно, Мухаммед (с.а.с.) първо установил единство помежду им. След това, срещайки се с водачите на различните еврейски и езически племена, ги убедил да подпишат договор за взаимна подкрепа и защита. Някои от клаузите по договора с евреите гласели:

- Мюсюлманите и евреите са един *уммет*. Евреите ще изпълняват своята си религия и мюсюлманите – своята.
- Евреите поемат собствените си разноски, както и мюсюлманите – своите.

- В случай на нападение от трета страна, другата е задължена да се притече на помощ на съюзника си.
- Всяка от страните трябва да се съветва с другата, а отношенията помежду им трябва да се основават на справедливост, като всякакво злодеяние е напълно изключено.
- Нито трябва да върши нещо, което може да бъде във вреда на другата страна.
- Ако някоя от страните бъде онеправдана, трябва да ѝ се помогне.
- Евреите трябва да допринасят за разходите за войната дотогава, докато се бият редом с мюсюлманите.
- Сигурността и неприкосновеността в Медина на всеки, подписал договора, е гарантирана.
- Ако възникне спор между подписалите страни, следва да се разреши от Аллаха, Възвишения, и Неговия Пратеник.
- Подписалите страни трябва да наложат търговски бойкот срещу Курейш и да не помагат на това племе по никакъв начин.
- В случай на чуждо нападение всяка от страните трябва да допринася за защитата на Медина в района, който населява.
- Този договор не възпрепятства никоя от страните да търси законно възмездие¹²⁵.

125 Ibid., pp.197-98; Haykal, *The Life of Muhammad*, pp.179-83; Khan, *Muhammad: The Final Messenger*, pp.116-20. Договорът съдържа петдесет и един члена, за пълния му текст вижте Sultan Ahmed Qureshi, *Letters of the Holy Prophet* (Karachi: International Islamic Publishers, n.d.), pp.31-37; Ibn Hisham, *Al-Sirah al-Nabawiyyah*, vol. 1, pp.178-79. Вижте също така Muhammad Hamidullah, *The First Written Constitution in the World: An Important Document of the Time of the Holy Prophet* (Sh. Muhammad Ashrail, 1975). (Договорът бил подписан от мюсюлманите, както и от някои еврейски и езически племена от Медина. Това е показателно за значението, което Пратеникът Мухаммед (с.с.) отдавал на мирното съжителство и свободата на религията и мненията.)

Абдел Рахман Азам, първият Генерален секретар на Арабската лига, наречен от *Ню Йорк Таймс* „един от най-големите държавници на съвременния ислям“, пише:

*Договорът [между мюсюлманите и евреите] се равнявал на споразумение за мирно съжителство и отбранителен съюз за сътрудничество срещу агресия, целящ да защити група от малки държави, всяка от които, съгласно разпоредбите на договора, управлявала собствените си хора и имала свободата да проповядва собствената си религия. Страните по договора се ангажирали да си оказват помощ и да защитават взаимно религиите си от всеки, който искал да причини вреда на земите и хората им. Така гарантирали свободата на вярата, както и свободата да се проповядва на хора от страните по договора, въпреки различните им вярвания*¹²⁶.

Пратеникът Мухаммед (с.а.с.) предпочитал изграждането на отношения с евреи заради религиозните учения, които свързват двете религии. Това е причината Коранът да нарича евреите, както и християните, „хора на Писанието“. Освен всичко друго, което трите религии споделят помежду си, е и вярата им в Единия Бог. Въпреки че мюсюлманите трябва да се стараят да изградят междурелигиозни отношения с всички групи, на междурелигиозните отношения с евреи и християни трябва да се даде предимство.

ХРИСТИЯНСКАТА ДЕЛЕГАЦИЯ ОТ НЕДЖРАН

Хората в Неджран, разположен на юг от Мекка по пътя за Йемен, били предимно християни. Един ден делегация от шестима политически и религиозни водачи от Неджран дошла в Медина, за да се срещне с Пратеника Мухаммед (с.а.с.).

126 Abd al-Rahman Azzam, *The Eternal Message of Muhammad* (Cambridge: Islamic Texts Society, 1993), p.128.

Той и сподвижниците му ги посрещнали и им позволили да останат в Джамията му. Там разговаряли с него за Иисус (Иса), казвайки му, че е Божий Син. В отговор той прочел аyeti от сура Ал-и Имран, 3: 36–64. Приятелският диалог продължил и на втория ден, като и двете страни представили своите аргументи.

След като никоя от тях не отстъпила от първоначалните си позиции, решили да призват Бог да изпрати *мубахале* (проклятие) над тази страна, която не е права. Това било често разпространена практика сред религиозните групи и фигури по онова време; всъщност било начин да се каже, че Бог (Аллах) ще „отсъди“ в спора. Двете страни се разбрали на следващата сутрин водачите им да дойдат със семействата си и да призват за проклятие върху другата група. Пратеникът дошъл с дъщеря си Фатима, зет си Али и внуците си Хасан и Хюсеин. Делегацията от Неджран не дошла, оттеглила се, като вместо това подписала мирен договор¹²⁷. Оттогава една от колоните в Джамията на Пратеника, около която се събирала делегацията, е известна като *устуванат-ул-вефуд* (колоната на делегатите). Макар от тази джамия много други подобни паметници да са премахнати, този символ все още стои. Много от имамите, участващи в дискусиите от 9–10 юни 2006 година, на които се основава това ръководство, я видяха с очите си.

СПОРАЗУМЕНИЕТО ПРИ ХУДЕЙБИЙЕ

След битката при Рова политическият живот в Медина най-накрая се стабилизирал. Притесняващите се от заплахите

127 Al-Mubarakpuri, Al-Rahiq al-Makhtum, pp.450-51. Относно договора виж Qureshi, Letters of the Holy Prophet, p.41. Относно молитвите им в джамията виж Tafsir ibn Kathir (3:61). Abd al-Malik ibn Hisham, в своята Al-Sirah al-Nabawiyyah описва отношението към делегацията.

на Мекка арабски племена сключили договори за взаимопомощ и сътрудничество с мюсюлманите. На следващата година Мухаммед (с.а.с.) искал да изпълни *умре* (малкото поклонение) в пълен мир. Скоро оповестил намерението си и поискал хората да се присъединят към него. Казал им, че след като не отиват на битка, всеки трябва да държи меч си прибран в ножницата. Около 1400 мюсюлмани се отправили към Мекка, облечени в *ихрам* (поклонническо облекло). Но когато стигнали при Худейбийе, им било казано, че мекканците няма да ги допуснат в града. Пратеникът (с.а.с.) призовал хората си да използват дипломация, за да разрешат въпроса по мирен път.

Двете групи били на противоположни позиции. Мекканците искали да се сражават; Мухаммед (с.а.с.) искал да сключи мир. Мекканците опитали да провокират битка, като поставили трудно приемливи условия. Мухаммед (с.а.с.) бил готов да ги приеме, стига да виждал надежда. Мюсюлманите се разгневили, когато подписал договор, който смятали за унизителен¹²⁸. И все пак този договор е доказателство за желанието на исляма и на Пейгамбера за мирно съжителство с хората без значение от религиозната или културната им принадлежност. Сухейл ибн Амр го подписал от името на мекканците, а Пратеникът – от името на мюсюлманите. Той се състои от следните точки:

- Страните няма да воюват в следващите десет години.
- По време на този период всеки член на всяка от страните ще се радва на сигурност и никой от едните няма да вдига меч срещу някой от другите.
- Ако някой от Курейш отиде в Медина, той следва да бъде върнат [обратно на мекканците]; ако някой мюсюлманин се върне в Мекка, няма да бъде връщан.

128 За повече подробности виж Haykal, The Life of Muhammad and al-Mubarakpuri, Al-Rahiq al-Makhtum.

- Племената от Арабия са свободни да сключват договори с която и да е от двете страни.
- Мюсюлманите трябва да се върнат в Медина, без да извършат умре. Следващата година ще могат да извършат умре и да останат в Мекка най-много три дни.
- Трябва да дойдат невъоръжени, а мечовете им, прибрани в ножниците, да се държат в торбите с багажа¹²⁹.

Този договор показва, че Пратеникът предпочитал мира дори с цената на това да разочарова някои от близките си последователи. Той знаел, че мирът ще позволи на мюсюлманите да общуват с немюсюлмани, да се придвижват свободно и да развиват отношения с други племена. Този договор е чудесен пример за правене на компромиси спрямо другите с цел да се постигне мир.

АБАСИДСКИЯТ ПЕРИОД И МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ

Понастоящем окървавен, Багдад някога бил център на велика цивилизация. През по-голямата част от Абасидския период (750–1258) неговото население било етнически и религиозно разнообразно, а свободата на мисълта и изразяването били норма. Във въведението към книгата си „Християните в сърцето на ислямското управление“ Дейвид Томас пише:

Багдад се превърнал в център на гражданско общество, в което хора от различни религии общували помежду си уверено и

129 Qureshi, Letters of the Holy Prophet, pp.40-41.

свободно, интелектуалните и религиозните влияния се простирали във всички посоки, а отношенията между учени, специалисти и мнозина от обикновеното население процъфтявали по начини, които не ни дават основание да правим опростенчески описания, според които мюсюлманите се отнасяли с презрение към своите клиенти зороастрийци, евреи и християни¹³⁰.

Описанието на Томас предполага, че през този период християнските теолози се чувствали свободни да участват в публични отношения и дебати с мюсюлманските си колеги. Доказателство за това може да се открие в следния разказ: „Един християнски водач на име Бариха, заедно с други свещеници, посетил мюсюлманския теолог Хишам ибн ел-Хаким. Хишам разказва за тази случка в едно от писмата си:

Докато седях в дюкяна си при портата Карак, обграден от хора, които рецитираха Корана за мен, изведнъж се появи тълпа християни, свещеници и други, около стотина души, всичките облечени в черно с качулати наметала. Сред тях беше патриарх Бариха. Спрях се при дюкяна ми и поканих Бариха да седне, като му дадох стола си. Той седна, а епископът и монасите стояха около него, подпрени на тоягите си, с качулки на главите¹³¹.

Тази случка е важна, защото показва уважението, което мюсюлмани и християни изпитвали едни към други. Християните били свободни да се придвижват и даже да встъпват в спор, без да се страхуват. Някои халифи дори проявили интерес към тези теологически дебати, защото били открити и равнопоставени, без лицемерие или надменност, и целели единствено истината. „Християните разполагали с пълна свобода да излагат аргументите си и да казват каквото си пожелаят, което и правели, без да целят да дразнят някого по

130 David Thomas, *Christians at the Heart of Islamic Rule* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003), p.vii.

131 David Thomas, trans., *Early Muslim Polemic against Christianity: Abu Isa al-Warraq's "Against the Incarnation"* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), p.4.

какъвто и да било начин, както правят обикновените хора, невежите и грубите от собствената ни религия в своите дискусии¹³².“ Властите определяли ден, в който канели теолози от различни религии свободно да дебатират по определен теологически въпрос. Тези начинания представляват богат източник на информация за взаимното влияние, което евреи, християни и мюсюлмани са оказали едни на други по време на ранните дни на теологията.

Когато Багдад попаднал под мюсюлманска власт, мюсюлманските и християнските лидери бързо обединили сили и в резултат се облагодетелствали взаимно от уменията и постиженията на другите. Християнските епископи, както и водачите на други религии, се радвали на уважение от страна на халифа. Несторианският патриарх Тимотей казал: „Имах директен достъп до халифа“¹³³.

Високото мнение, което мюсюлманите имали за християните по време на абасидския период, се вижда в известността на християнски учени като Хунайн ибн Исхак, сина му Исхак и колегата им Коста ибн Лука – и тримата известни с това, че превеждали древни текстове на арабски за ползване от халифа и благородниците. Те и безброй други, по-малко известни християнски преводачи, получавали подобаващо уважение и добро възнаграждение за работата си. Освен това мюсюлмански философи често били възпитаници на християнски учени – като ел-Фараби, Юхана ибн Хайлан и Ебу Бешир Матта ибн Юнус. Дори било известно, че мюсюлмански теолози понякога търсели съвет от християни, какъвто бил случаят с Абдуллах ибн Саид ибн Куллаб и някой си Петсион, с когото се срещнал в църковна обител в багдадския квартал Дар ер-Рум¹³⁴.

132 Ibid., p.5.

133 Thomas, *Christians at the Heart of Islamic Rule*, p.vii.

134 Ibid., p.viii.

Първото поколение арабоговорящи християни, като Теодор Ебу Кура, Аммар ел-Басри и Хабиб ибн Хидма Ебу Ра'ита, били силно обвързани с актуалните тогава ислямски теологически кръгове. Дори заимствали техники и концепции, с помощта на които да изяснят своето разбиране за Троица и възплъщение. Тези теолози били известни с иновативните си аргументи, резултат от съвместното им обучение с колеги мюсюлмани. От друга страна, много мюсюлмански теолози изучавали християнството и Библията. На някои места обаче подобно изучаване довело до взаимно недоверие и спорове, а „диалогът“ приел формата на „диатриба“. Макар отношенията между теолозите от двете страни понякога да приемали и такива полемични обрати, като цяло те били предимно мирни¹³⁵.

През по-голямата част от абасидската епоха християните се радвали на сигурност и свобода. В дворците на халифите и управниците имало християни лекари, финансисти и лични секретари. Те носели същите дрехи, играели на същите игри и се радвали на много от удобствата, които имали мюсюлманите. Точно както мюсюлманите на Запад все повече се приближават до западния начин на живот, дори наричайки децата си с имена по западен обичай, така и християните, *живели* по времето на абасидите, били повлияни от преобладаващата мюсюлманска култура. Това влияние се простирало дори върху изкуството. В своето изследване върху абасидското изкуство Люси-Ан Хънт показва как ислямските изкуства може да са повлияли начина, по който християните декорират църквите си. Винаги е имало, както може и да се очаква, едно малцинство от хора, които се оплаквали от християнското влияние върху халифата; но тези оплаквания с нищо не променили управленската политика¹³⁶.

135 Ibid., pp.viii and ix.

136 Ibid., pp.x-xi.

Взаимоотношенията между християнски и мюсюлмански теолози и благородници не се ограничавали до въпросите на религията. Срещали се, хранели се заедно и си разменяли подаръци. В Багдад било нормално мюсюлмански теолози и благородници да посещават християнски манастири на християнските празници, да участват в християнските празненства и да споделят обща трапеза. Християнските им колеги от своя страна посещавали джамии по време на мюсюлманските празници. Халифите Ме'мун и ел-Мутевеккил прекарвали много време в манастири, а Ме'мун бил голям почитател на християнските литургии, изпълнявани там¹³⁷.

Дейвид Томас в своята книга „Ранномюсюлманска полемика срещу християнството“ казва:

Християните участвали в ислямското общество дотолкова, доколкото имали полза и се възползвали там, където можело да им се размине. Те обогатили обществото с интелектуалното си наследство и талантите си, а идеите, които можели да заемат, и начините на мислене, от които преценили, че могат да се възползват, обогатили тях. Състояли се много дискусии и дебати по верски въпроси, поради което процъфтяла полемична литература, в която съответните позиции се излагали усъвършенствани и развити в детайли¹³⁸.

АНДАЛУСИЯ И МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ

Мюсюлманите и евреите приемат периода в Андалусия (ислямска Испания) за „златната епоха“ на своето взаимно разбирателство и междурелигиозно сътрудничество. Испания

137 Thomas, Early Muslim Polemic against Christianity, p.6.

138 Ibid., p.20.

станала част от мюсюлманския свят в началото на осми век. Мюсюлманите скоро я превърнали в център на една мултирелигиозна, мултикултурна цивилизация. В резултат на това в Европа се зародила първата истински космополитна култура. Еврейски, християнски и мюсюлмански студенти учили заедно и се сприятелявали. Завършилите училищата в Кордоба и други градове превеждали класически гръцки и римски трудове на арабски и испански. Например превели трудовете на Аристотел по физика и естествена история от гръцки на арабски.

В Андалусия се развили три различни литературни традиции по време на Европейското средновековие. Мюсюлманските философи и учени развили знанието в областта на медицината, оптиката, алгебрата, химията и други науки. Еврейските учени оформили талмудическата традиция, а християнска Европа изпращала теолозите си да изучават философия и природни науки при мюсюлмански и еврейски учени в Андалусия. Дванадесети век станал свидетел как Ибн Рушд (Авероес) и Маймонид, водещи философски фигури, търсят решение на привидното противоречие между религиозна и научна истина.

Акбар С. Ахмед в книгата си „Ислямът днес“ цитира думите на Уошингтън Ървинг, американски дипломат и тачен писател от деветнадесети век, за Андалусия:

Единственото, което можело да съперничи на героизма им, била умереността им, в резултат на което за известно време превъзхождали народите, с които се съревновавали. Откъснати от родните си домове, те обикнали земята, дадена им, както предполагали, от Аллах, и се стараели да я украсят с всичко, което може да спомогне за щастieto на човека. Основавайки своята власт на система от мъдри и справедливи закони, усърдно развивайки изкуствата и науките и насърчавайки селското стопанство, производството и търговията, те постепенно изградили империя, с чийто просперитет християнските не могли да се мерят. Градо-

*вете на арабска Испания станали привлекателно място за християните, които искали да изучават занаяти. Университетите на Толедо, Кордоба, Севиля и Гранада били посещавани от светлокожи ученици от чужди земи, дошли да се запознаят с науките на арабите и съкровището от знания на древността*¹³⁹.

Много европейски учени са свидетелствали за богатата книжнина и обширно влияние на Андалусия. Както отбелязва Роджър Бос, живеещите в Африка я наричали „изгубената Едемска градина“. „Това не е изненадващо“, казва Бос, защото в мюсюлманска Испания арабската цивилизация достигнала ниво на художествено и интелектуално изящество, невиждащо другаде. Това изящество било най-видно в поезията – изкуството, в което арабите са ненадминати още от предислямски времена. Стилът на тази поезия може да се опише като барок или елиптичен, на моменти дори превзет, защото се опляна на употребата на поразителни сходства, метафори и хрумвания в рамките на характерната за онова време стриктна метрична система и традиционна рамка от теми. Поетът бил бижутер, използващ думи, опитващ посредством словесните образи да улови и съответно да обезсмърти едно мимолетно преживяване на щастие, тъга или естетическа наслада и същевременно да отдаде почит на покровител, да осмее враг или да направи хумористично наблюдение¹⁴⁰.

В заключение, съвременните западни общества трябва да предефинират себе си като граждански общества. Изпълненото с учтивост минало силно контрастира на насилието и търсенето на изкупителни жертви, наблюдавани в днешно време. Днес западните общества са изправени пред множество проблеми, много от които плод на собствени грешки. В борбата си срещу външния тероризъм и негови-

139 Akbar S. Ahmed, *Islam Today: A Short Introduction to the Muslim World* (London: I.B. Tauris, 1999), p.63.

140 Ibid., p.64.

те заплахи започнаха да възприемат практики, които подкопават самите основи на собственото им гражданско общество. Например дали тези общества внимават достатъчно по отношение на това колко добре защитават правата и свободите на религиозните и етническите си малцинства, особено на своите мюсюлмани? Дали успяват да изпълнят отговорността си за осигуряване на свобода на вероизповеданието и уважение на религиозния плурализъм? Какво очаква бъдещите имигранти, които в търсене на по-добър живот пристигат на Запад? Много от тях сега живеят в безпокойство и страх. Ще устои ли европейската идея за хуманизъм пред лицето на население, което нито е европейско, нито е бяло?

Акбар С. Ахмед повдига тези и други въпроси, за да насочи вниманието на западните учени към примера на Андалусия с надеждата те да предефинират разбирането за гражданско общество. Преди около хилядолетие в Андалусия се зародило едно цивилизовано общество, което поощрявало и подкрепяло религиозното и етническо разнообразие и свободния дебат. Библиотеките и колежаите били отворени за всички, свободното образование било обвързано със стимули за високи постижения, изобилствало от обществени бани и паркове, поезията и архитектурата процъфтявали, но най-вече съществувало уважение към човека и човешкото усилие¹⁴¹.

Как изчезнала тази цивилизация? Когато крал Фердинанд и кралица Изабела завладели Андалусия в началото на 1492 година, те веднага наредили евреите да сменят вярата си или да напуснат страната. До август същата година тези заповеди вече били приведени в сила, с което се сложило край на еврейската култура в Андалусия. Същият подход бил приложен и към мюсюлманите и резултатът бил

141 Ibid., p.62.

същият. Един цитат от Томас Арнолд по отношение на коренно различното положение на християните араби под мюсюлманско управление обобщава, от ислямска гледна точка, посланието на междурелигиозния диалог и неговата необходимост:

Ако бяха правени опити да се смени насила вярата на християните, когато за пръв път попадат под мохамеданско управление, щеше да е невъзможно да оцелеят чак до времето на абасидските халифи. От ... толерантността, проявена към арабите християни от страна на мюсюлманските завоеватели през първи век от хиджра и запазила се през следващите поколения, можем да направим сигурното заключение, че тези християнски племена, живеещи днес на сред мохамеданското население, са живо свидетелство за тази толерантност. Местните християни несъмнено предпочитали управлението на мохамеданите пред това на кръстоносците и когато Йерусалим най-накрая паднал в ръцете на мюсюлманите, християнското население на Палестина, изглежда, приветства новите си господари тихо и доволно, приемайки властта им¹⁴².

Кръстоносците и султан Селяхаддин ел-Ейюби (Саладин)

Кръстоносните походи, продължили от 1095 г. до 1291 г., целели да освободят Светите земи на Йерусалим от мюсюлманите. Бруталните и кървави кръстоносни походи определено „освободили“ Светите земи, но докато го правели, обагрили улиците на градовете там с кръвта на техните мюсюлмански, еврейски и християнски жители. Това ужасяващо потисничество накарало султан Селяхаддин ел-Ейюби да освободи Йерусалим. Като победил кръстоносците

142 Thomas Arnold, *The Preaching of Islam*, 2nd ed. (London: Constable, 1913), pp.50-52 and 96.

обаче, се погрижил да получат добро отношение. Според една история той отложил нападението над един замък, за да може първо да се състои планирана в него сватба, преди да бъде превзет от мюсюлманите. В замяна на проявеното уважение майката на булката изпратила храна и цветя на обградилата замъка мюсюлманска армия като почерпка за сватбата¹⁴³.

Макар кръстоносните походи да били изпълнени с насилие и кръвопролития, вследствие на което отношенията между мюсюлмани и християни се влошили, мюсюлманите и християните, които посветили себе си на мирното съжителство, не се отказали от усилията си. Дори в тези тежки времена султан ел-Насир (1062–1088), мюсюлмански владетел в Северна Африка, изпратил свещеник от своето кралство да бъде ръкоположен за владика, за да може да се посрещнат нуждите на християните във владенията му. Папа Григорий VII (1020–1085) бил силно впечатлен от този жест на щедрост и в знак на признателност написал благодарствено писмо¹⁴⁴.

ОСМАНСКИЯТ ПЕРИОД

Установила се след мамелюците, Османската империя поема управлението на големи части от Близкия изток, Източна Европа и части от Централна Азия, като разпростира властта си над множество етнически, религиозни и културни общности. Султанската администрация разработва сложна система за управление на тези различни (и често враждуващи помежду си) религиозни групи. По време на

143 Излезналият наскоро филм „Небесно Царство“ на Ридли Скот (Twentieth Century Fox Film Corporation, 2005) представя Селяхаддин в един по-добър образ.

144 Rev. Elias D. Mallon, Islam: What Catholics Need to Know (Arlington, VA: National Catholic Educational Association, 2006), p.55.

управлението на Мехмед Завоевателя (1451–1481) и след това османците продължават традицията на толерантно отношение и религиозна независимост, позната като *Миллетска система*, която се явява продължение на концепцията за *ехли зимме* в мюсюлманската традиция. Трите най-големи немюсюлмански религиозни общности – евреите, Гръцката православна църква и Арменската църква – били признати за *зимми* общности (*Миллети*).

Миллет е османски термин за религиозно малцинство, живеещо в Османската империя. Произхожда от арабската дума *милле* (религиозна общност). Всеки *Миллет* е ръководен от собствен религиозен сановник: главен равин за евреите и патриарх за общностите на православните гърци и арменците. Всяка общност сама събира и разпределя данъците си, отговаря за образованието си и урежда вътрешни правни въпроси като брак, развод и наследство. В предмодерния Близък изток идентичността се основавала предимно на изповядваната религия. Тази система просъществувала до втората половина на деветнадесети век, когато в Османската империя се просмукали европейските концепции за национализма и етноса. Тогава, вследствие на Танзиматските реформи, терминът започнал да се използва за защитените от закона етнически и религиозни малцинствени групи, различни от управляващата сунитска общност. По това време на Запад не съществувало такова самоуправление.

СЪВРЕМЕННИЯТ ПЕРИОД

Днес междурелигиозният диалог е широко разпространен и контактите между различните религии са се увеличили. Светът се променя бързо. Глобализацията не позволява вярващите от една религия да останат безразлични към

вярващите от друга. Така нареченият „Нов световен ред“ прави междурелигиозните и межкултурните контакти практически неизбежни, защото телевизията, радиото, филмите, книгите и интернет продължават да стесняват пространствата, които някога са разделяли религиите и културите. Става все по-трудно за която и да е религиозна, етническа или расова група да остане в неведение за ученията и практиките на другите религии и култури.

Въпреки продължаващите конфликти и насилие много мюсюлмански общности и индивиди живеят в мир и сътрудничество с немюсюлманите. Медиите обикновено пренебрегват тези истории и преживявания и вместо това обръщат внимание на сблъсъците и събитията, изпълнени с насилие. Това безразличие не трябва да възпира тези, които са се посветили на междурелигиозния диалог. Междурелигиозните диалози са идеална среда не само за развитие на положителни и конструктивни отношения между мюсюлмани и немюсюлмани, но също така и за популяризирането на тези отношения в чужбина като пример за взаимодействие¹⁴⁵.

Един такъв пример се основава на събитие от живота на свети Франциск от Асизи. Когато свети Франциск пристигнал в Дамietta (Димйат – Египет) по време на Петия кръстоносен поход, с болка видял разрушенията, причинени от кръстоносците. Когато по-късно се срещнал със султан ел-Ямил, местен мюсюлмански владетел, бил изненадан от любезното посрещане и отношение от страна на султана. Риколдо ди Монтекроче от Францисканския орден прекарал близо двадесет години в пътешествия из Близкия изток и написал много впечатляващ разказ за добрите си отношения и приятелски срещи с мюсюлмани¹⁴⁶.

145 Виж Peter Makari, *Conflict and Cooperation Among Christian and Muslims in Egypt: Communal Relations, Toleration, and Civil Society* (New York: New York University, 2003).

146 Ibid., pp.55-56.

Скоро след като спечелили независимостта си от колониалните си господари, много мюсюлмански страни потърсили да установят по-добри отношения със своите християни. Представители на всяка от религиите в тези страни участват в конференции, посветени на религиозния диалог. Една такава християно-мюсюлманска конференция, посветена на междурелигиозния диалог, се състоя в Триполи (Либия) на 1–5 февруари 1976 година. Това събитие беше организирано със съдействието на либийското правителство и беше съфинансирано от Ватикана. Участваха християнски и мюсюлмански делегати от целия свят, като накрая приеха обща декларация, състояща се двадесет и четири точки. В знак на добра воля на 8 декември 1977 година Католическата църква в Бенгази отново отвори врати. На церемонията бяха поканени мюсюлмански и християнски учени от Африка, Близкия изток и други региони. Тази конференция отбеляза голям напредък в мюсюлмано-християнските отношения. Министри на външните работи от [страни членки на] Организацията за ислямско сътрудничество (ОИС) потвърдиха декларацията на срещата си в Истанбул, проведена на 12–15 май 1976 година¹⁴⁷.

Следва частичен списък на мюсюлманските учени, изиграли ключова роля в популяризирането на междурелигиозния диалог през двадесети век: Исмаил Р. ел-Фаруки, Джемал Берзинджи, Икбал Дж. Юнус, Мухаммед Абдуррауф, Наим Акбар (САЩ); Шейх Ахмед М. Забара (Йемен); Али Арслан Един и Юсуф Зия (Турция); Махмуд Албаджи (Тунис); Шейх Хасан Хаттаб (Сирия); Сюлейман Ебу Бекир (Северна Африка); Осман Шахин и Хюсеин Мухаммед Карибулла (Судан); Али

147 Documents and Researches of the Seminar on the Islamic-Christian Dialogue, Tripoli (1-5

February 1976) (Libya: Popular Office of Foreign Relations, 1981). За съвместната декларация виж стр.138-45; за повторното отваряне на католическата църква виж стр. 125.

Ахмед Хасан (Сомалия); Ахмед Шахити (Либия), Вахид Иддин Хан и Иззеддин Ибрахим (ОАЕ); Мухаммед Ахмед Халифуллах и Мустафа Махмуд (Египет); Сибгатуллах ел-Муджедиди (Афганистан); Накиб ел-Аттас (Малайзия) и Джемал Бедеви (Канада).

Различни мюсюлмански организации и учени почти винаги са подкрепяли междурелигиозния диалог. Това са правила и всички големи мюсюлмански организации на Запад като Islamic Society of North America (ISNA), Islamic Circle of North America (ICNA), Muslim Mission of America (MMA), Muslim American Society (MAS) и Council on American-Islamic Relations (CAIR).

Двадесет и първи век поставя нови и трудни предизвикателства пред мюсюлманите. От една страна, много сили в средите на западните медии са се посветили да представят мюсюлманите като терористи и използват техническата си експертиза да внушават предразсъдъци. От друга страна, мюсюлманското население се увеличава, вследствие на което нараства влиянието на исляма в едно общество, което почти не познава религиозното разнообразие. Западът се заформя като регион на много религии, в който различни етнически и расови групи се опитват да съжителстват в мир. В отговор на това нарастващо разнообразие, значителна част от което са самите те, мюсюлманите трябва да станат по-проактивни в настояването си за междурелигиозен диалог. Трябва да станат неговите факлоносци, спечелвайки си сред хората славата на миротворци. Имами, религиозни лидери и учени, всички те, твърдо придържайки се към ислямските принципи на диалога, трябва да станат първенци в изграждането на световния мир. Надяваме се, че това ръководство ще им помогне да разберат как ислямът се възражда на световната сцена като гарант за мир, справедливост и диалог.

В следващата глава ще представим пример за такова укрепване на мира в Рочестър, Ню Йорк, и ще видим част от усилията на мюсюлманите, живеещи в Съединените щати, за популяризиране на мирното съжителство и взаимното разбиране посредством междурелигиозен диалог.

ОСНОВНИ ТОЧКИ

- Пратеникът Мухаммед (с.а.с.) направил всичко, което могъл, за да укрепи и помогне на своята нова общност, да помири различните ѝ членове и да поддържа надеждата ѝ въпреки противопоставянето, оскърбленията и мъченията от страна на мекканците. Винаги когато някой меккански лидер идвал да разговаря с него, той внимателно и уважително го изслушвал, а след това учтиво изяснявал своята позиция.
- В Медина Мухаммед (с.а.с.) изпълнявал функцията на държавен глава. В това си качество той основал междурелигиозна конфедерация, включваща евреи, християни, мюсюлмани и езичници. Целта му била да намери начин всички да живеят заедно в мир. Не щадял усилия да сключва договори със съседните племена, дори и с тези от Мекка, когато се появила подходяща възможност.
- Мухаммед (с.а.с.) винаги изхождал от ислямските принципи на прошката и милостта в стремежа си да постига помирение между различните индивиди, вътре в семействата и дори между собствената си общност и враждебните племена.
- Много мюсюлмански владетели и имами изиграли ключова роля в разширяването на междурелигиоз-

ния диалог от първоначалния му вид на диалог между членовете на авраамическите религии до такъв, включващ индуци, будисти и други, които впоследствие попаднали под ислямска власт.

- Много мюсюлмани изиграли ключова роля в популяризирането на междурелигиозния диалог дори по време на кръстоносните походи и западния колониализъм – най-мрачните дни от мюсюлманската история. Макар винаги да се противопоставяли на политическата окупация, тези мюсюлмани никога не престанали да бъдат в диалог с хората от други религии.
- Продължавайки тези същинско ислямски традиции, основните мюсюлмански организации на Запад, както и много ислямски организации и политически партии в ислямския свят, подкрепят междурелигиозния диалог.

ВЪПРОСИ ЗА ОБСЪЖДАНЕ

- Известен ли ви е ярък пример за диалог от живота на Пратеника, който да не е споменат в това ръководство? Ако да, добавете го към собствения си списък.
- Попадали ли сте на значимо произведение от класическата епоха на исляма, посветено на междурелигиозния диалог, или на истории за такива произведения, които според вас трябва да добавим?
- Пропуснали ли сме някоя значима личност в изключително краткия ни списък с мюсюлмански учени, допринесли за междурелигиозния диалог през двадесети век?
- Запознати ли сте с библейските разкази за евреи и християни, които илюстрират техните вярвания по отношение на плурализма?

П Е Т А Г Л А В А

АВРААМИЧЕСКИТЕ РЕЛИГИИ: ПРИМЕРЪТ С ОПИТА В РОЧЕСТЪР

НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ДИАЛОГ

От историческа гледна точка мюсюлманите оказвали влияние върху западната култура и цивилизация повече от хилядолетие. За разлика от това в продължение на много векове западната култура нямала особено влияние върху мюсюлманския свят. Напротив, по-скоро се е възползвала изключително от „ислямското просвещение“ във всички културни и научни полета. Д-р Ханс Кьохлер в своята статия, озаглавена „Мюсюлмано-християнски връзки в Европа: минало, настояще и бъдеще“, сравнява в детайли християнската цивилизация на Европа с ислямската цивилизация по онова време. Според него ислямската цивилизация била далеч по-изтънчена и просветена. Мюсюлманите, които християните срещнали по време на кръстоносните походи и по-късно, пробудили Европа от „догматичния ѝ сън“ и помогнали на европейците да направят стъпка към създаването на един просветен, рационален и недогматичен светоглед. Без значение дали посредством

Голямата европейска библиотека в Толедо (Андалусия), или подобни институции, ислямът е имал значително въздействие върху Запада. През 1130 г. школата за преводи в Толедо привличала студенти и изследователи от цяла Европа. Тази школа носела печата на мюсюлманското влияние.

Християно-мюсюлманските отношения се влошили в началото на модерния период, защото Османската империя и западните сили изпаднали в състояние на взаимно недоверие. Западна Европа не се задоволила единствено с омаловажаване на ислямското влияние и принос към европейската цивилизация, а се опитала да демонизира самия характер на исляма. С настъпването на колониализма отношенията на Западна Европа с мюсюлманите в още по-голяма степен били белязани от политическа доминация и „културно опекунство“. Негативното охарактеризиране на исляма продължило с академичната дисциплина „Ориентализъм“, водеща началото си от християнския апологетичен подход, според който християнската доктрина превъзхожда предполагаемото ислямско „езичество“. Холивудските филми, както и електронните и печатни медии имат нарастваща с времето роля за укрепването на такива изкривявания.

Днес мюсюлманските общности на Запад постоянно са представяни като заплаха за западната социокултурна сплотеност. Съществуването на големи мюсюлмански общности в региона води до все по-враждебни реакции от страна на хората на Запад. Първо, електронните и печатните медии осведомиха тези хора, че броят на мюсюлманите нараства. „Църквите са празни, а джамии пълни“ – запомнящ се израз, който често се употребява за всяване на страх и недоверие. После се случи трагичният инцидент на 11 септември, последван от атентатите в Мадрид и Лондон. Всички тези трагедии укрепиха обичайното стереотипизиране на исляма и мюсюлманите в съзнанието на популярната култура на Запад. Освен

това мюсюлманските общности са подозирани, че са потенциални съюзници на „войнстващия ислям“, за който се смята, че заплашва западната културна идентичност¹⁴⁸.

Заради постоянното стереотипизиране и унижение мюсюлманите на Запад, като религиозни и културни малцинства, преживяват трудни времена. Въпреки това те не остават пасивни пред лицето на тези нападки. Напротив, положили са големи усилия и са инвестирали много от своите ресурси за противодействие на тази демонизация. Очевидно са нужни много повече усилия и далеч повече инвестиции. Именно тук на помощ идва междурелигиозният диалог, защото тази дейност може да изиграе голяма роля, като инициира общностни програми, които са в полза на общото благосъстояние и насърчават социалната справедливост и гражданските права.

За щастие, много църкви се противопоставят на това антимюсюлманско стереотипизиране. В своите образователни часове за възрастни християните се запознават с исляма и други религии. Различни църковни групи посещават джамии като ключова част от обучението си. Те са очаровани и впечатлени, когато видят как се молят мюсюлманите, и често споделят как отдадеността на мюсюлманите към Всевишния ги стимулира да бъдат по-предани в собствените си богослужения. Много църкви включват преподаване на исляма и посещение на джамии като част от програмата за младежи за препотвърждаване на вярата (конфирмация). Тийнейджърите и младите хора проявяват истински интерес към междурелигиозното разбирателство и опитват да обединят усилия със своите мюсюлмански връстници по различни проекти за социална справедливост. На най-високите организационни нива – тези на църковните съвети, на католическите и англиканските епархии и други църковни организации – има искрен интерес в изграждането на мостове чрез диалог с мюсюлманите.

148 За повече подробности виж Dr. Hans Koechier, "Muslim Christian Ties in Europe: Past, Present and Future." Available online at www.IslamOnline.net

Но въпреки тези достойни усилия, сред някои християни се надига и съпротива. Консервативното дясно крило на евангелизма силно се противопоставя на междурелигиозния диалог, особено с мюсюлмани. Според някои евангелисти, християни, които участват в междурелигиозен диалог с „неверниците“ мюсюлмани, сами стават „неверници“. Въпреки това такива породени от страх, осъждащи настроения се наблюдават във всяка религиозна група.

Без значение от настоящите заплахи участието във всякакъв междурелигиозен диалог, който би довел до взаимно разбирателство и уважение към човечеството, е заповядано от Аллах. Затова, след като се установят в християнска страна, мюсюлманите трябва винаги да се отнасят с новите си съседи дружелюбно, с намерението да живеят в мир и да изграждат силни междурелигиозни отношения с тях. В такава ситуация мюсюлманите трябва да бъдат готови да признаят предишните неправди, извършени към християните. Правейки това, могат да бъдат сигурни, че християнските им колеги в повечето случаи ще отвърнат на жеста.

Въпреки трудностите и предизвикателствата периодът, в който живеем понастоящем, може да се разглежда като възможност за укрепване на мирните отношения. Но като мюсюлмани да внимаваме – вместо да се възползваме от възможността, да не я превърнем в състезание. Изказването на един мюсюлманин, който каза на имама: „Позволи ми да говоря. Искам да обърна всички в исляма“ на един скорошен мюсюлмано-християнски междурелигиозен диалог, е пример за злоупотреба с тази възможност. Въпреки това, както е посочено по-горе, междурелигиозният диалог не е проповед, спор или обръщане на другите във вярата, а цели изграждането на отношения на мирно съжителство.

Срещата с мюсюлмани и включването им в семейството от раси и религии с равни за всички права и задължения е ново преживяване за голяма част от мнозинството бели

християни на Запад. В резултат на тази несигурност, в комбинация със страха, породен от 11 септември, има ръст на тесногърдието и ксенофобията. Въпреки тази негативна реакция религиозни групи като Католическата църква и много протестантски деноминации смело демонстрират своята готовност за диалог и мирно съжителство. Те упорстват дори с цената на това много от членовете им да се влеят в десните редици сред християните.

Без значение от трудностите междурелигиозният диалог, какъвто беше обсъден във Втора глава, трябва да се води честно, справедливо и с уважение към всички. Затова, когато мюсюлмани убедят християнските си колеги да проведат съвместни публични семинари и програми, посветени на разбирането на исляма, трябва да внимават и да избягват и най-малкото впечатление, че се опитват да проповядват на публиката. Такова впечатление ще опропасти диалога. Тези семинари трябва да разглеждат както исляма, така и християнството, и да предлагат сравнителен поглед към двете, без да се опитват да отсъдят между тях. Трябва да се изберат двама говорители, умеещи да водят диалог, по един от всяка религия. Ако е възможно, трябва да се срещнат предварително, за да се опознаят и да съгласуват подхода си. Ако говорителят от християнска страна предложи само семинар за исляма, тогава ще е необходим само мюсюлмански говорител. Ако мюсюлманин се опита да инициира семинар само върху исляма, вероятно ще породи някаква съпротива. Няколко пъти християнски колеги се оплакаха от това, което според тях представлява прекалено упорство от страна на мюсюлманите да се наложат. Някои дори напуснаха диалога заради това си впечатление.

ЮДЕО-МЮСЮЛМАНСКИ ДИАЛОГ

Мюсюлмани и евреи се радвали на забележителен културен ренесанс в Андалусия от десети до дванадесети век. Хасдай ибн Шапрут бил на служба в двора на халиф Абдуррахман III в Кордоба. Насърчени от Хасдай, еврейски поети и учени от цял свят пристигнали в Андалусия, като това дало началото на нова ера, позната в еврейската история като „Андалуския златен век“.

Евреите в Османската империя се радвали на мир и просперитет. През последните седемстотин години – от завладяването на Бурса през 1326 г. и топлото посрещане на сефарадските евреи след прогонването им от Испания, до днес в съвременна Турция – еврейската общност е живяла заедно с мюсюлманите в мир и сигурност. Когато Истанбул попаднал под османска власт през 1453 г., султан Мехмед II назначил Моше Капсали за главен равин на Истанбул, за да може еврейската общност да живее в мир, практикувайки вярата си с достойнство. През Втората световна война Турция продължила да дава сигурност, предоставяйки сигурен път за евреите, бягащи от ужасите на нацизма. В Еврейския музей в Истанбул има документи и свидетелства как двете общности са живели в мир още от османско време¹⁴⁹.

Въпреки това днес има голяма пропаст на неразбирателство между мюсюлманската и еврейската общности. Израело-палестинският конфликт породил недоверие и лоши чувства, в резултат на което диалогът пострадал. Въпреки това много реформаторски и дори консервативни равини са готови на диалог с мюсюлмани. Мюсюлманите трябва да допринесат за тази непредубеденост, особено след 11 септември, по няколко причини. Първо, търсейки диалог с еврейската

149 Мухаммед Шефик посети Еврейския музей в Истанбул през юни 2010. Виж също The Quincentennial Foundation Museum of Turkish Jews (Gozlem Dazetecilik Basin ve Yayin, 2004).

общност, мюсюлманите изпращат силно послание, че не се колебаят да изграждат отношения дори с тези, с които имат големи различия. Второ, изграждането на съюзи с лидери от еврейската общност може да доведе до някои политически ползи. Въпреки това тази причина не бива да се оценява като опортюнистична, защото, имайки предвид реалностите на Запад, тя всъщност е колкото прагматична, толкова и реалистична. Трето, след като евреите са част от общността на авраамическите религии, религиозен дълг на мюсюлманите е да търсят контакт с тях. Четвърто, богатата историческа традиция на силни и ползотворни връзки между евреи и мюсюлмани не трябва да се забравя. Близостта между вярванията и много от религиозните практики на двете общности дават допълнително основание за диалог. Пето, мюсюлманите приемат библейските пророци за ислямски пророци. Научаването на общото и различното от начина, по който са представени в Стария Завет и Корана, може да е добра тема за успешен диалог – такава, която може да доведе до по-задълбочено опознаване на юдаизма и исляма. Шесто, мюсюлманите и евреите споделят общата съдба на малцинства, живеещи на Запад. Не беше толкова отдавна, когато евреите преживяха ужасно преследване от страна на християнското мнозинство в Европа. В Съединените щати са преживели много по-малко такива злини, но все още се сблъскват с дискриминация. След 11 септември дискриминацията към мюсюлманите нараства. Двете общности могат да използват диалога, за да обсъждат как по-успешно да се справят с дискриминацията.

Но освен това, което могат да спечелят от такива диалози, мюсюлманите и евреите трябва да изиграят своята съвместна роля в изграждането на един по-мирен свят. Успешният диалог между двете общности и по-добрите им отношения могат да допринесат за мирното разрешаване на израело-палестинския конфликт. Това не е толкова

невъзможно, колкото може би изглежда. Спомнете си за покойния равин Джудея Милър от храма „Брит Кодеш“ в Рочестър. Активен член на градския междурелигиозен форум, равин Милър полагаше много усилия за изграждането на мостове и по-добри отношения между двете общности. Съответно реформистката еврейска общност от храма „Брит Кодеш“ и Ислямският център обединиха усилия за популяризиране на много дейности, особено по време на босненската криза. Една от тези дейности изпъква: проведената през 1993 г. в синагогата съвместна благотворителна вечеря за жертвите на войната в Босна. Присъстваха много хора, включително държавни и щатски правителствени представители. За първи път в синагога в Рочестър беше произнесен езан (призив за молитвата намаз) и мюсюлманите отслужиха колективна молитва (намаз с джемаат). Това несъмнено беше историческо събитие.

Равин Милър, всепризнат лидер на реформистката еврейска общност, вложи изключително много време и усилия за изграждане на добри отношения. Той беше смирен, непринуден човек. Понякога, когато имаше нова идея, която искаше да сподели, идваше в Ислямския център без предварителна уговорка. Веднъж от летището позвъни в дома на имам Шефик, за да изрази съболезнованията си за инцидента, при който един роден в Америка евреин беше открил огън по мюсюлмани по време на общата им молитва в джамия в Хеброн. Помоли имама да свика обща пресконференция за следващата сутрин, на която да осъдят случилото се. Центърът беше изпълнен с журналисти и общностни лидери и от двете страни на израело-палестинския конфликт. По време на пресконференцията равин Милър нарече нападателя самозванец и предател на еврейската религия. И помоли Тел Авив и еврейския народ да се реваншират за това предателство.

НАСТОЯЩИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЮСЮЛМАНСКИТЕ УЧАСТНИЦИ В МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ДИАЛОГ

За много мюсюлмани междурелигиозният диалог е ново преживяване. Някои от тях имат познания за исляма, но са много консервативни в подхода си; други проявяват голям интерес към диалога, но имат малко познания за исляма. Това изисква мюсюлманските участници да преминат през усилена подготовка, преди да могат да бъдат от полза за диалог, целящ да подобри цялостния им имидж и разбирането на немюсюлманите за исляма.

Като цяло всеки диалог на мюсюлмани с християни или евреи среща няколко основни предизвикателства. Първото предизвикателство е самият брой на участниците. Мюсюлманите винаги са по-малко от немюсюлманите. За това има няколко обяснения: за организаторите често е трудно да накарат мюсюлманската общност да участва, мюсюлманите идват от култури, в които този диалог е непознат или нежелан, или където възможностите за участие в такива публични събития са ограничени. Несъмнено много мюсюлмани на Запад се борят за икономическото си оцеляване и религиозните лидери са склонни да отдават предпочитание на вътрешнообщностните дейности.

Второто предизвикателство е свързано със самия диалог. Мюсюлманските участници често имат частично разбиране за съответните принципи и насоки. Това може да се обясни с факта, че малко, ако изобщо има, ислямски образователни системи предлагат програма, която включва мюсюлманския подход към междурелигиозния диалог. Отчасти за този недостатък допринасят социално-икономическата необходимост и недостигът на ресурси. В допълнение повечето ислямски образователни институции наблюдават на

апологетичния (защитния или нападателния) подход спрямо другите религии. И в двата случая целта е да се спечели спорът и да се докаже превъзходството на исляма. Резултатът, за съжаление, е, че много мюсюлмани знаят малко, ако изобщо знаят нещо, за богатите източници и история на междурелигиозния диалог. Трябва да се отбележи обаче, че това не се отнася само за мюсюлманите и техните образователни системи. Християнските и еврейските системи страдат от същия апологетичен подход при опознаването на „другия“. В резултат последователите им също участват в диалога не с готовността да се учат, споделят и изграждат по-добри отношения, а за да докажат превъзходството на собствената си религия.

Третото предизвикателство произтича от нежелание на религиозните лидери на общността да бъдат пример за диалог. Имамите и експертите по ислям рядко участват в междурелигиозни събирания. Една от първите стъпки при склоняването им да участват е да се преодолеят вътрешните им задръжки посредством вътрешномюсюлмански диалог, по-добро обучение за имамите и работа с общността. Както беше споменато по-рано, участието на тези хора ще е от по-голяма полза за каузата на исляма.

Четвъртото предизвикателство произхожда от асиметрията. Повечето междурелигиозни групи са инициирани, разработени и финансирани от немюсюлмански лидери и институции. В резултат на това мюсюлманите имат по-скоро символично участие, без да са способни на съществен принос. Всъщност в много случаи мюсюлманското представителство е добавяно, след като цялата програма вече е напълно разработена. Такова символно участие накърнява потенциалния ефект, който междурелигиозният диалог може да има за благо на всички участващи общности. За успешна и ефективна програма е необходимо реципрочно участие и принос към диалога.

Петото предизвикателство произтича от факта, че мюсюлманските общности често не разполагат с професионални координатори и треньори за междурелигиозен диалог. Така ръководителят на програмата, или координаторът, често е немюсюлманин, който няма познания за исляма. Този недостатък прави програмата по-чужда и непривлекателна за мюсюлманите. Когато има на разположение един способен мюсюлмански координатор, общността ще гледа с по-добро око на междурелигиозните групи за диалог.

Прекаленото изискване на конкретни резултати представлява шестото предизвикателство. Липсата на такива резултати може да оттегли мюсюлманското участие. Заради трудното икономическо и политическо положение, в което много от мюсюлманите се намират, те обикновено се интересуват от конкретни поведенчески и структурни промени в системата. Това кара част от тях да разглеждат междурелигиозен диалог, който се фокусира само върху разглеждане на религиите, като загуба на време. Затова тези, които участват в такива събития, постоянно трябва да представят конкретни планове и резултати, за да избегнат подобно подозрение и нерешителност за участие. Освен това постоянно трябва да питат с какво е от полза за общността им предложеният диалогичен процес.

АВРААМИЧЕСКИТЕ РЕЛИГИИ: СЪВРЕМЕННИ ПРИМЕРИ ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Веднъж образовани в базовите принципи на междурелигиозния диалог, имамите и други мюсюлмански общностни лидери трябва да проведат успешни междурелигиозни срещи и вътрешномюсюлмански диалогични събития, като

създадат група за диалог с ясно изложени цели, установят комисии по планирането и изберат и приложат подходящи примерни програми.

Документи и цели: много църкви са склонни да участват в междурелигиозен диалог. Възможни са две нива на диалог: официален и институционален диалог (т.е. с групи като местната католическа или протестантска епархия, местния църковен съвет и подобни) и общностен диалог с местните църкви. Мюсюлманите могат да започнат процеса, като поканят избраната група на обяд или вечеря или пък я посетят в храма ѝ, или на друго място, по неин избор. В началото на официалния диалог трябва да се изготвят декларация с целите и устав. Този вид диалог трябва да се проведе с необходимата вежливост и внимание към процедурите, детайлите и целите.

Поставянето на цели е много важно. Успешните междурелигиозни усилия в Рочестър се дължат отчасти на внимателно подбраните цели. Повечето от програмите целят основно подобряване на лидерските умения. Съответно Междурелигиозният форум рядко организира публични образователни програми. От друга страна, Ислямският център в Рочестър се стреми да провежда образователни програми, на които мюсюлмани и християни да могат да се срещат, да се учат едни от други и да обменят възгледи. В отговор на тази необходимост преподобният Гордън Уебстър от Презвитерианската църква, активен член на Междурелигиозния форум, заедно с няколко мюсюлмански членове решиха през 1993 година да създадат Комисия за християно-мюсюлмански отношения (CCMR). От създаването си тази комисия свърши чудесна работа по разработването и домакинството на програми, които да достигнат до цялата общност в Рочестър. Присъствието на нейните семинари и други дейности достига до 250 души (за целите и устава на комисията виж Приложение 2).

Създаването на официална група за диалог с деклариращи цели изисква много работа, както и отдадени партньори, склонни да посветят времето и енергията си. Такава група трябва да разполага освен с деклариращи цели и с ясно изложени правила за участие, ако иска да привлече нови членове. Привличането на нови доброволци е изключително важно, защото е нереалистично да се очаква, че доброволците ще са ангажирани задълго. Освен това от време на време религиозните лидери сменят постове си. А може да има и други пречки. В Америка например много джамии нямат имами, а ако имат, те може да не говорят добре английски или да не желаят да участват. Официалният диалог черпи силата си от институциите и се основава на обществена подкрепа, това прави и двете изключително важни за постигане целите на диалога. Въпреки това много мюсюлмански общности не са склонни да дадат институционална подкрепа на междурелигиозния диалог. Тази дейност – в настоящата ѝ форма – е все още сравнително нова и необходимостта от нея все още е предмет на съмнения.

Съпротива срещу самата идея за междурелигиозен диалог може да се породи дори по време на изготвянето на чернова с целите. Например по време на мюсюлмано-християнски диалог в Ню Йорк един католически участник се изказа, че не е редно да се води диалог с мюсюлмани, след като според него мюсюлманите вярват, че всички немюсюлмани ще горят в ада. Подобни изказвания, макар да може да им се отговори подобаващо по време на срещите, могат да накарат всяко събрание да изтръпне при първо им произнасяне.

Въпреки факта, че християни и мюсюлмани споделят много обща история и религиозни вярвания, те все още се сблъскват с доста препятствия в опита си да установят успешен диалог. Това се отнася и за евреите и мюсюлманите. Днес мюсюлмани и евреи са затънали в неразбирателство

и конфликтни интереси. Както беше споменато по-рано, израело-палестинският конфликт доведе до недоверие и лоши чувства, което затруднява диалога. За щастие, някои реформаторски и дори консервативни равини, както и някои имами са склонни на диалог; много евреи и мюсюлмани осъзнават колко е важно да има диалог между двете общности и разбират значението му за съвременното общество. Мюсюлмани и евреи имат необходимост едни от други, за да изградят по-добри отношения между общностите си и да спомогнат за мир в Близкия изток и по света като цяло. Все още обаче им е трудно открито да обсъждат въпроса за Израел и Палестина.

Въпреки тези реалности евреите и мюсюлманите в Рочестър сформираха комисия за създаването на официален диалог с институционална подкрепа (виж Приложение 3 за декларираните цели и устав). В продължение на много години участниците наблюдаваха на мюсюлмано-еврейските отношения в Съединените щати и избягваха да говорят за Израел и Палестина. Наскоро започнаха да повдигат тази чувствителна тема в своя лидерски кръг; въпреки това не беше по силите им да проведат публичен семинар и отворен диалог по нея. Очевидно юдео-мюсюлманският диалог се затруднява всеки път, когато конфликтът в Близкия изток се възобнови. По време на такива кризи много мюсюлмани ще се поколебаят да влязат в синагога, точно както много евреи биха се поколебали да влязат в джамия. В много случаи членове на групите за диалог в града превъзможват тази колебливост. На съвместно еврейско-мюсюлманско събитие в Ислямския център дойдоха толкова много хора, че за да се осигури достатъчно място, беше отворена главната молитвена зала. Беше исторически момент, когато имамът и равинът застанаха заедно на минбера (мястото, от което имамът произнася петъчната проповед), за да

говорят за юдео-мюсюлманския диалог.

Въпреки всички трудности Комисията за християно-мюсюлмански отношения (CCMR) и Комисията за юдео-мюсюлманско разбирателство (CJMU) имаха огромен принос за хармонията и сплотяването на общността в Рочестър. Окуражени от успеха на тези усилия, католическите членове в CCMR изявиха желание да участват по-пряко, установявайки близко сътрудничество между католическата и мюсюлманската общност. Между тях вече имаше приятелски отношения, които след 11 септември укрепнаха още повече. Много католически църкви канеха мюсюлманите да правят презентации за основите на исляма („Ислямът накратко“). Съвместно беше отпечатана и разпространена по диоцезите брошурата „Ислямът накратко“. Накрая римокатолическият епископ на Рочестър, откликвайки с готовност на желанието на двете страни за официализиране на отношенията на солидарност, през май 2003 година се присъедини към имама на Ислямския център в Рочестър и различни мюсюлмански общностни лидери, за да подпишат историческо споразумение (за текста на споразумението виж Приложение 4).

Семената, посети в Рочестър, започнаха да никнат навсякъде. Наскоро мюсюлманската общност от Вашингтон се обърна към Католическия диоцез в Арлингтън, Вирджиния, с посредничеството на Центъра за междурелигиозни изследвания и диалог в Рочестър (CISD). Първоначално имаше нерешителност да се започне официален диалог, но скоро двете общности я преодоляха. Групата за диалог е позната като Католико-мюсюлмански диалог (CMD) на Северна Вирджиния (виж Приложение 5 за целите и устава).

Планиране на междурелигиозна програма: в началния си етап междурелигиозният диалог се изправя пред много предизвикателства, сред които страх от лошо отношение, неуважителен език и заплахи. Дори в групите за диалог в

Рочестър все още витае страх въпреки множеството успешни събития. Междурелигиозното ръководство трябва да посреща тези изпитания с единство. Ако ръководството се разедини или започне да използва неуважителен език, диалогът се проваля. Имайки предвид тези предизвикателства, междурелигиозното ръководство в Рочестър излезе с декларация, която да бъде подписана от всички участващи религиозни лидери.

Декларацията признава, че Рочестър е забележителна общност на междурелигиозно сътрудничество и че в тези времена на нарастваща криза неговите вярващи пламенно се молят за мир в света и в своята общност. Може да има хора, които се чувстват безпомощни по отношение на световните събития, но общността в Рочестър не смята, че е духовно или политически безсилна. И двете религиозни традиции призовават членовете си да ценят човешкия живот и да отстояват човешките права пред лицето на несправедливостта. Вярват, че всяка от тях има важна роля в миротворството в своята общност и че ефектът от това ще се простре много отвъд Рочестър. (За повече подробности относно текста на декларацията виж Приложение 6.)

НАСОКИ ПРИ ИЗГОТВЯНЕ НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИ ПРОГРАМИ

Сформирането на междурелигиозна група и договарянето на цели, и дори подписването на споразумение, може да се окаже трудно. Но е вълнуващо и удовлетворяващо начинание. Най-трудните стъпки са не само планирането и провеждането на програмата, но също така гарантирането, че всички участници са включени в усилията. За да се проведе успешен междурелигиозен семинар, работилница или дру-

га програма, трябва да се създадат подкомисии и комисии по планирането, които да осигуряват надзор. Участниците в подкомисиите и комисии по планирането трябва да се срещнат няколко пъти, за да съгласуват детайлите около събитието: комисията по планирането трябва да определи датата, времето и мястото на провеждането; трябва да изготви брошура, да отговаря на запитвания и да проведе рекламна кампания; също така трябва да избере координатор, да изготви формуляр за оценка, да се погрижи за сигурността, посрещането и всички други важни неща.

И двете комисии трябва да се погрижат никой от говорителите да не използва събитието за религиозен призив. Освен това отговорностите трябва да се разпределят поравно, за да не може някоя от участващите групи да доминира над останалите. С други думи, всеки участник трябва да бъде напълно уважен. Комисията по планирането трябва да разпредели наличното време справедливо и да се увери, че всеки разполага с достатъчно време за въпроси и отговори. Всички оплаквания и забележки трябва да се вземат предвид, а формулярите, събрани след програмата, трябва внимателно да се анализират и ако са адекватни, да се приложат по отношение на следващата програма. Накрая, председателството на комисията трябва да се сменя, така че всяка от групите да получи равно и честно отношение. (За повече подробности виж Втора глава.)

Комисията за християно-мюсюлмански отношения (CCMR), Мюсюлмано-католическият съюз (MCA) и Комисията за юдео-мюсюлманско разбирателство (CJMU) са спонсорирали много образователни програми, семинари и пикници, за да допринесат за по-добро взаимно опознаване на религиите си, изграждане на мостове между участващите религиозни общности и за едни по-топли човешки отношения.

Образование на обществеността по отношение на исляма: ислямът е най-погрешно разбираната религия в Съединените

щати. Когато много от американците чуят ислям, автоматично го свързват с тероризъм, арабски бедуини или религия на тъмнокожи, нецивилизовани хора. Някои мислят, че Аллах всъщност е сатаната. Медиите почти ежедневно поднасят ужасяващи истории и образи, подсилващи страха на американците. За да противодейства на тези негативни образи и страхове, CCMR проведе много програми „Ислямът накратко“: „Ислямът: Посланието и Посланикът“, „Ежедневието на мюсюлманина“, „Мюсюлманската вяра и богослужение“, „Жените в исляма“, „Джихадът: личен и обществен“ и други. Тези семинари бяха приети много благосклонно и всеки път събираха повече от 200 души. (За повече подробности виж Приложение 7.)

Въпреки това имаше и недоразумения. Например в един момент християнското ръководство получи оплаквания, че мюсюлманското ръководство проповядва ислям и (неволно) критикува християнството. Макар тези оплаквания да се окажаха неоснователни, недоразумението представляваше сериозен риск за продължаването на диалога. Някои от лидерите се страхуваха, че това недоразумение ще накърни създадените между двете общности добри взаимоотношения. Подобни недоразумения пречат на мюсюлманите да разберат християнството и християните, които говорят за християнство. Много мюсюлмани гледат на християнството от гледна точка на Корана и го разясняват в съответствие с него. Обикновено са запознати с библейския разказ за сътворението, първородния грях, Дева Мария и Иисус, рая и ада и много други християнски концепции. Но всяка християнска деноминация има свое собствено обяснение или интерпретация на тези вярвания. Затова, когато мюсюлманите казват „християните вярват в това и това, но ето какво казва ислямът“, християнската аудитория много често е изненадана от християнските вярвания, които мюсюлманите ѝ приписват. Мюсюлманите имат

много какво да учат за различния начин, по който християните разбират общите и за двете религии истории.

Междурелигиозният диалог в Рочестър направи две неща, за да преодолее това объркване: помоли мюсюлманските говорители да говорят само за исляма и започна да ги обучава да бъдат по-съобразителни по отношение на християните. На следващата вечер около двадесет и пет мюсюлмански лидери се събраха и поканиха християнските лидери на вечеря, за да обучат мюсюлманите как да бъдат по-съобразителни, когато става въпрос за християнство. Говорителите, сред които католици, баптисти, презвитерианци и англикани, разгледаха следните теми: сътворението, първородния грях, Троицата, Иисус Христос (кой е Той) и какво обединява християните. (За повече подробности виж Приложение 8.)

В допълнение МСА проведе серия от семинари, съпоставящи практиките на исляма и католицизма, отнасящи се до жизнения цикъл, вярванията (включително рая и ада) и богослужението, което оформя тези практики. Семинарите помогнаха и на двете общности по-добре да разберат религията на другата и за намаляване нивото на погрешни схващания между тях. Кое то доведе до по-доброто им приятелство. В поредицата, посветена на юдео-мюсюлманските отношения, темата „Пътуването ни до Америка: препятствия и предизвикателства“ беше оценена като изключително образователна и от двете групи. Мюсюлманите научиха как в миналото евреите в Съединените щати са живели в страх, подобно на много от мюсюлманите днес. Мюсюлманите се вдъхновиха, научавайки как евреите са преодолели предразсъдъците спрямо себе си и си спечелили уважение в страната.

Повечето семинари на МСА и CJMU бяха сравнителни по своя характер, състоящи се от един говорител от всяка религиозна общност, който според правилата говореше

само за собствената си религия. Въпреки това някои хора от публиката имаха чувството, че говорителите се опитват да се нахърнят един друг. За да се справи с това усложнение, междурелигиозното ръководство на Рочестър помоли говорителите да се срещнат и да потърсят допирни точки, преди отново да застанат пред публика. Освен това повечето от тези програми бяха надлежно оценени и оценките бяха обсъдени на редовната среща, като предложенията бяха включени в следващите програми. (За образец за оценка на програма виж Приложение 9.)

Много от тези програми бяха проведени в мюсюлмански общностни центрове. Ислямският център в Рочестър и центърът ADAMS са примери за мюсюлмански общностни центрове със значителен принос към такива междурелигиозни срещи. Много други центрове също заслужават да бъдат споменати и да получат признание за това, че са осигурили места за провеждане на диалог редом с немюсюлманските си партньори.

ОСНОВНИ ТОЧКИ

- Междурелигиозният диалог между последователите на авраамическите религии в Съединените щати придоби първостепенно значение след 11 септември. За да се осигури подходящо напътствие и да се постигнат по-добри резултати, имамите и ислямските учени трябва да вземат по-голямо участие.
- Мюсюлманският диалог с основните християнски деноминации се развива все така гладко. Въпреки това имамите трябва да потърсят контакт с евангелистите, за да изградят взаимно разбиране и уважение.

- Макар в много градове да се води диалог между мюсюлмани и евреи, той се развива бавно. Основното препятствие е израело-палестинският конфликт. Препоръчително е фокусът на диалога да е изключително върху юдео-мюсюлманските отношения в Съединените щати, тъй като двете общности споделят много общи преживявания, след като живеят тук заедно.
- Мюсюлманските участници не трябва да настояват за публични образователни инициативи като „Ислямът накратко“, освен ако другите участници в диалога не предложат. Програмите трябва еднакво да вземат предвид интересите на всяка от страните по диалога.
- Мюсюлманските лидери и имамите имат склонност да разглеждат юдаизма и християнството от гледна точка на Корана и затова трябва да минат обучение по съобразителност, за да придобият правилно разбиране за това как евреите и християните разбират своите религии. Това ще предотврати много неволни обиди и недоразумения.
- Важен аспект от междурелигиозните срещи е с участващите немюсюлмански институции или групи да се работи като с равни партньори.
- Приложенията в края на ръководството могат да се използват за съставяне на междурелигиозна програма.

ВЪПРОСИ ЗА ОБСЪЖДАНЕ

- Запознати ли сте с целите на някоя междурелигиозна група, в която мюсюлманите са дейни участници? Кои са мюсюлманските представители? В какво според вас се състоят успехите и провалите им?

- Провежда ли се и под каква форма междурелигиозен диалог във вашето населено място? Какви програми се провеждат? Според вас имат ли различните групи равно участие? Има ли достъпна литература относно тези програми?
- Ако участвате в междурелигиозен диалог, какви са заложените цели, които ви ръководят? Инициатор ли сте на някакви програми? Ако имате желание за участие, какви ще са целите, които биха ви накарали да го направите? Какви програми бихте искали да инициирате?
- Ако вече участвате в юдео-мюсюлмански диалог или сте част от мюсюлманска група, участваща в юдео-мюсюлмански диалог, къде този диалог успява и къде се проваля? Как смятате, че ще се развие? Как може да бъде подобрен?
- Как си представяте целите на един юдео-мюсюлмански диалог; сещате ли се за група с вече разработени цели?
- Ако предстоеше да участвате в юдео-мюсюлмански диалог, какви цели бихте предложили? Какви програми бихте инициирали, за да бъде диалогът успешен?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Днес нито една религия не може да живее в изолация. Всички религии трябва да отворят вратите си за останалите, позволявайки да бъдат изследвани, щателно разгледани, оценени или отхвърлени. Религиите с универсално послание, като исляма, трябва да пригледят ученията си към взискателните съвременни условия, използвайки *иджтихад* (прилагане на мотивирана преценка към ученията на Корана и суннета). По този начин духовните органи могат да направят религиозните си вярвания и практики разбираеми и приложими в съвременния свят. Този естествен процес се е случвал в историята на всички големи религии; тези, които се съпротивлявали на промяната, в голямата си част, изгубили поклонници и се разпадали.

Членовете на всички религии трябва да уважават вярата и практиките на другите религии, за да могат да живеят в мир и да привличат повече членове. В съвременния свят религиите отново стават значима сила. Ако последователите им не полагат усилия за мирно съжителство помежду си, ще срещнат бурна реакция от страна на всички общества. Религиите, които встъпват в спокойни и плодотворни диалози, предоставят духовни услуги и посрещат нуждите на хората, ще бъдат религиите на бъдещето. Междурелигиозният диалог не цели създаването на гражданска религия, нито иска човек да жертва основите на вярата си; напротив, той е усилие да се покаже

уважение към човечеството, да се живее съвместно в мир и да се осигури на всички възможността за свободно изповядване на религията.

Всички програми, представени в това ръководство, целят да развият разбирателството между хората от различни религии. Програмите наблягат на исляма поради факта, че на Запад той остава силно неразбран, а мюсюлманите, които живеят тук, се чувстват атакувани. Затова е необходимо ислямът да бъде разясняван на обществеността и дори на самите мюсюлмани. Друга цел е да се покаже на обществото, че преобладаващото мнозинство от мюсюлманите не одобрява насилието и тероризма.

За съжаление, и вероятно изненадващо, вътрешнорелигиозният диалог често е изпълнен с повече трудности, отколкото междурелигиозният. Членове на една и съща религия си разменят обвинения, слагайки си етикети на повече или по-малко „истински“ или „верни“ последователи на религиозните учения на религията си. Но вътрешнорелигиозният диалог е дори по-важен, защото нито една религия не може да претендира за достойно място в световната общност, ако членовете ѝ не уважават братята си по религия. Мюсюлманските участници ще се възползват повече от междурелигиозния диалог, ако вече са постигнали вътрешнорелигиозно разбирателство и заедно са прекарали време в изучаване на собствените си възприятия и вярвания за междурелигиозната дейност. Подобно на това, християните и евреите, които са успели да постигнат вътрешно разбирателство, откриват, че в резултат междурелигиозният им диалог е укрепнал.

Въпреки многото плюсове на междурелигиозния диалог, във всяка общност има хора, които не просто отказват да участват, но дори твърдят, че са истинските вярващи за разлика от участниците в диалога. Тези заклеяващи често при-

вличат повече симпатизанти, отколкото участниците в диалога. Например евангелистките християнски църкви, изглежда, привличат все повече последователи, идващи от средите на традиционните църкви. Тези евангелистки църкви наричат християните, участващи в междурелигиозния диалог, „неверници“. Подобно, много мюсюлмани наричат себе си „истински праведните“ и гледат с презрение на мюсюлманите, които участват в междурелигиозния диалог. Освен това има мюсюлмански групи, които отказват да се срещат с немюсюлмани въпреки факта, че живеят заедно с тях¹⁵⁰.

Не може да има мирно съжителство без наличието както на вътрешнорелигиозен, така и на междурелигиозен диалог, защото първият осигурява институционалната подкрепа за втория. Работейки съвместно, хора, участващи и в двете групи, могат да инициират образователни програми, с които да помогнат на братята си по вяра да осъзнаят важността на диалога. Когато хората разберат, че участието в междурелигиозния диалог по никакъв начин не ги прави по-малко вярващи, нито изисква от тях да загърбят основите на религията си, думите на заклеяващите и твърде крайните ще имат по-малко влияние върху тях. Всеизвестно е, че образованието разсейва погрешните схващания. Вероятно някои джамии ще поемат инициативата, настоявайки неособено желаещите им водачи да участват във вътрешнорелигиозен диалог, да уважават другите и да оценяват усилията на тези, които работят за вътрешнообщностния и междуобщностния мир.

Мирното съжителство с другите е голяма мотивация за много мюсюлмани, участващи в междурелигиозен диалог.

150 За повече аргументи против междурелигиозния диалог посетете: <http://muttaqun.com/unityofreligions.html>. Наскоро един селефит и имам от общността се срещнаха, за да обсъдят твърденията на първия, че междурелигиозният диалог е *вахдет-ул-едйан* (създаване на обща религия) и затова е *куфр*. В един приятелски разговор на селефията бяха разяснени истинските цели на съвременния междурелигиозен диалог.

Въпреки това има една дори по-важна цел: да се подобри разбирането за собствената религия, както и за религията на другия. Това разбиране може да породи нови отношения, които не се основават на апологетски или защитнически позиции или мотивации, а на искрено, автентично човешко желание наистина да се опознае „другият“.

За да бъде междурелигиозният диалог от полза за мюсюлманските общности, имамите и ислямските учени трябва да го вземат, също както и вътрешномюсюлманския диалог, на сериозно. Мнозина се задоволяват само с това да наблюдават отстрани, бягайки по този начин от отговорност и оставяйки това начинание на тези, които или нямат истински познания за исляма, или вече не го практикуват. Тези имами, които се отнасят сериозно към отговорностите си, имат три основни задължения: първо, трябва да станат част от група за междурелигиозен диалог, за да могат да осигуряват напътствия в светлината на ислямските разпореждания. Участието им е изключително важно, особено когато междурелигиозният диалог разглежда теологически и верски въпроси. Второ, имамите трябва да участват във вътрешномюсюлмански диалог, за да премахнат често срещаното неразбиране, свързано с този вид усилия. Трето, вътрешномюсюлманските и междурелигиозните групи трябва да потърсят връзка с имами и членове на общността, които са против подобни начинания, защото в крайна сметка диалогът е от полза и за двете страни.

Съвременните инициативи за вътрешно- и междурелигиозен диалог стимулират един обновен дух на общностно единство. Точно както американското движение за граждански права през 60-те години на миналия век павира пътя за по-голяма расова, етническа и културна хармония, така и настоящото движение за между- и вътрешнорелигиозен диалог ще пробуди света за между- и вътрешнорелигиозно уважение

сред хората от всички религии, позволявайки им да живеят заедно в мир. Всяка религия, която става факлоносец на тази нова инициатива, ще се радва на обещаващо бъдеще заради уважението и разбирането, които ще получи.

Това ръководство е нашата първа стъпка към наблягане на необходимостта от вътрешнорелигиозен и междурелигиозен диалог. То следва да насърчи участието на имамите, което ще допринесе за постепенното спечелване на сърцата на мюсюлманите и на тяхната морална и материална подкрепа. Предстоят още книги и статии по въпроса. Надяваме се, че това издание ще осигури необходимите насоки за изграждане на силни вътрешно- и междурелигиозни връзки, лишени от неяснота, злоупотреби и недоразумения. Постигането на това ще позволи на групите, участващи в диалог, да си взаимодействат на ясна и равностойна основа. А доказателство за тяхната ангажираност ще е способността им да изготвят и провеждат привлекателни програми в рамките на формалния диалог. Такива диалози са силно необходими на искрено работещите за мир в света религиозни движения. Успешна стъпка в тази посока е истинска Божия благодат.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ПЪРВАТА АЛЕКСАНДРИЙСКА ДЕКЛАРАЦИЯ

В името на Всемогъщия, Милостив и Състрадателен Бог (Аллах), ние, които сме се събрали като религиозни лидери от мюсюлманската, християнската и еврейската общности, се молим за мир в Йерусалим и Светите земи и декларираме ангажираността си да сложим край на насилието и кръвопролитията, които отричат правото на живот и достойнство.

Съгласно религиозните ни традиции убиването на невинни в името на Бог (Аллах) е оскверняване на Неговото свято име и клевети религията пред света. Насилието в Светите земи е зло, на което трябва да се противопоставят всички добросъвестни хора. Искаме да живеем заедно като съседни, уважаващи взаимно целостта на историческите и религиозните си наследства. Призоваваме всички да се противопоставят на провокацията, омразата и погрешното представяне на другия.

- Светите земи са святи и за трите ни вери. Следователно последователите на Божествените религии трябва да уважават светостта им и тя не трябва да

бъде осквернявана от кръвопролития. Светостта и целостта на светите места трябва да бъде съхранена и на всички трябва да се гарантира свободно практикуване на религията.

- Палестинци и израелци трябва да уважават Божията воля, по чиято милост живеят на една и съща земя, наречена свята.
- Призоваваме политическите лидери и на двата народа да работят за справедливо, сигурно и устойчиво решение в духа на Словото на Всемогъщия и на пратениците.
- Като първа стъпка призоваваме за религиозно санкционирано прекратяване на огъня, уважавано и спазвано от всички страни, и за прилагане препоръките на Мичъл и Тенет, както и за премахване на санкциите и подновяване на преговорите.
- Искаме да помогнем за създаване на атмосфера, в която настоящите и бъдещите поколения да съжителстват във взаимно уважение и доверие. Призоваваме всички да се въздържат от провокации и демонизация и да възпитаем бъдещите си поколения в същото.
- Като религиозни лидери, поемаме ангажимент да продължим със съвместните усилия в търсене на справедлив мир, който да доведе до помирение в Йерусалим и Светите земи, за доброто на народите ни.
- Обявяваме основаването на постоянна съвместна комисия, която да прилага препоръките на тази декларация и да търси съдействие от съответните политически ръководства.

Делегати:

- Негова милост архиепископът на Кентърбъри, д-р Джордж Кери
- Многоуважаемият Шейх Мухаммед Сеийд Тантави, Кайро, Египет
- Сефарадският главен равин Бакши-Дорон
- Заместник-министърът на външните работи на Израел, равин Майкъл Мелхиор
- Равинът на Текоа, равин Менахем Фроман
- Международният директор по междурелигиозните въпроси към Американския еврейски комитет, равин Давид Росен
- Равинът на Савион, равин Давид Бродман
- Равинът на Маалот Дафна, равин Исак Ралбаг
- Главният съдия на шериатските съдилища, Шейх Тайсир Темими
- Държавният министър на Палестинската автономия, Шейх Тал ел-Сидер
- Мюфтията на въоръжените сили, шейх Абдесселям Ебу Шкедем
- Мюфтията на Витлеем, шейх Мухаммед Тавил
- Представителят на Гръцкия патриарх, архиепископ Аристихос
- Латинският патриарх, Негово Блаженство Мишел Сабах
- Мелкитският архиепископ, архиепископ Бутрус Муалем
- Представителят на Арменския патриарх, архиепископ Чинчинян
- Англиканският епископ на Йерусалим, Преподобният Рия Ебу ел-Асел

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

КОМИСИЯ ЗА ХРИСТИЯНО-МЮСЮЛМАНСКИ ОТНОШЕНИЯ (CCMR)

С УСТАВ, ВЛЯЗЪЛ В СИЛА ОТ

1 СЕПТЕМВРИ 2004 Г.

Това е уставът на Комисията. Този устав беше преработен и изменен през 2003 година и беше приет единодушно на 1 септември 2004 година.¹⁵¹

Изложение на целите

Комисията за християно-мюсюлмански отношения на мюсюлманската общност от окръг Рочестър, посредством Съвета на джамиите (GRCM) и Голямата рочестърска общност на църквите (GRCC), има за цел да задълбочи взаимното разбирателство и взаимното признание между християнската и мюсюлманската общност. Нашата цел е да разширим взаимното уважение и да засилим активното участие в окръг Рочестър. Приемаме се едни други за хора, изхождащи от авраамическите религиозни традиции. Заедно ще се занимаваме с етичните, социалните и моралните въпроси. Гореизложените цели ще бъдат постигнати посредством:

- Образование
- Социално взаимодействие
- Мониторинг и публикации в медиите
- Застъпничество

Мисията ни е да подобрим разбирателството и диалога и да разсеям страха. Комисията ще насърчава взаимодействието, ще защитава гражданските и човешките права и ще поставя под въпрос обществените представи за участващите в диалога религиозни общности.

151 Този изменен устав беше предложен и обсъждан от Комисията на две отделни събрания, преди да бъде приет единодушно на 1 септември 2004 година.

1. Членство

Всяка общност ще има минимум шестима и максимум деветима представители. Комисията насърчава спонсорите да се стремят към разнообразие и равно участие на половете.

2. Ръководство

Комисията ще избира председател и заместник-председател, като редува между мюсюлмани и християни. Комисията ще избира протоколчик/секретар, който да раздава протоколите от заседанията и да приема, отчита и разпределя финансовите средства според предназначението им.

3. Отчетност

Всеки декември Комисията ще представя годишен доклад пред GRСМ и GRСС.

4. Финанси

GRСМ и GRСС, като организации спонсори, ще осигурят минимален бюджет. Допълнителното финансиране на специални събития е отговорност на Комисията.

5. Изменения

Изменения в този устав могат да се правят единствено ако са приети с мнозинство от членовете на Комисията, след като са били обсъждани на две последователни събрания. Обсъжданото изменение трябва да бъде подкрепено от минимум четирима членове от всяка общност.

6. Почетно пожизнено членство

Комисията може да удостоява – като признание за дългогодишна примерна служба на каузата на християно-мюсюлманските отношения – с пожизнено членство без право на глас.

Комисията се среща ежемесечно. Преглежда протоколите от заседанията, обсъжда значимите събития, случили

се през месеца, и планира бъдещи дейности. По-долу излагаме някои от съвместните семинари за образование на обществеността и изграждане на мирни отношения, организирани от Комисията.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

КОМИСИЯ ЗА ЮДЕО-МЮСЮЛМАНСКО РАЗБИРАТЕЛСТВО (CJMU)

Когато имамът на Рочестър, който през 1994 година бе заминал за Пакистан, се върна през лятото на 1997 година, равин Милър вече беше починал и юдео-мюсюлманските отношения бяха западнали. Благодарение на равин Алън Кац от Темпъл Синай и Изабел Голдман от Федерацията на еврейските общности (JCF) скоро беше сформирана юдео-мюсюлманска контактна група. Групата започна да се среща в домове и храмове. Тя също така проведе няколко публични програми по различни теми от общ интерес. През 2002 година Контактната група прерасна в Комисия.

Изложение на целите

Комисията за юдео-мюсюлманско разбирателство от окръг Рочестър има за цел да изгражда взаимно разбирателство и признание между еврейската и мюсюлманската общност с надеждата да укрепи взаимното уважение и сътрудничеството в рамките на окръг Рочестър.

Чрез образование, предоставяне на социални възможности и дейности за социална справедливост Комисията насърчава засилване на разбирателството и диалога между членовете, синагогите и джамиите си и сред по-широката общественост. Една от основните цели на Комисията за юдео-мюсюлманско разбирателство е да постави на дневен ред образователните, социалните, религиозните и моралните проблеми на местното население. За да изпълни поставените цели, Комисията се ангажира със следните стъпки:

- Насърчаване на взаимодействието между еврейската и мюсюлманската общност.

- Защищаване на гражданските и човешките права на представителите от двете общности посредством застъпничество, образование, диалог и връзки с обществеността.
- Контрол на медиите по отношение на ролята им за точното и справедливо отразяване на въпросите, засягащи евреите и мюсюлманите, и важността им за насърчаване на разбирателството между тях.
- Създаване на образователни програми от общ интерес.
- Поддържане на връзки с други междурелигиозни и общностни групи в окръга.

Подписано от еврейските и мюсюлманските членове

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

СПОРАЗУМЕНИЕ ЗА РАЗБИРАТЕЛСТВО И СЪТРУДНИЧЕСТВО

Този документ е едно тържествено споразумение между Римокатолическия диоцез на Рочестър, Ню Йорк, и Съвета на джамиите в Рочестър, Ню Йорк. Потвърждавайки нашата вяра само в Един Бог (Аллах) и признавайки общите ни истории и авраамически традиции, умоляваме Милостивия Аллах (Бог) да вдъхне у нас уважение, взаимно разбирателство и любов и да ни напъти да се стремим към прилагане на общите ни ценности в полза на всички в нашето общество и отвъд него.

Член 1

Придържайки се към духа и законите на съответните ни религиозни традиции, към принципите на Всеобщата декларация за правата на човека и Закона за правата, част от Американската конституция, потвърждаваме ангажимента си да отстояваме правото на всяко човешко същество на свобода на словото, вероизповеданието и съвестта.

Член 2

Заявяваме своята отдаденост непрекъснато да поставяме под въпрос всяка форма на религиозна и етническа нетърпимост и тесногърдие чрез активно насърчаване на разбирателството и зачитането на човешкия живот и достойнство:

- а. Като открито осъждаме актове на религиозна, расова, етническа или друга нетърпимост.
- б. Като инвестираме време, усилия и умения да направим собствените си общности по-чувствителни към лошите последствия от такава нетърпимост.
- в. Като взаимно се информираме и образуваме по въпроси в интерес на обществото.

Член 3

Посвещаваме се и се ангажираме да насърчаваме укрепващите отношения на уважение и сътрудничество между нашите две общности, като насърчаваме опознаване и зачитане на историята, традициите и чувствителните за отсрещната страна теми.

За да постигнем това, нашите общности сериозно са силно заинтересовани да открият още по-добри начини за насърчаване и популяризиране:

- а. Всеобхватен диалог, който води до доброжелателство и взаимно разбиране.
- б. Разработване и разпространение на подходяща информация, включваща религиозните традиции на страните, както за деца, така и за възрастни. Особено се насърчава съвместното обучение.
- в. Необходимостта от задълбочаване на осведомеността и чувствителността по въпроси, които са особено актуални за всяка от общностите.

Член 4

Когато се търси връзка с общностите, насърчаваме, при възможност, разработването на услуги от общ интерес, докато същевременно уважаваме целостта и независимостта на организациите, предоставящи съответните услуги:

- а. Като подпомагаме усилия, целящи задоволяване на основни нужди сред хората като цяло.
- б. Като бъдем по възможност запознати, разбиращи и чувствителни към глобалните нужди на всяка традиция.

Член 5

Диоцезът и Съветът ще сформират съвместна комисия, която да съблюдава за цялостното и вярно изпълнение на това споразумение.

Подписано днес: 5 май 2003 г.
Подписано от представителите

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

КАТОЛИКО-МЮСЮЛМАНСКИ ДИАЛОГ (CMD), СЕВЕРНА ВИРДЖИНИЯ

Изложение на целите

Като се има предвид, че католиците и мюсюлманите съставляват две от най-големите световни религии и живеят като съседи из всички части на глобалния свят;

- като се има предвид, че католиците и мюсюлманите вярват във Всемогъщия Бог, описан в Свещените писания;
 - като се има предвид, че католиците и мюсюлманите признават Авраам за патриарх на религиите си;
 - като се има предвид, че католиците и мюсюлманите вярват в Писанията, според които трябва да се помага на нуждаещите се и бедните, на страдащите и на засегнатите от бедствия;
 - като се има предвид, че католиците и мюсюлманите вярват в семейните ценности и твърдят, че Свещените им писания утвърждават човешкото достойнство, щедростта, състраданието, милостта и прощката;
 - като се има предвид, че ученията на Католическата църква и мюсюлманската традиция изискват съответно от католиците и мюсюлманите да търсят връзка с другите и да изграждат по-добри отношения между двете общности;
 - като се има предвид, че глобалната общност изпитва остра необходимост от сътрудничество, по-дълбоки отношения и уважение към чуждата религия в служба на човечеството,
- ние, католиците и мюсюлманите, живеещи в Северна

Вирджиния, се ангажираме с диалог:

1. За да се разберем и да изградим по-добри отношения;
2. За да ценим и да се радваме на религиите си в добро-съседство и взаимно уважение;
3. Заедно да обърнем внимание на религиозните, етичните, социалните и морални проблеми, пред които е изправено човечеството.

Нашата мисия е да допринасяме за повече разбирателство, да подобряваме диалога, да разсейваме страха и да разпространяваме надежда. Диалогът трябва да насърчава взаимодействието, да защитава религиозните, гражданските и човешките права и да поставя под въпрос обществените представи спрямо съответните ни религиозни общности.

Тази мисия ще бъде постигната чрез:

1. Образователни семинари и конференции
2. Групи за обществено взаимодействие
3. Мониторинг, анализиране и отговори до медиите за поощряване на обществено разбиране.
4. Застъпничество...

Устав

1. Членство

За да постигнем целта си, решихме да формираме тази група за диалог, в която всяка общност ще има от 5 до 7 представители. Комисията моли спонсорите да се стремят към разнообразие и равно участие на половете. Католиците ще бъдат представлявани от диоцеза на окръг Арлингтън, а мюсюлманите ще бъдат представлявани от Координационния съвет на мюсюлманските организации в област Вашингтон (ССМО).

2. Ръководство

Католико-мюсюлманският диалог (CMD) ще избира председател и заместник-председател, като редува между мюсюлмани и католици. Комисията ще избира протоколчик/секретар, който да раздава протоколите от заседанията и да приема, отчита и разпределя финансовите средства според предназначението им. Ръководството има мандат от две години, който започва от 1 септември. Мандатите им могат да бъдат подновявани.

3. Отчетност

CMD ще представя годишен доклад пред страните всеки септември, за да получи подкрепа и да поднови членството/участието от страна на съответните общности.

4. Финансиране

Финансирането за програмите ще бъде осигурено съвместно от Католическия диоцез на окръг Арлингтън и ССМО.

5. Изменения

Изменения в този устав могат да се правят единствено ако са приети с мнозинство от членовете на Комисията, след като са били обсъждани на две последователни събрания. Обсъжданото изменение трябва да бъде подкрепено от минимум четирима членове от всяка общност.

6. Срещи

CMD ще се среща ежесечно, за да преглежда протоколите от заседанията, да обсъжда значимите събития, случили се през периода, и да планира бъдещи дейности. CMD може да назначи подкомисии, които да организират публични срещи, семинари, специални събития, пикници и посещения на църкви и джамии, да преодоляват разстоянията, да издигат

мостове и да изграждат уважение и разбирателство между двете религии в Северна Вирджиния и отвъд.

Този документ беше подписан в присъствието на свидетели на 30 август 2006 година.

Подписали:

Архиепископ Пол С. Ловерде

Д-р Джемал Берзинджи, вицепрезидент на ИИТ

Отец Дон Рууни

Имам Джохари Абдул Малик

Отец Джон Дж. Долан, OSFS

Имам Мухаммед Меджид

Отец Боб Менард, OFM

Имам Ебулфазъл Нахидиан

Дейвид Натела

Имам Фейзул Хан

Кларин Е. Енсисо

Д-р Хишам ет-Талиб

Г-жа Елизабет Трояни

Д-р Икбал Юнус

Свидетели:

Преподобният Канон Франсис Тисо, USCCB

Д-р Мухаммед Шефик, изпълнителен директор на CISD
и имам на Ислямския център в Рочестър, Ню Йорк

ПРИЛОЖЕНИЕ 6

АНГАЖИМЕНТ ЗА ПОМНЕНЕ И ОТСТОЯВАНЕ НА МИРА

Междурелигиозният форум на Рочестър прие този ангажимент за мир и отдаденост на 21 април 2002 година, за да има взаимно уважение и мир. Ангажиментът гласи:

- Ние сме вярващи, които в тези все по-кризисни времена горещо се молим за мир в света и в общностите ни. Докато някои може да се чувстват неспособни да променят посоката на глобалните събития, ние не вярваме, че сме духовно или политически безсилни. Нашите религиозни традиции ни призовават да ценим всеки човешки живот и да отстояваме справедливостта и човешките права. Вярваме, че всеки от нас може да изиграе важна роля в укрепването на мира в тази наша общност и че тези ни усилия може да се отразят и на света отвъд Рочестър.
- Ние сме забележителна общност, която служи като пример за междурелигиозно сътрудничество. Черпим сила от преживяното заедно. Вярваме, че сме способни да продължим да изпълняваме Божията воля, като търсим връзка помежду си въпреки различията си и отказваме да бъдем противопоставени едни на други.
- Поемаме ангажимент да помним, че не можем да очакваме единодушие по толкова сложни и изпълнени с болка проблеми като тези, с които се сблъскваме в момента – нито между групите, нито в собствените ни групи, нито дори в собствените ни, изпълнени с мъка, сърца и умове.
- Поемаме ангажимент да помним обещанията за от-

ношения, които могат да устоят на смут и тъга. Помним, когато се подкрепяхме взаимно във времена на беда, и поемаме ангажимент да останем верни на приятелството си, когато светът се опита да ни раздели.

- Поемаме ангажимент да помним, че макар да сме неспособни да променим чуждото мнение, можем да поощрим климат на откритост, в който да изследваме – проявявайки чувствителност и разбиране – историята, гледните точки и страховете на другите.
- Поемаме ангажимент да не забравяме да се молим за изцеление на раните ни. Сърцата ни са съкрушени, но знаем, че Аллах (Бог) е с нас.
- Поемаме ангажимент да помним, че всички сме сътворени от Аллах (Бог). Като такива поемаме ангажимент взаимно да се обнадеждаваме с визията за един по-справедлив свят.
- Поемаме ангажимент да помним, че надеждите се нуждаят от действие, за да се осъществят. Поемаме ангажимент да бъдем смели, търсейки връзка с другите, и да полагаме ежедневни усилия: да започнем разговор, да помирим различията, да предложим утеха и да бъдем повод за изцеление.

ПРИЛОЖЕНИЕ 7

ПРИМЕРНИ ПРОГРАМИ ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Примерни програми за междурелигиозно опознаване.

Спонсорирано от Комисията за християно-мюсюлмански отношения (CCMR)

До момента Комисията за християно-мюсюлмански отношения в Рочестър, Ню Йорк, е спонсорирала много образователни програми, за да подобри разбирането на местното население за исляма и да изгради мостове на християно-мюсюлмански отношения. Представени са няколко програми, които да послужат като пример:

ИСЛЯМЪТ НАКРАТКО

Комисията за християно-мюсюлмански отношения и Мюсюлмано-католическият съюз проведеха клас по ислям, състоящ се от четири сесии:

1. Посланието и Посланикът. В тази сесия ще научите за посланието на Корана и за Пратеника Мухаммед (с.а.с.) като пратеник и въплъщение (т.е. жив пример) на Корана.
2. Ежедневието на мюсюлманина. Тази сесия ще отговори на въпроса как практикуващите мюсюлмани прекарват деня си. Как вярванията им определят начина им на живот във всеки един момент?
3. Джихад: личен и обществен. Медиите превърнаха джихада в страшна дума, на практика еднозначна с тероризъм. Всъщност концепцията за джихад, което означава „усилие“, има дълбоко духовни, както и

политически измерения, не само в исляма, но и в християнството. Сесията изследва тези измерения и прави сравнения между двете религии.

4. Жената в Корана. За да открият недвусмислено твърдение за равенството между мъжете и жените, много мюсюлмански учени жени се връщат към казаното в Корана. Тази сесия ще се фокусира върху равнопоставеността на жените в исляма по отношение на религиозния, обществен и семейния живот.

Допълнителна сесия: Насилие и тероризъм: християнство и ислям. Използването на насилието и тероризма като средство за разрешаване на спорове нараства обезпокоително в световен мащаб. Как гледат двете религии на насилието и тероризма?

ИСЛЯМ ЗА НАПРЕДНАЛИ

Сесия 1:

А. Коран: Писменият и живият

Въведение: рецитация на Корана в различни стилове – от компактдиска, придружаващ книгата на Майкъл Селс „Въведение в Корана, ранните откровения“ (10 минути).

Писменият Коран (20 минути).

Език: Коранът като чудо; подборът на думите прави кораничния език уникален по своя стил (за разлика от арабския в хадисите).

Съставяне: как е бил низпослан; записването му; как е бил събран в книга и как е бил съхранен.

Структура: сури (глави); меккански сури (с по-духовна и верска насоченост) и медински сури (фокусирани върху ежедневието).

Сесия 1:

Б. Хадиси и сюннет: Живият Коран (20 минути)

Хадиси: тълкуване на Корана от страна на Пратеника Мухаммед (с.а.с.), записани като по-дълбоко разяснение на смисъла на Корана.

Сюннет: незаписаният живот на Пратеника; това, което е казал, направил и одобрил.

Въпроси и отговори (30 минути).

Дискусия (30 минути).

Сесия 2:

Шериат (Ислямски закон): Приложението му днес.

А. Въведение (10 минути)

Б. Шериатът като Божествен закон (20 минути)

1. Корените на *шериата* в Корана и сюннета.

2. Шериатът и смъртното наказание.

3. Шериатът и човешките права.

В. Фетва: приложението и значението ѝ в *шериата* (20 минути)

Г. Въпроси и отговори (30 минути)

Д. Дискусия (30 минути)

Сесия 3:

Семинар за наука и религия (сътворението)

Други сесии от семинара:

Заглавие: Различните лица на исляма в Америка.

Съдържание: медиите често представят исляма като едно цяло, еднакъв навсякъде и във всяка епоха. Предлаганата програма ще опита да разсее този мит, като опише две от „многого лица“ на исляма тук, в Съединените щати: това на мюсюлманската емигрантска общност и това на местната афроамериканска мюсюлманска общност. Какви са надеждите и страховете на тези общности? По какво надеж-

дите и страховете им си приличат и се различават от тези на другите проявления на исляма в други части на света?

Заглавие: Екстремизмът и фундаментализмът в исляма и християнството.

Съдържание: как така ислямът и християнството – религии, отдадени на мира и човешкото израстване, често биват изопачавани от фундаментализма и екстремизма, като дори са били използвани за оправдаване на насилие? Настоящата сесия ще разгледа този противоречив въпрос по един спокоен, информиран и уважителен начин.

Заглавие: Да се срещнеш с исляма като християнин: едно лично преживяване.

Съдържание: какво се случва, когато християнин, следващ Иисусовата повеля „Обичай ближния си“, се опита да види света – и собствената си религия – през очите на мюсюлманите, от перспективата на Корана и суннета? Какви рискове крие този опит? Какви са големите награди? Говорителят ще сподели впечатления от това преживяване.

Семинари, спонсориран от Мюсюлмано-католическия съюз (МСА)

Някои примери:

Житейски етапи: това беше една много успешна, събудила голям интерес серия, домакини на която бяха католическата и мюсюлманската общности.

„Начала и завършеци през очите на мюсюлмани и католици“

А) Зачеване и детство: отношението на исляма и католицизма към живота в утробата, към абортите, към децата и възпитанието им; ролята на информираната съвест. Б) Младост и зрялост: отношението на исляма и католицизма към образованието на младежите; баланс между дисциплина и всепозволеност; ритуали при съзряване; справяне с възникващите въпроси относно сексуалността и пола; справяне

с конфликтите със заобикалящата култура; религиозното образование и формиране на съвест. В) Брак: целта и значението на брака в исляма и католицизма; връзката между брак и общност; брачни ритуали и тяхното значение; развод. Г) Стареене, предсмъртно легло и смърт: отношение на исляма и католицизма към процесите на стареене; болестите; загубата; неработоспособността; въпросите, свързани с края на живота; погребални ритуали; траур. Д) Живот след смъртта: вярвания на исляма и католицизма по отношение на живота след смъртта; как тези вярвания влияят на настоящето.

Семинари, спонсорирани от Комисията за юдео-мюсюлманско разбиране (CJMU)

Примерни събития от програмата

Юдаизмът и ислямът накратко (в четири части):

Молитви: евреите се молят три пъти на ден, а мюсюлманите – пет. Какво представляват тези молитви и какво очакваме от тях? Какво казват религиите ни за ролята и въздействието на молитвите? Сесията започва с обиколка на Ислямския център и възможност да се наблюдават молитвите, последвано от гощавка. (Съвсем неочаквано точно тази програма събра стотици посетители. Това наложи програмата да бъде преместена в залата за молитви на джамията, която се изпълни с евреи и мюсюлмани.)

Храна и пости: мюсюлманите постят през рамазан, а евреите – на Йом Кипур и още няколко дни за пост. Защо го правим и как ни се отразява? Освен това и двете религии регулират онова, което ядем, и начина на приготвяне на храната – дали е кашер или хелял. Какво ни казва това за отношението ни към храната и значението на храненето? Започва се обиколка на синагогата, последвана от „дегустация“ на еврейски и мюсюлмански ястия.

Пророци, пророкуване и пророчество: Федерацията на еврейските общности.

И двете вери признават съществуването на пророци и ги почитат по свой собствен начин. Какво прави един човек пророк и защо е важно за нас да знаем? Защо скоро не сме виждали пророци? Евреите прекарват петъците в очакване, докато се готвят за предстоящия Шабат, който ще настъпи по залез. Мюсюлманите също се отнасят към петъка по-различно, като удължават молитвите си, макар да не споделят идеята за Шабат. Но и двете групи благодарим на Бога, че е петък. Разберете защо.

Последвано от гощавка.

Три сесии, разглеждащи мюсюлмано-еврейските взаимоотношения:

Пристигането в Америка: исторически поглед към светската история на културите ни. Как общностите ни се установиха в Америка.

Преодоляване на предизвикателства и препятствия, Ислямски център: тази сесия ще разгледа предразсъдъците, расизма, дискриминацията и други проблеми, през които мюсюлманите и евреите са преминали или с които все още се сблъскват. Многоото въплъщения на американските евреи и мюсюлмани.

Други теми могат да разгледат образа и погрешните представи за жената в юдаизма и исляма. Семинарът се състоя в Темпъл Синай и много членове от мюсюлманската и еврейската общности присъстваха. Беше доста успешен. Освен това се проведеха и няколко юдео-мюсюлмански пикници и младежки срещи: гледаше се документалният филм „Обещания“.

ПРИЛОЖЕНИЕ 8

ОБУЧЕНИЕ ЗА МЮСЮЛМАНСКИ ЛИДЕРИ: ЧУВСТВИТЕЛНОСТ КЪМ ХРИСТИЯНСКИТЕ ВЯРВАНИЯ

Сура ел-Худжурат, 49: 13: О, хора, Ние ви сътворихме от един мъж и една жена, и ви сторихме народи и племена, за да се опознавате. Най-достоеен измежду вас при Аллах е най-богобоязливият. Аллах е всезнаещ, сведущ.

Дата: събота, 6 юни 18:30 – 20:30

18:30 – 19:00 Вечеря

19:00 – 20:00 Презентации и дискусии

20:00 – 20:20 Отворен форум: закриване и обратна връзка: възможни бъдещи сесии, теми.

Въведение: Джордж Дардес (6–7 минути).

Панелисти: Преподобният Дениз Ябро, икуменически и междуконфесионален служител, Епископална епархия на Рочестър; Преподобният Питър Карман, пастор, Баптистка църква Лейк Авеню; отец Джу Марку, Римокатолически диоцез на Рочестър.

ТЕМИ

1. Сътворение
2. Първороден грях
3. Троицата
4. Иисус Христос – кой е Той?
5. Какво обединява християните?

Забележка: презентациите и дискусиите ще бъдат проведени в следния формат: всеки участник ще разполага с две минути върху тема №1, после ще имаме 6 минути за дискусии върху тема №1. След това ще преминем на тема №2 и т.н. през всичките пет теми.

ПРИЛОЖЕНИЕ 9

ОЦЕНКА НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ОПИТ/ ПРОГРАМА

Въпреки множеството изследвания и формуляри за оценяване, разработени теоретично и в практиката, съществуват малко модели за оценка, разработени конкретно за междурелигиозен диалог. Също така поради факта, че повечето от изложените в това ръководство програми са с общностна насоченост и имат стандартен дизайн или формат, е трудно да се предложи каквато и да е по-обща форма или допитване за оценка на междурелигиозна програма или дейност.

Ето защо се спряхме на списък от възможни отворени въпроси, които организаторите биха могли да използват, когато изготвят собствената си устна или писмена оценка. Следват някои въпроси, които бихте могли да използвате в различни контексти:

Въздействие върху личните нагласи и поведение:

- Какви са най-важните неща, които научихте за расовите и етническите отношения от групите за диалог?
- Как участието ви в междурелигиозните дейности повлия на възгледите ви за другата религиозна група?
- Развихте ли някакви позитивни възприятия за другата религиозна група в резултат от участието си в тази междурелигиозна програма? Опишете ги.
- Какво открихте за себе си след участието си в тази програма?
- Променихте ли някой от поведенческите си навици в резултат на участието си в програмата?
- Установихте ли продължителни отношения с няко-

го от другата или от собствената си религиозна група в резултат на тази дейност или програма?

- Как се отрази програмата на поведението ви? Споделете история или дайте пример.
- Как се отрази програмата на собствената ви общност?

Относно програмата:

- Как могат организаторите да подобрят програмата?
- Кои аспекти (дейности) от програмата ви харесаша? Защо?
- Как груповите лидери или координаторите изпълниха ролята си?
- Имаше ли баланс между различните организатори? Да/Не
- Имате ли някакви предложения?

ПРИЛОЖЕНИЕ 10

ИЗЯВЛЕНИЯ В ПОДКРЕПА НА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ДИАЛОГ

Един конфликт между култури, или дори по-лошо, между религии, може да разедини хората повече, отколкото са в момента; междурелигиозният диалог цели по-добро разбиране религията на другите и разясняване на собствената религия, както и укрепване на взаимоотношенията, основани на уважение... Не цели да направи участниците в него по-малко верни на собствените си дълбоки религиозни убеждения, а още повече да отвори умовете и сърцата за волята на Бога.

Архиепископ Лайоло, Индонезия
21 април 2006 г.

Уважението, което ислямът има към юдаизма и християнството, техните основатели и Свещени писания, не е любезничене, а признаване на една религиозна истина. Ислямът не гледа на тях като на „други светогледи“, с които трябва да се съобразява, а като де юре истински религии на Откровението. Дори повече, тяхната легитимност не е нито социополитическа, нито културна, а религиозна.

Д-р Исмаил Р. ел-Фаруки
„Ислямът и другите религии“

Библиография

- abu Ghuddah, Shaykh Abdul Fattah, *Islamic Manners: Discussions and Debates* (Milpitas, CA: Awakening Publications, 2001).
- Abu-Nimer, Mohammed, "The Miracles of Transformation through Interfaith Dialogue: Are You a Believer?" in *Interfaith Dialogue*, edited by David Smock (Washington, DC: USIP, 2002).
- _____, *Peacebuilding and Nonviolence in Islam: Theory and Practice* (Gainesville: University Press of Florida, 2003).
- Al-Alwani, Taha Jabir, *The Ethics of Disagreement in Islam* (Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought, 1997). Available online at http://web.youngmuslims.ca/online_library/books/ethics_of_disagreement_in_islam/index.htm.
- Engineer, Asghar Ali, "Asghar Ali Engineer on Intra-Muslim Dialogue" in *Qalandar: Islam and Interfaith Relations in South Asia* (2006). Available online at <http://www.salaminstitute.org/ashki.pdf>.
- Hassoun, Ahmed Badr al-Din, "Interview: The Culture Of Knowing One Another in Islam", Fourteenth annual convening of the World Council of the Islamic Call (2003). Available online at http://taarafu.islamonline.net/English/Taarafo_Conference/2003/article21.shtml.
- Ibn Qayyim al-Jawziyyah, *Patience and Gratitude*. Translated by Nasiruddin al-Khattab (London: Ta-Ha, 1997).
- Isaacs, William, *Dialogue and the Art of Thinking Together* (New York: Currency, 1999).
- Al-Jaylani, Shaykh Abd al-Qadir, *Jila' al-Khatir* (Purification of the Mind). Translated by al-Kasnazani al-Husseini and Shaykh Muhammad (Baghdad: Ishtar Press, 1989). Available online at www.Qur'anicstudies.com/viewbook24.html.
- Al-Jirari, Abbas, *Dialogue from the Islamic Point of View*. Translated by Jilali Saib (Rabat, Morocco: Islamic Educational, Scientific, and Cultural Organization, 1997). Available online at <http://www.isesco.org.ma/english/publications/islamtoday/18/P2.php>
- Qureshi, Sultan Ahmed, *Letters of the Holy Prophet* (Karachi: International Islamic Publishers, n.d.).

- Rooke, Tetz, "The Influence of Adab on the Muslim Intellectuals of the Nahda as Reflected in the Memoirs of Muhammad Kurd Ali (1876-1953)" in *The Middle East in a Globalized World: Papers from the Fourth Nordic Conference on Middle Eastern Studies* (Oslo, 1998) edited by Bjorn Olav Utvik and Knut S. Vikor (Bergen, Norway, Center for Middle Eastern and Islamic Studies, 2000).
- Sakr, Ahmad, *Da'wah Through Dialogue* (Chicago: Foundation for Islamic Knowledge, 1999).
- Al-Samak, Muhammad Nimr, "The Culture 'Of Knowing One Another' in Islam." Conference, the World Council of the Islamic Call, "To Get to Know One Another" (Tripoli, Libya, September 22, 2003).
- Saunders, Harold H., *A Public Peace Process: Sustained Dialogue to Transform Racial and Ethnic Conflicts* (New York: St. Martin's Press, 1999).
- Shafiq, Muhammad, "Abrahamic Faiths: Models of Interfaith Dialogue in the United States: A Case Study of Rochester, New York, Experience" in *Peace-Building By, Between, and Beyond Muslims and Evangelical Christians*, edited by Mohammed Abu-Nimer and David Augsburg (Lanham, MD: Lexington Books, 2009).
- _____, "Baptist Christians and Muslims Interfaith Dialogue on Joint Programs of Loving their Neighbors for the Common Good: A Case Study of Rochester, NY" *American Baptist Quarterly*, XXVIII, No. 1, (Spring 2009).
- _____, "Teaching Jewish and Christian Interfaith Initiatives in Muslim Educational Institutions" in *The Meaning of Civilizations: Muslim, Christian and Jewish*, edited by Moshe Ma'oz (Eastbourne, East Sussex: Sussex Academic Press, 2009).
- _____, *Islamic Da'wah: A Message for All* (Rawalpindi, Pakistan: Universal Books, 1996).
- _____, *The Growth of Islamic Thought in North America: Focus on Isma'il Raji al-Faruqi* (Beltsville, MD: Amana Publications, 1994).
- Siddiqi, Muzammil, "How an Islamic Leader Views Dialogue" in *Origins: CNS Documentary Service, United States Conference of Catholic Bishops* (March 29, 2001). <http://www.usccb.org/seia/siddiqi.htm>
- Smith, M. K, "Dialogue and Conversation" *The Encyclopedia of Informal Education* (2001). Available online at www.infed.org/biblio/b-dialog.htm.
- Al-Tirmidhi, Easa Muhammad ibn Easa, *Jami al-Tirmidhi* (Urdu). Translated by Fazal Ahmad (Karachi: Dar al-Ishai, n.d.).

Ислямът приема религиозното разнообразие и изисква от мюсюлманите да уважават другите религии. Основната роля на междурелигиозния диалог е да премахва недоразуменията и да помирява различията с цел да се създаде обстановка на мирно съжителство и хармонични обществени взаимоотношения. Понастоящем това е може би по-нужно от всякога преди, днес, когато човечеството все повече е призовавано да проявява толерантност в един подчертано непостоянен свят, в който разнообразието в съвместния живот и работата бързо се превръща в норма. Междурелигиозният диалог изобщо не е лесен – защитните реакции, пораздащият неудобство обмен, непреодолимото желание да се избегне евентуален компромис със съкровени принципи са някои от капаните, които лесно могат да охладят желанието за диалог и да възпрепятстват и най-добрите начинания. Тази книга прави ценния си принос именно в това отношение. Тя е замислена като ръководство за мюсюлмани, които се интересуват или са ангажирани с изграждането на отношения с християни и евреи.

Мухаммед Шефик е гост лектор по Ислямски и религиозни изследвания, и изпълнителен директор на Цетъра за междурелигиозни изследвания и диалог към Назарет Колидж в Рочестър, Ню Йорк. Той е също така изпълнителен директор и имам на Ислямския център в Рочестър и деен участник в няколко междурелигиозни форума. Има публикувани над четиридесет статии и няколко книги, сред които *The Growth of Islamic Thought in North America* (Amana publications: 1994).

Мухаммед Ебу-Нимер е професор в програмата по Международен мир и разрешаване на конфликти (IPCR), и директор на Института за изграждане на мир и развитие към Американския университет. Той е също така съосновател и директор на Института за мир и справедливост „Селям“. Посветил е вече над две десетилетия от живота си на междурелигиозния диалог и изграждането на мир в САЩ, и различни части от мюсюлманския свят. Сред скорошните му публикации е книгата *Unity and Diversity: Interfaith Dialogue in the Middle East* (USIP Press: 2007).

ISBN 978-619-7406-36-8

9 786197 406368